JONAS MARCINKEVIČIUS

KRAŽIŲ SKERDYNĖS

ISTORINIS ROMANAS

I
TOMAS

KAUNAS — MARIJAMPOLĖ

PIRMOJI DALIS

Keletas žodžių

Prieš keturiasdešimt su viršum metų mažai kam žinomas Kražių miestelis buvo pagarsėjęs beveik viso pasaulio spaudoje. Ilgą laiką plito jo garsas ir Lietuvoje. Kas gi atsitiko? Tikiuosi, kad lietuviui skaitytojui nereikia plačiai Kražių istorijos aiškinti, nes tėvai, seneliai iki šių dienų nėra užmiršę Kražių įvykių, kurie, plačiai prigiję Kražių skerdynių vardu, tebėra primenami ir kai kur net legendomis yra virtę. Tačiau vis dėlto paprastas Kražių žemaitis, vargšo baudžiauninko sūnus ar vaikaitis, stojęs ginti savo tikėjimo, o drauge ir tautiškumo prieš galingą anų laikų Rusiją ir plačiajam pasauliui parodęs, kad tebėra gyvas, dar nevisai užgniaužtas, garsiai šūktelėjęs, kad jis per daug jau yra vargęs, per sunkiai kamuojamas dvasią ir kūną, pagaliau, kad norįs gyventi laisviau, — drįsčiau sakyti, per mažai mūsų tautiečių tėra įvertintas. Nei mūsų senojoj, nei naujojoj literatūroj nėra ryškesnio žodžio apie kražietį. Ne tik jaunimas, bet ir senesniosios kartos inteligentai aiškiai nebesusigaudo, kas yra įvykę Kražiuose ir koki to įvykio padariniai bei tikroji siela.

Ir aš pats, jaunas būdamas, iš savo tėvų ir senesniųjų žmonių esu daug prisiklausęs apie Kražius. Vėliau jau pradėjęs dirbti literatūrinį darbą, nekartą pagalvodavau apie tą vargšą žemaitį taip ryžtai ir su pasiaukojimu išdrįsusį pakelti prieš puvančios monarchijos dievukus savo pūslėtą kumštį. Pagaliau, susidarius tinkamoms sąlygoms, aš nuoširdžiai šito kūrinio ėmiaus.

Sunku kurti maždaug istorinį romaną tų įvykių, kuriuos dar dauguma atsimena. Kiekvienas toks skaitytojas ar istorininkas paima knygą, lūpų kertelėmis šypsodamasis, prieidamas prie jos kritiškai, nes tariasi esąs taip pat dalyvis, žinąs gal ne blogiau įvykius už autorių. Tačiau, kaip žinome, meno kūrinys turi savo dėsnius ir savo principus. Rašytojas negali suregistruoti visų faktų, faktelių, jam svarbu daugiau esmė ir faktai tik tokie, kurie tą esmę paryškina, parodo jos tikrąją sielą.

Rašydamas šį kūrinį, esu aplankęs tas apylinkes, plačiai kalbėjęsis su pačiais, kurie dar tebegyvi, dalyviais, naudojęsis istorine medžiaga, knyga — „Proces Krožański", kunigo Veblaičio straipsniais, o ypač gerb. kanauninko Kražių klebono Tomaševičiaus pačia patikimiausia ir gražiausia medžiaga. Čia jam ir tariu nuoširdžiausią ačiū. Betgi ta medžiaga naudodamasis, aš visai sąmoningai esu sukeitęs metų laikus, kai kurias vietas, vardus ir net pavardes. Daugiausia betgi

romano personažai veikia tikromis pavardėmis. Teko nutylėti ir kai kuriuos, net bendro pobūdžio, įvykius apie tų laikų bažnytinę politiką ir dvarininkų bajorų vaidmenį. Jei kas atidžiau yra pastudijavęs Kražių įvykių istoriją, tai žino, kad pats rimčiausieji Kražių didvyriai yra buvę paprasti liaudies sūnūs, pamaldieji žemaičiai, kurių rankos buvo varčiusios slaptai gautus „Varpo" ar kitokių tų laikų garsesnių lietuviškų leidinių numerius. Dėl to tad kai kas gali pasigesti, kad šitame mano romane nematyti ryškesnio atgarsio to tautinio sąjūdžio, kuris yra plitęs kituose Lietuvos kampuose. Betgi taip ir yra buvę. Vargšas kražietis, ilgai vilkęs baudžiavą, nieko kito savo dvasiai nėra turėjęs, kaip tik bažnyčią, ir, kol ji maitino plutgaliais, kol jis dar šiaip taip galėjo kvėpuoti sukirmijusioj trobelėje, tylėjo, kentė, nes bažnyčioje pasiguosdavo ir iš ten laukdavo stebuklo. Bet kai caro tarnai išdrįso atimti iš jo ir šitą paskutinę jo paguodą, jis puolė ginti, nebodamas gyvybės. Dėl to tad, pakartoju, šitame romane, kad ir su visomis savo silpnybėmis, bet didvyris yra tik paprastas kampininkas, smulkus ūkininkėlis, sena davatkėlė, bernas.

Šia proga tariu dėkui ir „Dirvos" b-vei, kuri yra davusi medžiaginę ir moralinę paramą šiam kūriniui, kiek mūsų sąlygose galima, tikriau sukurti.

Autorius.

Kražių bažnyčia 1891 m. (Klišė daryta iš Dr. V. Kudirkos raštų II tom.).

I.

Antanas Rimkus, užsigulęs ant dubens, lėtai kabino miežių košę, retkarčiais dirstelėdamas pro mažą, aprūkusį langelį — bene bus lietaus.

Buvo rytas. Laukais, kelmeliais, pievomis šokinėjo linksmi, gaivūs saulės spinduliai. Liepų, vyšnių, berželių apsupti, vėjo prie žemės priglostyti kyšojo šiaudiniai namų stogai lyg pempių kuodai. Ant pajuodusių akmenų krūvelės dar smilko ugniakuro liekanos. Varpeliu skambėjo vieversys, siekdamas žydriųjų padangių. Danguje nekybojo nė mažiausio debesėlio.

— Dangus šviesus, kaip sklienyčia, — tarė Rimkus, vos kąsnį nurijęs. — Ir antri metai viskas išdžius.

Nuo tamsos lig tamsos prakaituodamas, Rimkus ir jo kaimynai bėrė auksinį grūdą į išpurentą, akių nuglostytą žemelę, Dievo prašydami tik saulės ir lietaus. Neišklausė Dievas žemaičių maldų: nesišykštėjo saulės, bet lietaus vis nedavė.

Rimkus nesiskundė, nesvaidė piktų žodžių. Tik retkarčiais, po darbų prie stalo atsisėdęs, su-

simąstydavo. Iš jauno, bet jau gelstelėjusio, raukšlėmis paženklinto veido žybtelėdavo kažkas neramaus, skausmingo. Neprisileisdavo, kad šalia kojų atsigultų kai kada nuo grandinės paleistas mylimas šuo; pykdavo, kai mažas ropla Jurgiukas tampydavo jį už perplyšusių kelnių.

— Antan, kabink greičiau, į gažnyčią strošniai laiks, — tarė iš kamaros išėjusi žmona, rankoj laikydama skarą.

— Gerai, gerai...

Gramdydamas šaukštu dubenį, Rimkus baigė pusryčius ir paklausė:

— Ar nepametei Olesiaus abrozdo?

— Vo kiek kartų klausi?

Antanas prikando lūpas.

Neseniai iš Amerikos pusbrolis jam buvo atsiuntęs laišką ir savo atvaizdą. Jis džiaugte neatsidžiaugė. Kokia šalis! Ten žmonės dėvi baltas skrybėles, auksinius laikrodžius ir rūko iš baltų, tur būt, sidabrinių pypkių. Moterų sijonai išpūsti, permatomi. Iš vieno tokio pusė žemaičių mergužėlių velionus pasisiūdintų. Jie kopinėja po kalnus, puošiasi, valgo keptą mėsą ir prausiasi kvapesniu muilu negu tas, kurį Sorelis dvarininkui Burbai palangėje drebėdamas įperša.

Suskausdavo Rimkui širdį, bežiūrint į Olesiaus paveikslą.

— Na, kas gi buvo Olesius? Toks pat skurdžius kaip ir aš. Tiesa, vaikas būdamas, mišioms tarnavo, skaityti pramoko, o suaugęs...

Susimąstė Rimkus, net jam šaukštas iš rankų iškrito. Užaugęs Olesius platino Žemaičiuose draudžiamas knygas, laikraščius, laimės mazgelius ir kitokius, anot moterėlių, dyvus. Po jo kailiniais, po jo miline garsiau už širdį plakdavo „Aušra", „Varpas", „Tėvynės sargas". Kam už pinigą, o kai kam ir dykai bruko Olesius kuklią, bet amžiną Lietuvos šviesą, žodį, išplėštą iš lietuvio inteligento širdies. Pradžioje Olesiui sekėsi: pirko žemaičiai lietuvišką knygelę, laikraštį, nors ir skaityti nemokėdami, pečiais traukė neatsistebėdami, kad senovėje ir Lietuvoj yra buvę savų karalių, savų pinigų, savos kariuomenės. Laimės mazgeliais rusai nesirūpino, bet už laikraščius, už knygeles jie gaudė Olesių pikčiau negu vagį. Kartą naktį senoj, apgriuvusioj pirtyj Olesių pagavo ir vežė į Raseinius. Ši žinia perkūnu trenkė ne tik Rimkų, kitus giminaičius, bet ir visą plačią apylinkę. Kas kur galėjo — slėpė, net degino Olesiaus iš Prūsų atneštą kražiečiams brangią dovaną. Pakely Olesius pabėgo ir pasiekė Ameriką. Bet kražiečiai ir tamsią tamsiausią naktį „Varpo", „Tėvynės sargo", „Apžvalgos" ir kitų laikraščių ilgą laiką bijojo imti į rankas.

Rimkus pakilo nuo stalo, pamaldžiai persižegnojo ir rengėsi į bažnyčią. Praeities prisiminimai, iš eilės antri sunkūs metai kaskart vis labiau skaudino jo širdį, sunkino mintis. Dar dėkui Dievui, kad Jis įsakė septintą dieną švęsti...

Sulojo šuo. Jis žvilgterėjo į kiemą ir pama-

tė Sorelį. Ilga, lyg šv. Augustino, lazda žydas mostagavo atsigręždamas, o jo kromas, sutrūkusiomis šikšnomis prie pečių priveržtas, lenkė jį prie žemės.

— Koks parka! Baladojasi ir baladojasi! Išbėk, dar šuo sudrapalys, — pyktelėjęs tarė pačiai.

Užduseęs spėjo įeiti Sorelis ir su visa dėže žnektelėjo ant suolo. Ranka perbraukė per sudrėkusią kaktą ir atsiduso.

Jis buvo labai išvargęs, iki kelių purvinas ir sunkiai kvėpavo. Kiaurą naktį miškais, krūmokšniais buvo keliavęs, pagaliau buvo net užkopęs ant molėto, kiek patižusio kalnelio, lyg norėdamas amžinai atsisveikinti su šiomis apylinkėmis. Prieš jo akis buvo atsiskleidę kalnai, kalneliai... Čia, tartum apsamanojusį akmenį, dėžę nuo kupros nuridinęs, jis ilgai sėdėjo ant žolės, kojas ištiesęs. — Žmogus be pinigų — mėšlas, — pagalvojo senis ir, giliai atsiduseęs, vėl pakilo eiti.

Miškas kvepėjo skaniau už šimtametį vyną. O seniui Soreliui vistiek širdį skaudėjo. Gamta jo nedžiugino. Trisdešimt metų cimpinėja jis po Kražių apylinkes muilu ir razinkomis kvepiančia dėže ant nugaros; trisdešimt metų pardavinėja ūkininkėms, trobelninkėms ir kumetininkėms kaspinėlius, skareles, karolius, vaistus nuo pelių, blakių ir blizgančių prūsokų. Sunku buvo ir jam ir kražiečiams. Moteriškės buvo neapskaruotos, nepasipuošu-

sios karoliais, nes trūko skatiko; pelės, žiurkės ir prūsokai nenyko iš šventosios žemaičių žemelės. Negelbėjo Sorelio milteliai, stebuklų nedarė skystimėlis. Prašmatniausias pasakas sekdamas, išjuokdamas ne tik save, bet ir giminę, girdamas kražietes kaip karalaites, jis įpiršdavo joms čia sagą, čia muilo gabalėlį, ir taip stūmė amžinojo žydo gyvenimą, alkdamas, kasdien melsdamasis.

Staiga Sorelis prisiminė, skaudžiai prisiminė, kad vakar, saulei leidžiantis, buvo šeštadienis, o jis nesėdo su šeima prie stalo, nevalgė šabasinės vakarienės, sinagogoj nesimeldė.

Tankūs jo antakiai suvirpo, kaktoje susimetė ilgos raukšlės. Sidabrinio pinigo nuo namų per toli nuviliotas, dargi susirgęs, sulaukė jis gilios nakties. Tamsiame danguje sumirgėjo žvaigždės. Artimas miškas šnarėjo lėtai, paslaptingai, tartum kugždėtųsi prisisotinusios piktosios dvasios. Per miegą suklykęs paukštis, lyg išsigandęs krominink nuodėmių, kilo į orą, šaukdamas klaikiu balsu. Lingavo miegūstos šakos, kažkas suūkčiojo. Sorelis drebėjo, žvalgėsi ir bėgo pustekinis, o jam rodės, kad miškas, virtęs mirusiųjų rabinų vėlėmis, jį vejąsis. Užmiršo troškulį, alkį... Atsitrenkęs į šakotą eglę ir sunkiai savo nusmukusią mantą vėl ant nugaros užsimetęs, bėgo iš miško, bijodamas ir vagių ir Abraomo Dievo. Ak, juk šitaip atsitiko jam pirmą kartą gyvenime!

— A, Izrael, — sušnibždėjo žydas, baisiąją naktį prisiminęs.

— Tai strapalius, ar pablūdai?

Sorelis krūptelėjo.

— Nė šunų nebeatsigini?

— Ui, Rimkau, Rimkau, — vis dar sunkiai kvėpuodamas, prašneko žydas.—Juk ir šunį Pondievas sutvėrė. Barzda pražilo, kojos sulinko, nė žvirblis nebesistrošija.

— Nusiimk kromą, pasilsėk. Šventą dieną strapalioji, Pondievą pykini.

Žydas net galvą pakratė.

— Ui, argi šiokią dieną jus gali rasti. Prociavojat ir prociavojat. Bagočiai! O man pinigų reik. Mana viduriai verk ...

— Neblevyzgok, duok paveizdėt, ką turi!— arčiau priėjo Rimkienė.

— Ui, Rimkien, a fainenke moteris visoj Žemaitijoj. Kaip mane gyvą matai! Turiu šilko, kaspinų ir kitokių cackų, kad pats karalius tanciavotų ... Veizėk, ji dar juokiasi. Fu! Aš tau sakau, Rimkien, kad tavo kermašavi dantys. Tu vis kva kva kva, vis anuos rodai. Ciuc, paškustva! Vykit šunį, ko anas čia įlindo!

Tebekratydamas galvą, Sorelis išsilaisvino iš dėžės ir vikriai ją atrišo, atidarė. Rimkus žiūrėjo į žydelį abejingai, tik ūsus trukčiojo; Rimkienė prisilenkė, pasikūprino.

— Ar veizi, šilkinė skarelė! Cacka! To-

kios nė kunigo gaspadinė neturi. O kad aš keptą roputę jėzdamas sprogčiau!

— Plepi plepi, o pūro rugių vis tiek norėsi?

— Pūrą? Tu sakai pūrą? Andriejauskas du pūrus kviečių davė, ir tai nepardaviau. Esu kopčius, ne smerdals. Juk skarelės iš tolo atvežtos, iš anos pusės marių. Ar tu supranti, Rimkien, tu vištos galva? Dėl tos skarelės, dėl to gobtuvėlio šabaso neįėdiau, miškais bėgau, razbainikai buvo apnikę, aje!

Žydas šaipėsi, pliaukšėjo per suplyšusio juodo skverno kampus. Jo veidas buvo pilkas kaip žemė. Alkį, nuovargį ir sielos skausmą, kuris širdį ėdė kaip piktas kirminas, jis norėjo nuslėpti švilpavimu, juokais, barniais, kratymusi. Nesisekė. Kražių apylinkė puikiai žinojo, kad savo gausią šeimą jis maitina silkutėmis, pupomis ir per šabasą visos vištos nesuvalgo.

— Zajauskaitė puiki merga, a? Kai tu skarelę užsigobsi, būsi puikesnė už kanarką. Ui, Rimkien, kokia tu boba! Tu dar nežinai, kas kanarka yr. Toks paukštis, toks paukštytis, ui toks puikus! Jis gieda civ civ civ ir les tik kanapes. Tavo vyras žino. Ans tikrai gudrus vyrs, jei tave apveseldino . . .

— Gana, Soreli, mums laiks į bažnyčią.

Sorelis net žnektelėjo. Jo barzda suvirpo, kakta susiraukšlėjo. Keistai prasižiojęs ilgai tylėjo ir žiūrėjo į Rimkų, tartum pajutęs šaltą skustuvą po kaklu.

— Į bažnyčią!

— Ko gi akis pastatei? Juk savoj šūlėj kas subata galvą blaškai.

— Ai, Rimkau, Rimkau, nebūk piktas žmogus. Suspėsi ir į bažnyčią, ir skarelę nupirkti. Veizėk, toks šilkas!

— Čia ne Amerika, be šilko gerai bus ...

— O tu manai, Ameriką ne Dievs sutvėrė?

— Bet jūs parkos aną nukryžiavot! — šyptelėjo Rimkus.

— Rimkau, ką mes ... e. Mes tik šapaliukai. Ech, striokas su tokiais kalbėt. Gerklė išdžiūvo, duokit biškį vandens.

Godžiai išgėręs vandens puodą, Sorelis pagyvėjo.

— Visi mes kryžiavom, Rimkau. Barzdą nubielyk, visos Žemaitijos šunimis užsiundyk, tegu ne tik mane, bet ir tą šilkinę skarelę sudrasko, tą smokauną muilą sujėda, ja, ja, visi! Ar tu žinai, ką Dievs veikia dešimtą valandą? Dešimtą ans verk, ir, kai jis verk, smarkiai lyn ...

— Šiemet dar neverkė, — įsiterpė Rimkienė. — Lietaus nebuvo.

— E, tu, vištos galva, nesupranti. Kaip Pondievs atsigrįžta į Ameriką, tuokart ten lyn, kai į Žemaitiją — čia. Mūsų rabinas tur galvą, ans visas pasaulio kningas yr perskaitęs. Ans žino. Galit anam akis užrišt, o kningas skaitys. O žinot, ko Dievs verk? Ans gailis, kam sutvėrė svietą. Ans gailis, Rimkau, kam sutvėrė ir tave, ir mane, ir tavo puikią kanarką ...

— Bliuzniji, žyde.

— Nepasakysi man! O dvyliktą Dievulis šok. Paskui smokavoja žuvį Kananan ir vėl šok. Ir tuokart sukilst vėjai. O ko ans šok? Tu, Rimkau, mužiks, bet geras žmogus. Ans šoka iš skausmo ir pykčio, kad sutvėrė žemę. Niu, ar tu nenupirksi bent šitą štuką, šitą muilą?

Drebančia ranka Sorelis atkišo melsvą, lyg šokinėjančią varlę muilo gabalėlį ir kalbėjo verkšlendamas:

— Penki skatikai — du gabalai! Iki Kalėdų užteks. Abudu kvepėsit kaip obivateliai, kaip ponas Burba...

— Tris skatikus duosiu, — tarė Rimkienė.

— Sakau, greit jūs čia rokuokitės, laiks į bažnyčią, — kiek tyliau tarė ir Rimkus, nes žydelio pasakojimas ir drebanti ranka ir jam sugnybo širdį.

— Tris? Niu, tegu bus trys. Dar penkis kiaušius pridėsi.

— Kad šersiu!

— Rimkau, tavo kieta širdis. Penki kiaušiai, kiekvienam vaikiui po vieną. Tau Pondievs atiduos.

Pati išėjo į kamarą. Du gabalėlius muilo atidėjęs, Sorelis įbedė į Rimkų akis.

— Ko spoksai?

— Rimkau, aš tau noriu pasakyti naujieną, dideliai strošną naujieną. Eini į bažnyčią, bet tu, Rimkau, greit nebeturėsi bažnyčios!

— Pliaupk, durniau, niekus!

— Tu nepažinojai mano papūnio, Rimkau. Ne melagiai mes. Buvau Kelmėj, Jurbarke, buvau ir Prūsuos. Žinau, ką kalbu. Ciesorius uždarys Kražių bažnyčią, kaip Kęstaičiuos.

— Meluoji, šunie! — staiga pabalo Rimkus.

— Nesišidyk. Taip visi žvirbliai čirška.

— Mes neduosim!

— Kęstaičiuos ar davė? Tu gaspadorius, Rimkau, visi žino. Nepyk. Kur velnias neįlįs, ten žydas hop. Pirma miniškas išvarys, paskui bažnyčiai kaput. Daktarai su kunigais jau atvažinėja ... Taip šnek Prūsuos. Ir Dievas verks. Dideliai verks. Žinai, Antan, ką aš tau dar parokuosiu? Ciesorius nieko nežino.

— Ponas raštininkas Raseiniuos Dambrauskui kalbėjo. Kaip Dievą myliu, netikiu!

— Koks tu, Rimkau. Manai, man širdis nesopa? Myliu ir Dievą, dideliai myliu ir jus. Visą naktį blūdijau. Ant kalnelio sėdėjau. Mano namai čia pat po nosim. Kodėl aš nėjau namo, bet pas tave? Tau norėjau pasakyti!

Atkišo Sorelis delnus grįžusiai Rimkienei, surikiavo kiaušinius ant suolo.

— Geri kiaušiai, geri, Rimkiene, bet ir muilas, ui, muilas! Karves melši — kvepėsi, mėšlą veši — kvepėsi. Jokia smarvė nebus strošna. Ja!

Stenėdamas, pūkšdamas užsimetė Sorelis dėžę ant pečių ir išdūlino pro duris.

— Parka, — suniurnėjo Rimkus, — visokių talalušku pripliaupė, net letenos nutirpo.

— Ką?

— Et! Tas muilas tiktai išmislas. Nebuvo — nereikėjo.

Tingiai išėjo Rimkus į kiemą ir, pačiupęs šunį už kaklo, stipriai pririšo. Sorelis nukūprino miestelio link, vis žemiau linkdamas prie žemės, svyruodamas, nykdamas iš akių. Rimkus tebestovėjo tarpdury ir susirūpinęs mąstė:

— Su maskoliais ne juokai! Gal ir teisybė. Žydas ir už velnią gudresnis ...

II.

Varpai gaudė čia dusliai, čia vėl skambiai, kaip Dievo balsas. Iš aplinkinių kaimų, vienkiemių žmonės jau gurino į bažnyčią. Pro dulkių rūkus marguliavo baltos, gėlėtos moterų skarelės, blykstelėdavo kepurių matikai kaip juodvarnio sparnai. Prabėgdavo sartis, geltis ir sužvingdavo taip skardžiai, kad moterėlės kupnojo į šalis, visai paskęsdamos dulkių jūroje. Vienur baltuoją, kitur apsamanoję kryžiai, į ąžuolus, pušis, beržus senų dievadirbių maldingai įkelti šventieji Rokai, Jonai Krikštytojai, Antanai, vargšų patronai, Agotos, nuo ugnelės saugotojos, lietaus ir saulės nublukinti, dulkėmis apsiašaroję, švelniai nuliūdę žiūrėjo į žemaičius, be perstojo keliančius kepures, rezgančius poterius. Senos, jaunos moterys, rodos, kelionėje pavargusios gervės, klūpojo ties kryžiais, lingavo galvas ties Panelės Švenčiausiosios koplytėlėmis, nebodamos dulkių, užmiršusios visą dulkėtą žemę. Tartum sunkus, nepakeliamas liūdesys jau seniai buvo įsismeigęs į visų sielas, nuostabi baimė ap-

smilkusi širdis. Rodos, visi buvo pajutę neaiškų gandą, kuris nėra nei pasakomas, nei apčiuopiamas, bet širdį veria, ir gana.

Rimkus ėjo takeliu, kad nesiektų dulkės, nes jo nauji batai buvo ištepti taukais. Rimkienė sipnojo nuošaliau, rankoje suspaudusi didelę maldaknygę. Ji buvo reta moteriškė, nes mokėjo melstis iš knygos. Dėl to ir kaimynės sakydavo, kad Rimkienei sekąsi geriau gyventi, kad iš knygos maldą Dievas maloniau išklausąs. Pastebėjusi, kad dešinysis nagas raudonai kregždėtas, susigėdo, nutrynė ji sijonu ir prašneko:

— Šemeta, sako, vos Šarauskienės neužpuolęs...

— Už ką?

— Už gyvates. Ana pasigavusi tris gyvates ir nešusis namo. Sutinkąs pons ir klausiąs: „Kur anas sugavai?" — „Čia, ponuli," sakanti. „Paleisk!" užpykęs ponas. „Mano žemė, mano ir gyvatės. Dar, veizėk, į bažnyčią atvažiuoja..."

Žvengiančių širmių pora nutratėjo bajoras Šemeta su savo šeima ir tiesiog debesį dulkių sukėlė. Žemaičiai smaukė Šemetai ir jo dviem dukterims kepures, bet bajorai jų nė nepastebėjo. Žiūrėjo vežėjui į nugarą ir čiaudėjo nuo dulkių, kaip nuo stipraus tabako.

— Kas ne tavo, kad ir smaks būtų — nagų nekišk, — ramiai tarė Rimkus, akimis lydėdamas Šemetos karietą.

— Pasakė, mat. Gyvates naikinti ir Pondievs prisakė. Tas Šemeta tik vėzdo reikalingas. Į grabą nusineš, o žmonėms amžinai žalą daro. Kaip iltimis kapoj...

— Į bažnyčią eini, vo tauziji.

— Tfu! Iš tiesų. Vardan Dievo Tėvo...

Ji stabtelėjo ties didžiule pušim, pakėlė akis į šv. Jono statulėlę ir persižegnojo. Persižegnojo ir Rimkus.

— Tas šventasis Jons tikrai į Šarauskį padabnus. Mūkininks, tur būt, nusižiūrėjo...

— Še tau. Kad duosiu per nugarą!

Rimkienė nutilo. Maldaknygę prie kaktos pakėlusi, ji jau išvydo gražųjį ąžuolyną, bažnyčią ir Kražių miestelį. Perkračiusi visas nuodėmes, kurias ji per savaitę buvo padariusi, telkėsi maldai ir gailėjosi vyrą prakalbinusi. Jis toks dabar benuotaikis. Kelinta diena neberamus, susierzinęs, nors visuomet jai būdavo meilus, pagirtas darbininkas, be reikalo nemetąs žodžio į širdį.

Rimkus žengė plačiai. Jis ėjo į bažnyčią nuo pat vaikystės dienų ir vis tais pačiais takeliais, vis su skaidria nuotaika, ramia širdim. Kiekvienas kupstelis čia jam pažįstamas, kiekviena bažnyčios kertelė žinoma, akies nužiūrėta. Kaip pamaldžiausia moterėlė, jis žinodavo, kiek per mišių laiką nudega žvakės; jis atsimindavo kiekvieną kunigo ryškesnį žodį, per pamokslą pasakytą. Šventojo Augustino ir Monikos pa-

veikslai, kabą didžiajame altoriuje, nuteikdavo jį raminamai ir taip maldingai, kad jis, dar visai jaunas berniukas, išklūpodavo per visas pamaldas ir apsiverkdavo negalįs šventai ir tyrai pakelti akių į dangų, kaip šitie šventieji pakelia į Panelę Švenčiausiąją. Vos įžengęs į šventorių, pamatęs kunigą, einantį į bažnyčią ar dar tebevaikščiojantį apie sužydusius kaštanus, liepas, Rimkus jau pajusdavo širdyje kažkokį saldų nuosmelkį ir neišsilaikydavo nepuolęs prie kunigo ir nepabučiavęs jam rankos.

Jaunystėje nuo senio Stulginskio, kuris buvo išdrožęs šv. Roką su pavargusiu šunim, girdėjo, kad šventųjų statulėlės, kabančios beveik ant kiekvieno beržo, ąžuolo, labai panašios esančios į žemaičius, į jo kaimynus. Klausydavo Rimkus šitokių šnekų, bet pagaliau nebeištvėrė ir iš tolo vengė su Stulginskiu sveikintis. „Blevyzga, parmazonas, bedievis", sakydavo ant jo kiti seniai, jiems pritarė ir jaunasis Rimkus. Kaip gali šventasis būti panašus į Šarauską, Andriejauską ar jį patį, nuodėmingą žemaitį?!

Nesugebėjo Rimkus žodžiais išreikšti savo širdgėlos ir susirūpinimo, nes pasiekę gandai apie kazokus jį dar labiau sujaudino. Jo akyse jau mirguliavo puolančių bažnyčią kazokų kardai, kaip Kęstaičiuose.

Kai pasiekė šventorių, Rimkus kėlė galvą aukščiau ir smalsiomis akimis sekė žmones, pliumpiančius į šventorių, į arklius, ramiai šie-

ną kramtančius. Ak, štai čia jie visi: Braslauskas, Steponkus, Čepauskas, senis Šarauskas, Jesulaitis, Ivanauskas, Bumbalis, Klapatauskas, Novickienė, Rimgaila ... Tiek vyrų, tiek kaimynų. Nepasiduosime!

Nei sveikintis, nei šnekučiuotis nebebuvo laiko. Žmonės grūdosi pro visas trejas duris į bažnyčią, plaukė, tyliai banguodami kaip upė. Pati nuėjo į kairę, į moterų pusę ir, alkūnėmis skindamasi kelią, prisiartino prie altoriaus. Rimkus stabtelėjo bobinčiuje. Dvelkė saldus, gaivinąs nuvytusių eglėšakių kvapas. Elgetos pusbalsiai garbino Dievą, atkišdami išdžiūvusias, plonas kaip virves rankas. Moterys ir vyrai dėjo į tas „virves" variokų, ties jų ausimis pasilenkdami, atskaičiuodami visus mirusiuosius. Davė kapeiką ir Rimkus ...

Suklaupė kas tik gyvas ant kelių, ir keletas virpančių balsų užtraukė „Pulkim ant kelių". Pradžioje nedrąsiai, lyg kažkokio stebuklo laukdami, traukė kražiečiai galingą giesmę, bet kai kantoriai garsiai šūktelėjo „su ašaromis, pulkim su viera", visa bažnyčia staiga atvėrė širdį. Pasiliejo giesmė graudinga, ieškanti vilties ir Dievo stebuklo. Ji užkimdė vargonus, išsiveržė pro langus ir nuaidėjo per visus Žemaičius, nes tuo metu ir į bažnyčią negalėję ateiti klūpojo prie suolų, prie krosnių, akis pakėlę į dangų ...

Prasidėjo pamaldos. Rimkus prasigrūdo pirmyn. Atsiklaupęs šalia pilioriaus, atsirėmė, ir malonus šaltis nusmelkė jo sąnariais. Jis poteriavo nuoširdžiai, balsu, akių neatitraukdamas nuo altoriaus. Šventoji Monika su žvilgančiais drabužiais, Švenčiausioji Panelė į sidabrą įsisupusi, rodos, dabar ne į dangų, bet į jį žiūrėjo. Puokštės raudonų popierinių gėlių saule sužibo, siauri, aukšti langai pro mėlynus, raudonus, gelsvus stiklus pripildė bažnyčią auksu žėrinčių spindulių. Ir niekuomet, rodos, nebuvo buvę šioj bažnyčioj tiek šviesos, tiek grožio ir nepaliečiamo šventumo, kiek šį kartą. Tyliai kalbėdamas rožančių, vos vos ištardamas „Sveika Marija, loskos pilnoji", Rimkus girdėjo plakant savo širdį ir skendo saldžiame užsimiršime. Rodos, atitrūko nuo savo vargų, nuo kelių dešimtinių smėlėtos žemės, kur vėjas buvo didesnis viešpats negu jis.

Nepastebėjo Rimkus, kai kunigas įlipo į sakyklą. Užvertę galvas, žmonės žiūrėjo į jį, o jis, palenkęs žilę į šoną, skaitė evangeliją, retkarčiais pasitaisydamas už plaukus baltesnę kamžą. Baigęs evangeliją, šįkart kunigas prabilo skardžiai, stipriai, kad prieš Dievą žmogus esąs dulkė, niekas, menkesnis už nieką. Ir kai visas pablyškęs, žaibus svaidančiomis akimis ėmė kelti balsą ir prikaišioti, kad kražiečiai jau esą atitolę nuo Dievo ir net nuo bažnyčios, pasiryžę atiduoti juodiems varnams sudraskyti,—visi stai-

ga nutilo: buvo galima girdeti musės zvimbiant.

— Nenusinešit į dangų nei karvės, nei avies, nei keturių arklių, pakinkytų į karietą, — garsiai skambėjo kunigo Mažeikos balsas. — Nesidžiaugs Viešpats Dievas anų raudonais veidais, nenustebs nė odinius kamašus pamatęs. Ne puikiu kūnu patiksite Dievui, ne bagotyste, kurią kandys suėda, bet dūšios čystata ir paklusnumu Viešpačiui savo. Mylės, šėnavos jus Viešpats Visagalis, jei jūs, Dievo avelės, neužmiršite savo Išganytojo, jei jūs visuomet atsiminsite, kad Dievas jums duoda ir dieną, ir naktį, jei klausysite bažnyčios ir jos perdėtinių, kurie jums šitą Dievo žodį skelbia. Bažnyčia bus amžina, ana nepajudės, kad ir didžiausios audros kiltų, jei jūs ginsite savo bažnyčią kaip vilkai!

Nutilo kunigas, bet visa bažnyčia ūmai suklupo ant kelių. Nesuprantamas kražiečiams buvo kunigo avelių su vilkais palyginimas. Kražių kunigai, kad ir dažnai svaidydavo piktą žodį nuodėmingam žmogui, kad ir nurodydavo reikalą aukoti bažnyčiai, vis dėlto šitaip dar nė karto nebuvo prasitarę.

Kunigas nulipo. Vėl trumpai skambėjo varpeliai, smilkintuvo dūmai kilo kvepiančiais stulpais į aukštį, aptraukė šv. Augustiną, Panelę Švenčiausiąją ir net Dievo Akį, kuri kabojo ties pat lubomis ir džiaugsmingai veizėjo į staiga suklupusius žemaičius. Senis Šarauskas, klūpodamas šalia Rimkaus, skėtriojo rankas,

mušėsi į krūtinę ir, rodos, apmirė. Rimgaila karštai dūsavo, nebedrįsdamas atsigręžti į vargonus, kurių verią garsai smelkėsi giliai į širdį.

Rimkus dar prieš pamokslą girdėjo tarškančius į lėkštę variokus, pastebėjo vaikščiojantį kunigą ir maršalką su lazda, bet... buvo nutaręs pasitraukti į šalį. Dabar sidabrinė grivina suspausta jau tirpo rankose. Ir kai lazda barkštelėjo už jo nugaros, jo ausyse nutilo ir vargonai. Jis įmetė griviną į lėkštę ir vėl atsiklaupė.

Žmonės biro į šventorių, darėsi jau laisvesni takeliai, nors bažnyčia dar buvo apypilnė. Rimkų dabar gąsdino ne tik Sorelio pasakyti žodžiai, bet ir kunigo pamokslas. Jis už visus esančius bažnyčioje geriausiai suprato, ką reiškia juodieji varnai ir vilkai...

Už šventoriaus, aikštelėje žmonės stoviniavo, šnekučiavosi. Būry, kuris buvo susirinkęs prie zakristijono Zajausko namelių, pirmavo Andriejauskas, stambus vyras, apsirengęs gražiai pasiūtais drabužiais. Jo pablyškusiame, pailgame veide švitėjo energija ir skausmas. Kaip mat priėjo dar Rimgaila, Brazauskas, vargonininkas, Urbonas, Ivanauskas. Prie jų prisilinko ir Rimkus. Visi jie, rodos, kalbėjo tyliai, bet klegesys darėsi tartum avily prieš spiečių.

— Tu, Rimkau, rodos, neplepys, — prašnekino jį Andriejauskas. Gal jau girdėjai?

— Ar mun saka? — norėjo juokais paversti Andriejausko klausimą, bet širdis nusigando.

— Juk supratai, ką kunigas kalbėjo!

— Šnek, kad maskoliai nor uždaryt kliošto-rių, — nutęsė Brazauskas.

— Paskui ir bažnyčią, — piktai tarė Andrie-jauskas.

— Pasiuto! — nelauktai balsas išsprūdo iš Rimkaus lūpų. — Juk man šiandien jau Sore-lis pasakojo.

— Nesijuok, Antan, žydas žino. Klausyk, aš paskaitysiu.

Kiek toliau paėjėję, stabtelėjo, apsižvalgė, o Andriejauskas skaitė:

— Maskoliai nusprendė išnaikinti Kražių mergaičių kliošto rių, o bažnyčią apversti į pra-voslavišką cerkvę, arba, stačiai sakant, į paleis-tuvių namus. Jo mylista ciesorius jau teikėsi tą nusprendimą užtvirtinti. Nusprendimas jau nu-siųstas į kolegiją. Nepraeis pora mėnesių, o pek-los misijonieriai atvažiuos tą nusprendimą išpil-dyti. Aš skelbiu jums, Lietuviai ir Žemaičiai, idant iš laiko žinodami galėtumėt pasisaugoti. Susirinkite į tą vietą iš visų Lietuvos kampų, už-kampių ir laukite, o maskoliams atbruzdėjus, stovėkite tvirtai ir iš savo kūnų padarykite sie-ną, per kurią bedieviai negalėtų įsilaužti, o jei reikėtų galvą padėti, tai padėsite už tikėjimą, už bažnyčią ir tėvynę. Ar begali būt geresnis smertis? Vyrai, ar girdit?

— Girdim, girdim! Skaityk!

Už šventoriaus aikštelėje žmonės stoviniavo, šnekučiavo.

— Tegul supranta šiaurės milijonai, jog mus pirma po vieną išmušinės kaip žmogžudžiai, negu privers priimti savo pasmirdusią pravoslaviją. Tegul pažįsta rusas ir Europa, kad žemaičiai myli Dievą ir tėvynę. Nors iš vienos pusės mes esame maskolių vergai, bet, jei reikalas apie tikėjimą ir bažnyčią, mes mokame elgtis, kaip laisvi Lietuvos sūnūs, kaip senovės Lietuvos galiūnai. Gal atmins ant mūsų Europa, ir kilus karei gal pareikalaus nuo maskolių, idant išduotų rokundą, kaip jie mus iki šiol valdė. Lietuviai ir Žemaičiai, saugokitės!

— Jėzus Marija! — šūktelėjo Bieloglovaitė.

Visi vyrai krūptelėjo ir ūmai atsigręžė į ją, nes anksčiau jos nebuvo pastebėję.

— Ak tu, ropke, ar iš žemės išdygai! — sušnabždėjo Andriejauskas ir jau buvo „Apžvalgą" beslepiąs už ančio.

— Ar mums smertis ar aniems! — kaip kirviu kirto Rimkus ir sužiuro į Brazauską.

— Prieš ciesorių, prieš tokią galybę! — kažkas išsitarė.

— Koks čia ciesorius, — peržvelgė visus Andriejauskas. — Tie geltonsiūliai, paleistuviai! Tie popai...

— Kunigėlis jau žino, tik mums nieko nesako, — piktai metė žodį Brazauskas. — Ko važinėjo daktaras ir Kelmės klebonas? Pardavė mus maskoliams!

— Vyrai, — karščiau įsiterpė Andriejauskas. — Tikiu, kad mūsų tarpe burliokų šunelio nėra. Neišduosit manęs? Miniškas išmeta! Kiti laikraščiai rašo, kad nepasiduotumėm!

— Ir nepasiduosim!

— Neatims mūsų tikėjimo!

Nuaidėjo šie posakiai, kaip šūvis, bet staiga nutilo. Ratu apsuptą Andriejauską visi smaigė išplėstomis akimis, lyg dėl savo šūkio išsigandę, lyg ūmai supratę, kad staiga gali susilaukti žandaro.

— Nutilk ir slėpkis, nes pražūsi, — šnipštelėjo kažkas Andriejauskui į ausį.

Baigės mišparai. Iš bažnyčios virste virto žmonės. Per šventorių jie ėjo lėtai, sveikinos vieni su kitais, keliais žodžiais persimesdami apie gyvenimo reikalus. Jaunos merginos buvo nuaugusios, vilkėjo puikius dryžuotus sijonus, kurie švytravo tartum vaivorykštės. Jos kukliai žvalgėsi. Jauni berniokai mediniais puspadžiais raižė smėlį, kėlė dulkes, palikdami takelius; batuoti skubėjo greičiau nusiauti, nes jų kojos troško oro ir laisvės. Senės tyliu, pamaldžiu balsu kalbėjo apie kunigą, spėliojo, kurį kražietį jis turėjo galvoje, taip smarkiai šaukdamas iš sakyklos. Visi jie čia buvo pažįstami, žinojo kiekvieno gyvenimą kaip savo kišenę.

Pro vyrų būrelį praėjo Zajauskaitė, spalvuota žalsva liemene persmaugusi savo grakštų liemenį. Jos veidas buvo baltutis baltas, o juodi

plaukai svilte svilo iš po gelsvos šilkinės skarelės. Iš tolimų apylinkių berniokai priskindavo jai gėlių, bet nedrįsdavo pačiai įteikti, padėdavo po langu. Keletas bajorų jai piršosi, bet ji slėpėsi, tik retkarčiais vieną kitą švelnesnį žvilgsnį perskeltšvarkiui padovanodavo.

Rimkus, rodos, nematė išeinančių žmonių, nesižvalgė savo žmonos. Laikraščių naujienos lyg liepsnos viesulas perskrido per jo širdį ir mušė į galvą. Atims bažnyčią! Kaip jie gali atimti?

O jau Feliksas Andriejauskas žino daugiau, negu pasakė. Jo trobelė varginga, gyvenimas sunkus, bet jis vis dėlto išsiskiria iš kitų. Gražiai pramoko rašyti, skaito slaptus laikraščius, net bajorai jį pas save kviečia, vaišina. Jau, matyt, blogai, jei Feliksas neiškentė ir prie šventoriaus balsu ėmė skaityti laikraštį, pasakoti...

Atsigręžė Rimkus ir visa širdimi žvelgė į šventųjų Benedikto ir Scholastiko statulas, kurios staiga blykstelėjo prieš jo akis tokios gražios ir gyvos. Nenuostabu. Jo tėvai, protėviai į šitą bažnyčią sunešė viską. Dvarininkai džiaugėsi šlamančiais sodais, saldžiu vynu, ketvertu pakinkytų arklių; miestiečiai taupė sidabrą, didino savo turtus, lankė bankus. Rimkus, Andriejauskas, Brazauskas, Urbonas ir tūkstančiai panašių žemaičių neragavo saldžiojo vyno, nevažinėjo ketvertu, nedėjo sidabro į bankus. Pauksuotas, pasidabruotas didysis altorius atsto-

davo jiems auksą, nuoširdi malda buvo saldesnė už vyną, vargonų garsai, giesmės „Šventasis Dieve", „Pulkim ant kelių" kėlė juos nuo šios vargingos žemės greičiau negu tūkstančiai arklių. Ne juodos, bet pilkos, kalnuotos žemės sklypelis ir bažnyčia jiems buvo viskas. Ir dabar staiga ruskiai visa tai nori atimti?!

Užkrito vokai ant akių, antakiai pasišiaušė Rimkui, užkrito, pasišiaušė Andriejauskui ir visiems.' To, ką jie jautė, ką pergyveno, vieni nemokėjo žodžiais išreikšti, kiti dar bijojo.

— Nepasiduosim! — ramiai tarė Brazauskas.

— Rašysim ciecoriui, pulsim po kojų ano Majestotui, — tyliai nutęsė kiti ir skirstėsi.

III.

Keliolika varstų nuo Kražių, galulaukėj kliuksojo siaurutė, aukšta trobeliūkštė. Už kalnelio, kurių Kražių apylinkėse daugiau negu pempių kiaušinių pavasarį, kyšojo jos šiaudinis stogas, pasišiaušęs kaip išgąsdintas ežys. Čia gyveno ir kūrėsi Feliksas Andriejauskas.

Felikso tėvas, išdžiūvęs, vienų kaulų vyras, retai kada pamatydavo šviesesnę dieną. Beveik pusę savo amžiaus tarnavęs dvare lažininku, gavęs, skaudžių rimbų nuo savo pono už tai, kad nuo saulės smūgio krito ant žemės, pagaliau išverkė išsimokėtinai keliolika margų kalnuotos žemės. Tatai laikė ne naujų socialinių reformų gadynės dvelktelėjimu, ne dvarininko malone, bet Dievo stebuklu. „Jei prieš Dievą neburnoji, anas vargšelio neužmirš", jau visai susenęs tarė savo sūnums ir žemelę padalijo jiems pusiau. Sūnūs, nuo pūslių delnų nesuriesdami, šiek tiek susitaupę dar prisipirko ir gyveno beveik šalimais. „Šitie vyrai nieko be reikalo nepūstija", kalbėjo apie juos plačioji apylinkė. Tiesa, po pilka

Felikso sermėga plakė žemaitiška širdis. Kur reikėjo, Andriejauskai visada buvo pirmutiniai, bet viską matuodavo logišku protu, vis žengė pirmyn, ne atgal.

Trobelės vidus buvo skurdus, užtat šviesus kaip ir jo sąžinė. Asla negrįsta, dažnai šlapia, tik šventadieniais ražu išgramdoma, gelsvo smėlio išbarstoma. Pasieniais rungsojo sustatinėti, sudėlioti maišgaliai, kubilėliai, sutrūkusios klumpės ir tai kiek gadino bendrą ūkišką tvarką, bet Feliksas laukė progos. Jis baigs kamarėlę ir visą tą varguolio turtą išneš iš trobos, o jo vietoje sukals lentyną ir ten pasidės maldaknygę, kantičkas, ten padės laikrodį įlenktomis kojomis, kuris jau dešimtį metų tarnauja, dar sesio tėvo iš Raseinių pasididžiavimui parvežtas. Nereikalingas tas laikrodis Feliksui. Jį žadina gaidžiai, nuo neatmenamų laikų žemaičių ištikimiausi laikrodžiai, bet tėvo palikimą jis gerbė, mylėjo kaip savo akį. „Žemaičių ir Lietuvos Apžvalgos" jis dar negalėjo savo lentynėlėj laikyti. Perskaitęs pakasa kaip auksą, kad ir žmona nežinotų. Niekas nežino, niekas nemato, nė kada jis skaito.

Iš bažnyčios grįžo Andriejauskas tartum bičių sugeltas. Pati padavė raguolius, mėgiamiausią jo valgį, ir atsisėdo prie lingės. Kelinta diena dvejų metų mergaitė klykia pamėlynuodama. Moterėlės buvo suspėjusios pripasakoti visokiau-

sių gydymo būdų, buvo ir žolelių puokščių prine šusios, bet dukrelė nesveiko, vis ėjo silpnyn.

Žiūrėjo Andriejauskienė į savo vyrą, žodžio netardama, nes manė, kad ir jis nieko nešneka, gailėdamasis dukters. Be to, darbas, rūpesčiai. Po Atvelykio, jaunam mėnesiui stojus, subruzdo visi vasarojaus sėti, bulvių sodinti. Anksti kėlė, vėlai gulė, dainas aptramdė, širdyse suslėpė. O Feliksui daug ko stigo. Kruvinomis ašaromis apverkęs, pardavė jis dveigį kumelį, taip jo popintą, dažniau nei dukrelę myluotą. Nusipirko avižų, miežių, užsėjo žemelę dantis sukandęs, prieš akis matydamas savo kumelį pievelėj šokinėjantį. Tiesa, paskui saulelė daigus iš žemės traukte traukė. Gal gerų metų susilauks, širdį nustos sopėję. Bet lauk, žmogau, tikėkis... Tačiau jei tik dvi bėdos — būtų Kalėdos. Svirnelį reikia susikalti, kamarėlę baigti, namą bent per rąstą pakelti. Pūva, varva. Dukrelę būtinai pas gydytoją vežti. O kurgi daktaras? Raseiniuos. Kaimynės juokiasi: „Kaip svietą svietu, prastas žmogelis be daktarų mirė. Andriejauskas, mat... kaip koks akamonas". Bet Feliksas nutarė ir pasiryžo. Kodel tik dvarininkams ir ekonomams daktarai. Karvutę reikės parduoti. Dievas padės — užsiaugins. O čia vėl bažnyčia. Rusai kariuomenės turi daugiau negu žolelių visuose Žemaičiuose. Ir jie, begėdžiai, nori pulti, išdraskyti mūsų bažnytėlę!

Taip pagalvojo žmona, bet staiga pakilusi tarė:

— Jau apsiskolinom, tėvai. Antanui ir tam... pardavėm kumelį... Dabar karvutę. Verčiau paršelį parduokim. Paršelis jau atkutęs, vis gausim kokią dešimtėlę.

Feliksas vos benurijo paskutinį kąsnį. Piktomis dilbtelėjo į pačią. Ši lyg susigėdo.

— Ko čia dabar. Netrukus nieko nebereikės. Kazokai sudrapalys.

Nespėjo žmona paklausti, kokie kazokai, kaip sulojo šuo. Andriejauskas, pastūmęs nuo savęs molinį dubenėlį, pakilo nuo stalo ir žvilgterėjo pro langą. Pro mėtas, pro palirgonijas, kurias taip mėgo jo žmona auginti ir laistyti, jis pamatė ateinančius Rimkus.

— Še, Antanas su pačia ateina. Parduosim karvę, ar ne?

Andriejauskienė kyštelėjo aprimusiai dukrelei į skarulėlį įvyniotą pasaldintą duonos gabalėlį ir nerimaudama tarė:

— Dėkui Dievui, gal užmigs. Išeik, pasitik.

— Garbė Jėzui Kristui, — jau spėjo galvą įkišti Rimkienė.

— Per amžių amžius. Amen. Sveteliai nebuvėliai...

— Mes ir slenkstį numynėm...

Pasisveikino, pasibučiavo moterys ir stabtelėjusios abi pasilenkė ties lopšeliu.

— Girdėjau, serga obuolėlis...

— Keturias dienas nuberta išbuvo. Kaip musmeris. Dabar, rodos, geriau. Sėskit, Rimkien, prašom, susiede...

Dukrelė sunkiai kvėpavo, bet užsimerkė, užmigo. Andriejauskienė pastūmė apytuštį dubenėlį į stalčių ir dar kartą paragino svečius sėsti.

— Sakau savo seniui: užeikim, pro šalį eidami, ir užėjom. Gal, rokuoju, dėl karvutės susiderėtume.

— Kodėl ne. Tik dar tarėm — žaliukė dideliai pieno duoda, o jau pienas — smetona, ir gana. Gaila man jos, nors verk. Žinau, kitos tokios neturėsiu. Bet, Dieve, pinigo reik. Zalubas, tas storulis, buvo atslinksinęs. Varva nuo plikės, kaip nuo taukinės. Nepardavėm. Šiaudais, manau, šers. Jei parduot, rokuoju, tai tik Rimkam.

— Anam tik mergas zyzinti, — nusijuokė Rimkienė.

— Ir aš taip rokuoju.

— Sėsk, Antan, — lyg džiaugdamasis, kad moterys pradėjo savo kalbą, tarė Andriejauskas.

— Visą kelią mislijau, — rimtomis akimis sužiuro Rimkus į Feliksą, — visą kelią apie tą gazietą. Vadinas, mūsų galvočiai žino, tik mes nieko.

— Kokie galvočiai?

— Katrie spaudžia ant druko. Kunigai taip pat. Bus, kaip Kęstaičiuos.

Andriejauskas susimąstė.

— Kęstaičiuos pasidavė, dėl to ruskiai ir išdrįso. Prieš Dievą, žalčiai! Jei pasiduosim, Kražiuos blogiau bus. Maskoliai visos Lietuvos bažnyčias išdraskys! Dėl tų galvočių tai šitaip: anie turi galvas, o mes rankas. Nei žandaram, nei gubernatoriui anie į krūtinę nepuls. Mes!

— Apie ką judu ten strazdinatės? — įsikišo Andriejauskienė.

— Mano senis šnek, kad ruskiai atims Kražių bažnyčią, — atsiduso Rimkienė.

— Tikra Dievo koronė. O iš kur jūs žinot?

— Visi, visi pliurpia.

Vyrai pokalbį tęsė:

— Ne prieš ščėstį ir anie, — atsirėmė į stalą Andriejauskas. Jo veidas nerodė džiaugsmo. — Pagalvot reikia. Kai tik po metiežo, tai ruskis ir pasiuto. Uždarė Raseinių Domininkonų kliošlorių ir bažnyčią. Uždarė Kalvarijoj, išnevožijo Kęstaičius... Juk ir tau, tur būt, Antan, nesvetima Kęstaičių bėda. Sumušė žmones, sukapojo šventus abrozdus, kaznadziejų, vargosus... Šventoriuje piūklais nupiaustė kryžius ir Kristaus mūkas. Nė vienam dar iš savo susiedų širdies neatvėriau, nepapasakojau, ką žinau. Ot, šiandien šventoriuje nebeištvėriau. Jei atvažiuos stražnikai, tai žinok, Rimkau...

Andriejauskas pakėlė akis į moteriškes, bet jos šį kartą nė viena ausim vyrų nebesiklausė.

— Jei atstrapalios stražnikai, tai va, Rimkau. Ruskiai, keršydami už metiežą, geisdami

visą Lietuvą apsodinti pijanicom burliokais ir provoslaviškom cerkvėm, nori'mus visai išnaikinti. Po Kęstaičių, jie puls Kražius. Tu gal ir nežinai, gal neskaitai gazietų...

— Iš pauperio buvau gavęs...

— O aš kas nedėlia gaunu. Kitą kartą trūksta batų sulopyti, bet gazieta, knyga turi būti. Kražiai, susied, buvo garsus miestas senovėje. Daug mokytų vyrų iš Kražių išėjo į svietą. Ruskiai šitą žino ir nenori Kražių. Aš tikrai girdėjau, kad jau pernai gruodžio mėnesį mūsų šventablyvam vyskupui Mečislovui Paliulioniui duotas skaudus ukazas uždaryti klioštorių ir mūrinę bažnyčią. Tik miniškos dar nesikelia. Jos ligonės... Šiemet ankstyvą pavasarį, gal prieš pusantro menesio, vyskupas buvo atsiuntęs į Kražių klioštorių Šiluvos dekaną Jastremskį ir Kelmės kleboną Jaugelį, kad anie aprūpintų miniškas žiemos drabužiais ir perkeltų pas Kauno benediktines. Visą mūrinės bažnyčios skarbą — kielikus, puškas, varpus išdalins...

— Tai vyskupas su ruskiais?

— Palauk, susied. Ką daro vyskupas, sunku mum, prastiem žmonėm, suprasti. Gal gerai baigsis, bet mano širdis verda. Ana dreba apmaudu, matant tokį baisų mūsų nusižeminimą ir apjakimą... Kai žemaitis kalba apie Dievą, nusčiunta jo veidas, o kai ruskis drasko bažnyčias, tikėjimą — nė vamt nežino. Pasakiau ne tau, Antanai, bet visiems. Reikia, dideliai reikia

šviestis, akis prasitrinti. Nepersivalgyk, į karčiamą rečiau nueik, o nusipirk gazietą, knygą. Ir nepajusi, kai pinigai sugrįš ir akys prašviesės...

Andriejauskas atsiduso.

— Regis, daugiau niekas ir nežino... Paskui buvo atvažiavęs su tais pačiais kunigais daktaras Mikalojus Lendzbergis. Anas išdavė daviernastį, kad miniškos tikrai serga ir anom reikia 400 rublių. Sako, pasiuntusios jos mylistai ciesorienei graudingą prasbą. Rašė jau vieną prasbą ciecoriui ir parapijonys, tik ne visi pasirašė.

— Nemokėjo...

— Visaip buvo. Ką galėjau, Antan, tą išrokavau. Ištlumočyk visiem, kas geras krikščionis. Juk visokių žmonių mūsų tarpe yra. Nebijau katorgos. Bet kas iš to nauda? O jei pasiskaityt norėsi, jei ir kitiem padalinsi — duosiu gazietų...

— Strošyk tu, strošyk, dalink..., Sulauksi žandaro, — staiga atsigręžė pati. — Čia kalbam, čia paliekam. Gazietom jis ir rublį turi, o kai vaikas susirgo...

— O bobom šiukštu, kai vyrai kalba, — karčiai šyptelėjo vyras ir nutilo.

Rimkus išsitraukė iš kišenės pypkę ir drebančiais pirštais kimšo stambiai supiaustytą geltoną tabaką.

— Dėkui, Feliksai... O bajorai, o dvarponiai, ar jie nežino? Gal patys pas ciesorių važiuos?

— Gal ir važiuos...

— Apie Kęstaičius kartą man Braslauskas pasakojo. Kalčiausias, sako, buvęs džekonas. Sako, norėjęs daugiau žemės gauti. Gal, Feliks, sakau, ir pas mus tas pats. Ruskiai norės tą medinę sugriuvusią parapijai atiduot. Matai... Prie medinės duos daugiau žemės, ir klebonas sutiks. Gal ruskiai jau taip su juo ir susitarė?

— Parapija gali žemes skirstyti, ne ruskiai!

— Jie mums tai nieko nepasakoja, — atsigręžė Andriejauskienė į vyrus.

— Nepasakoja ir neklauso, — pritarė Rimkienė.

— O mes, moters, vis tiek daugiau nujaučiam. Jau kelintą kartą visur girdžiu: Dievo nebijočiau, Jėzuso Kristuso nenusigąsčiau. Rokuoju ir rokuosiu, kad pas mus svietas pasileido. Mane auksu, sidabru apipiltų, ir aš taip nepadaryčiau, kaip ta Viktė.

— Kokia Viktė? — klustelėjo Rimkienė.

— Nogi ta padauža Pūdymaitė.

— Ak, šita! Tikrai tą mergę velnias apjodo. Man vakar senoji Braslauskienė šnekėjo, kad ana jau gumbu serganti...

— Tylėk tu apie tą smaradą! Knarksi ir knarksi, — piktai subarė Andriejauskas, nors ir pats ne kartą su skauduliu apie ją yra pagalvojęs.

— Nepyk, susiede, kas tiesa, tai tiesa. Mes bobos, žinom, kas jai paiškadijo... Tokia sarmata, — dainuote nudainavo Rimkienė.

— Rokuoja, su tuo Laurynu baladažijosi, — leisdamas iš burnos dūmus, pritarė Rimkus. — O toks, rodos, vaikis buvo ... ?

— Bedievis, — kaip kirviu kapojo Andriejauskienė. — Sako, jau du metai Velykinės nesąs buvęs ... Ar iš tokio gera sulauksi?

— Vyras vis vyras, — ruktelėjo Rimkienės kakta, — bet kaip ją šventa žemė nešioja! Aš seniai mačiau, kad geru nesibaigs. Vos spėja kunigas avanelią atverst, ji tik švitru, švitru lauk. Skarelė šilkinė, sijonas aptemptas, kaip ant grapaitės. Po ąžuolynėlį ir balamutijas. Norėjau kartą kibti į akis, bet pamaniau: ne mano arklys, ne mano ratai.

— Morta, einam namo, — tarė Rimkus.

— Neisit, jau neisit, susimildami. Dar ragaišio ir pas mus yra, — gyvai užginčijo Andriejauskienė.

— Nutekės už Lauryno, ir viskas, — lyg negirdėjęs įsiterpė Andriejauskas.

— Neims tos šliundros, ne. Toks trynuklis, kad tik randa prie pūko galvą pridėt — išaušo, ir tabalai. Senės motinos tankiai ir gaila: akys užtinusios, apsirėkusi, visų pirštais badoma ...

— Ką tėvs pasakys! Gaspadoriaus sūnus dvaro mergę ženysis, — šyptelėjo Rimkienė.

Moterys tarškėjo, jaudinosi, o Andriejauskas metė joms atsakinėjęs. Namų rūpesčiai, siauresnė aplinkuma jį atitraukė nuo pamokslo, nuo rusų siaubo. Staiga jis susitelkė ir sa-

vo širdy rinko dar piktesnius žodžius šitai jaunai porai. Tikrai patvirko kražiečiai. Kulvertomis subėga į vakaruškas, vienmarškiniai per naktis trypia, o gerbti savo tėvus ir Dievo pamokymus šiaušiasi. Pakulines kelnaites su „branktais" avėdamas, Feliksas jau per vyresniuosius, per įvairius keliauninkus Sorelius nugirsdavo nesuprantamą, pasakišką dvaro ponų gyvenimą. Jaunesnysis Šemeta pusnuogis išbėgdavęs iš savo kambarių ir gaudydavęs pakely einančias merginas, gnaibydavęs jas kaip įširdęs žąsinas, nors šios, akis skarelėmis užsismaukusios, bėgdavusios nuo jo lyg nuo aitvaro. Šemetaitė, sako, įsileisdavusi jauną berną į savo kambarius, išprausdavusi jį saldžiame vandeny ir iki trečiųjų gaidžių dūkdavusi... Kažkoks plačiabrylis, nutekusiais pečiais šaulys, į galvą įsismeigęs plunksną kaip povo uodegą, suviliojęs kambarinę ir, davęs dešimtį rublių, pono pagalba išmetęs ją iš dvaro. Jaunam berniukui šitos istorijos nesudarė baisaus įspūdžio, kol neužaugo ūsai, kol jis neperkratė savo gyvenimo, rengdamasis prie išpažinties. Žodžiu, šito jis nesibaimino, kol kunigas, kol pati bebrėstanti siela nenustatė, kas žmogui yra nuodėmė, o kas Dievo palaiminimas. Tačiau tai sužinojus, visomis savo dvasinėmis jėgomis pajutus, kuriais keliais žmogus turi eiti į gyvenimo ramybę ir amžiną laimę, tos ponų žeminio stalo nuotrupos jam pasidarė baisios ir šlykščios.

Feliksas dieną ir naktį neklūpodavo ant kelių, kasdien neidavo išpažinties kaip jo dėdė. Jis nepasvajodavo tapti šventuoju, nors apie šventųjų gyvenimą buvo daug girdėjęs ir skaitęs. Bet kiekvienas slidesnis žmogaus žingsnis jį sukrėsdavo. Jis jausdavos neramus, net sunkiai užmigdavo, jei vakare, pantį, apivarą vydamas, praleisdavo karunką ar poterius. Senis Stulginskis dar nušnekėdavo, jog girdėjęs iš vieno klieriko, kad žemė savaime pasidariusi iš kažkokių rūkų, net pasijuokdavo iš Abraomo, pagimdžiusio Izaoką, Izaoko—Jokūbą... Bet Feliksas dėl šitokių kalbų tik susiraukdavo ir nueidavo šalin. Jis nemėgo liesti, kas jam buvo iš mažens, iš motinos įsčių perleista, o per kunigus, per išpažintį prieš tviskantį altorių patvirtinta, palaiminta. „Tik tinginiai baltakakliai gali liežuviais malti, kito Sutvėrėjo ieškoti. Darbo žmonėms nėra laiko", galvojo Feliksas.

Taigi, pas ponus, jų rūmuose galėjo puošniai klestėti nuodėmės, bet prastų žemaičių, kražiečių tarpe šito neturi būti. Jei kuris nukaušėlis ir paburnodavo, jei raudavo žmonai plaukus ar žiemą vaikus išvydavo basus, tokios nuodėmės ir poteriuose retai minimos. Tokį nenaudėlį pasmerkdavo, į jį ranka numodavo, ir viskas. O štai, dabar Viktorija ir Laurynas. Tai, rodos, mažytė dėmelė saulėje. Tegu ji būtų dar didesnė, o juk saulė vis tiek švies, vis tiek gaivins žemę, augins derlių. Nereikėtų dėl to graužtis.

O susigraužė Andriejauskas, o staiga jam pasirodė teisios moterys ir baisios kražiečių nuodėmės. Argi nerašo apie tai laikraščiai? Ar nešaukia prie tiesos ir šviesos? Nedrįstų nė pats caras mėtyti Švenčiausiojo iš bažnyčios, iškoneveikti Dievo namų, jei ne paties Visagalio valia. Jis viską mato, viską žino. Ir jeigu žmogų baudžia, tai žino už ką.

Nepastebėjo Feliksas, kaip ant stalo atsirado sviesto lėkštelė, sūrio grumsteliai, ragaišio riekelės.

— Saulelė jau lange šypsos, o judu dar be pietų. Kąsnokit bent biškį, — paragino Andriejauskienė.

— Kad mūsų susiedėlis užsimislino, — suklostė lūpas šypsenai Rimkienė.

Andriejauskas norėjo moteris prajuokinti, bet lūpos nekrustelėjo. Jis jautė norįs tylos, geidžiąs sutelkti ties kuo nors dėmesį ir išblaškyti nereikalingas mintis. Neįstengė. Išblėso jo karštis, širdis nebeapčiuopė tikro draugo šiuose namuose.

— Jei Lauryną pas kunigą nutempus arba sodžiaus krivulę sušaukus, — metė sakinį, kad tik ką nors pasakytų.

— Ne jį, tėvai, bet tą blūdę reik. Tegu pagulėtų kryžmoms. O davė garo su vaikiais, o trypė! Išrūktų!

Rimkus lėtai kramtė sūrį ir į kalbą nesikišo. Primiršo ir jis pamokslą, primiršo laikraščio blogą naujieną, išmetė iš galvos ir tuos jau-

nuolius. Nebetoli namai, kitos mintys subėgo į galvą. Jis jau mąstė apie Andriejausko karvę, svarstė, kiek Feliksas už ją užprašys, kiek palauks. Pro jo lauką upeliai apsiputoję nuplaukė. Pievos papuro, sužaliavo, dirvos, dar prieš savaitę juodavusios išdraskytos noragų, arklų, jau suspėjo užsidėti tamsiai žalią kepurę. Turėjo dvi karvutes, bet pašarą suskaityti žolelėmis galėjai. Vieną pardavė, kitą šiaip taip išlaikė. Bet retai tesubliaudavo, retai pati bepasikeldavo prie milžtuvės. O koks jau ten melžimas būdavo. Ašaros. Dabar pavasaris. Galėtų išlaikyti dvi. Felikso karvutė triveršė, sveika. Važinėjo pirkti, gaišo, apmaudu nesiliovė, per brangios, vis pamuštais tešmenimis, per žydų rankas pervarytos.

Pąšnekėję apie šį bei tą, pagaliau aprimo. Sukniurkė, pravirko mergaitė. Andriejauskienė šoko prie lopšio, o Rimkus prasitarė apie reikalą.

— Jau tikrai laiks. Juk ir mūsų pipiras viens.

— Teisybė, teisybė, — sužiuro Rimkienė ir smeigė į vyrą žvilgsnius.

— Vienos bėdos, Feliksai, gyventi reik. Norėčiau tavo išgirtinę pamatyt.

— Kodėl ne...

Andriejauskas žvelgė į žmoną, lyg paskutinį kartą klausdamas: „Parduosim ar ne?"

— Eikit be manęs, — pridūrė. — Karvė — vienu žodžiu, nekeiksit.

— Žinom, iš ko perkam, — gaubėsi skarą Rimkienė. — Dėkui už sūrį, skanus kaip cukrelis.

— Tatai anos pieno, Mortele...

Andriejauskienė nutilo. Jos gerklėj tartum karčių pipirų atsirado. Rodos, ne su karve ji atsisveikina, bet savo tikrą seserį laidoja.

Visų čia aplinkinių gyvuliai ganėsi dvaro ganykloje. Ponas nulauždavo nuo kepalo skaniausią kriaukšlelį, išvyniodavo iš nosinaitės paskutinį rublį už sužėlusius kalnelius, pakalnes, bet kurgi dėsies. Tik Andriejauskas antri metai ganosi savuos krūmeliuos. Pagirdo, paliuobia sočiau, ir pigiau išeina.

Už vasarojaus lauko nuaidėjo barškučių tarškėjimas, ir Feliksui suspaudė širdį. Parduoti ir parduoti, o kada bus galas? Kai visi trys stabtelėjo ties dviem karvėmis ir telyčia, kai žalmargė pakėlė galvą su balta žvaigžde kaktoje, jis ir stabtelėjo, tirpte nutirpo.

— No, kaip tau, Antan? — prasitarė Rimkienė. — Aš ją jau andai esu mačiusi. Pasižiūrėk.

Rimkus apėjo aplink karvę, čiuptelėjo už ragų, bet karvė tartum sąmoningai linktelėjo, papurtė galvą ir ramias, baltas akis įspoksino į Andriejauską.

— Matai, kokia, — nusijuokė Rimkus. — No, graužk, graužk žolelę.

Ilgai visi trys stovėjo, žiūrėdami į karvę. Rimkai, užmiršę kaimynystę, galvojo, kiek gali-

ma nusiderėti, o Andriejauskui spaudė širdį kaip moteriškei. Nelabai buvo linkęs į pieniška, nesikišdavo į žmonos ūkį, bet kai prireikė parduoti, rodos, kažkas padėjo jo dešinę ranką ant kelmo ir pakėlė kirvį. Jis spėjo sumesti, kad už 30, na, 35 rublius ne kažin ką ūkyje nuveiks, o duktė nebeturės sveiko pieno.

— No, kiek kerti, Feliks?

— Kas tie pinigai, Antan. Šmikšt ir nebėr.

Džiaugsmingomis akimis tebežiūrėjo Rimkienė į tešmenį, kaip į du skilandžius, ir kiek įsižeidusi tarė:

— Pinigaa — karaliaa, susiede. Kiek reiks, tiek mokėsim. Juk ir mūsų ne kitokie.

— Neparduosiu, — trumpai tarė Andriejauskas.

— Še tau. Šnekėjom, šnekėjom, — susiraukė Rimkienė.

— Tavo syla, tavo prots, bet, susiedai, kokį desėtką jei palauktum, kitus tuojau sumokėčiau.

— Duok ranką: penkiasdešimt.

— Nesupyk, Feliks, bet bažnyčios, kaip matau, šiek tiek gailiesi, o Dievo nebijai. Už dvarskas karves tiek nemoka.

— Kur Dievs, tai Dievs, kur reikals, tai reikals. Neparduosiu.

— Žūtauts, kad ir šlėkta, bet sukalbamesnis, — plonai pradėjo Rimkienė, nuo karvės nusigręž-

žusi. — Tokią žaliūkę už 25 pardavė. Jau tikrai, susieds, matyt, iš pavydo.

— Morta!

— Ba, jau teisybę sakau, teisybę. Monijo, monijo, kaip reik — šnipšt. Būtų ana pati, tai pasakyčiau.

Rimkienė nusigręžė ir, sijoną pasikėlusi, plačiai nužingsniavo į kelelį. Rimkus dar stoviniavo. Dar drąsinosi atsisveikinti, bet, žmonai atsigręžus, ir jis ją pasekė.

— Na, tad kiek? — paklausė Andriejauskienė vyrą, sugrįžusį į vidų.

— Nepardaviau. Negaliu...

Žmona brūkštelėjo skarelės kampu per akis ir nusišypsojo.

— Taip gaila buvo, taip gaila. Geriau paršelį. Na, o Morta ką, supyko?

— Tegu pyksta, aš anų duonos nevalgau.

Išėjo Feliksas į kiemą. Nukiūtino už klojimo. Apsižvalgęs atrito didžiulį akmenį ir išsitraukė pluoštelį perdrėkusių lietuviškų raštų. Kiek džiaugsmo, prie jų slaptai sėdėdamas, jis pergyveno! Rodos, atimtų Feliksui kas mokėjimą skaityti, nebeatsiųstų tų laikraščių, knygelių — jis suvystų, sunyktų. Verčiau težūva karvės, tesudega trobelė, kad tik šitas turtas bent šioj duobėj pasiliktų.

— O Rimkus, fe... — tarė pats sau balsu prisiminęs, kad jis iš jo tų laikraščių nė neprašė.

Ir įstrigo Andriejauskui baisi mintis į galvą.

— O jeigu? Bene vienas nubėga pas ruskį?...

Po pažastim pluoštelį paspaudęs, jis nuėjo nuo savo gyvenimo toliau, kartkartėmis atsigręždamas, baisios minties neįstengdamas iš galvos išvyti.

IV.

Karklais, gluosniais nusodintame kelyj už bažnyčios net iki Šemetų dvaro buvo matyti vėlyvos vilkstinės vežimų, čia lėtai žingsnis po žingsnio dardančių, čia lekiančių smagia risčia op op. Pašaliais abipus kelio vis dar mirgėjo raudoni, žaliomis juostelėmis nuausti sįjonai, pilkos kaimiečių milinės ir rausvi kailiniai.

Vėliau šįkart iš miestelio grįžo ir Laurynas Karnius. Juodo milo švarką atsisegiojęs, paraitojęs kelnes, kad nesusidumblintų nuo lajais teptų pusbačių, kurie seniai jau juodumą pakeitė purvo ir dulkių sluoksniu, jis žengė aukštai galvą iškėlęs, garbanotą čiuprą paslėpęs po mėlyna nauja kepure, šiek tiek pakreipta ant šono ir per lanką nusiūta juodais žvilgančiais siūlais. Kiek kaulėtas ir nuo saulės spėjęs nužerti jo veidas spindėjo vidujine energija, fizine jėga, o akys, kad ir melsvos, bet šmaikščios, pašaipingos ir drauge kūdikiškos, neramiai žvalgėsi aplink.

— Skubi, Lauryn, kaip į veseliją, — kiek prilaikė arklius senis Šarauskas. — Jei nesupyksi — sėsk, pavešiu.

— Dėkui. Jei tik ratai nesuluš.

— Sėsk nesijuokęs. Visą veseliją dar galiu nuvežti.

Laurynas atsisėdo, plaštaka nudulkino kelnes ir atvertė kepurę. Kakta jo buvo šlapia, iš po matiko kilo pilko garo siūleliai.

— Sukaitęs esi. Tėvo nebuvo šiandien bažnyčioj?

— Ne, — šyptelėjo Laurynas. — Jau trečią sprenksi. Grabo, tur būt, reiks.

— Matau, džiaugies. Pakoros, Lauryn, Pondievs, atminsi mano žodį.

Šarauskas paleido vadeles, arklys lingavo žydiška risčia.

— Ko aš turiu džiaugtis? Tėvas vis tėvas.

— Rokuoji, tėvas mirs, dvi seserys liks. Ta jūsų Oršulė dar nieko, bet Fėlė — straina mergaitė.

— Kas anos man: už pakarpos — ir lauk.

— Kol dalios nesumokėsi — neišlauksi. Penki margai — ne dvaras.

— Na, matai, pats supranti. O kaip pypke liurlini, kad aš laukiu tėvo mirties.

— Nesakyk jau, meldžiamasis, — prašneko Šarauskienė, į tris skaras susisupusi kaip Egipto mumija. — Jei senis mirs, tai ir Viktę galėtum ženytis.

— Nieko nėr, o jūs mušat, kaip į bubną per Velykas.

— Meluok sveikas. O kas šiandien prie zakristijos verkė? Sugrius greit...

— Sublūdijai, tu, Lauryn, ir tiek, — ramiai tarė senis. — Manai, ne apie jus šiandien kunigs pamokslą drožė? Kas be ko, jaunam vaikiui ir pasikibinti negrieks, bet šitaip su dvarska merge... Argi ji tau lygi?

— Nustokit, po biesų. Mano grieks, mano pekla. Nė namie, nė bažnyčioj pakajaus nėr. Jei dar pliaupsit — išlipsiu.

— No ir lipk. Toks čia pons. Pamatai Viktę einant, tai ir nebesitveri. Kalbam juk kaip giminės.

— Kur Viktė? — vos nepašoko Laurynas.

— Nemato! Žiū, — piktai šaipėsi Šarauskienė. — Nugi ontai pamiškėliu kaip kurapka bėg.

Iššoko Laurynas iš vežimo, neprašęs nė sustoti. Kaklą ištempęs, pasistiebdamas jis beveik pustekinis bėgo pieva, ir pagaliau pamatė. Švystelėjo jos gelsva šilkinė skarelė, baltos gulbės sparnas pasirodė iš po pakelto juodo sijono, už eglės pasislėpė bateliai, per pečius permesti. Dar girdėjo Laurynas, kad ant kelio katėmis sukniaukė keletas bobų, senių sukvatojimas net į ausų būbnelį įsiskverbė, bet Laurynui buvo vis tiek. Šiandien kaip niekad jis geidė Viktoriją susitikti. Visą bažnyčią nužiūrėjo, net akys pavargo, vaikščiojo po šventorių, o jos niekur nematė, niekur.

— Vik-tuut! — šūktelėjo.

Grįžo garsas iš miško, Viktutė nesustojo. Tuomet Laurynas kirto per pievą skersai, kad jai už akių užbėgtų.

— Vyk-tuuuut!

Mergina krūptelėjo, sustojo. Pamačiusi Lauryną nuraudo ir apsižvalgė. Grįžtantiems namo ji buvo kaip ant delno. Gal nesąmoningai, bet sijono pakeltį paleido, juo paslėpdama baltas gražias kojas.

— Ar nebgirdi, Viktut?

Vos tik spėjo Laurynas prisiartinti, ji tuojau nusigręžė, bet žingsnius sulėtino.

— Sveika. Nė veizėt nebeveizi?

Viktutė šyptelėjo, parodė savo sveikus baltus dantis, bet kažkoks liūdnumo, nusiminimo šešėlis tučtuojau pridengė jos veidą lyg juoda marška.

— Tai ką, ar muselė įkando? — kiek pyktelėjo Laurynas, godžiomis akimis ją nužiūrėjęs.

— Ar bažnyčioj buvai? — tyliai paklausė.

— Na, o kaip? Ištrūkau, visų mergelių skaras nužiūrėjau, bet tavos nemačiau. Liūdnas namo žirkliojau...

— Visi vyrai taip sako.

— Gal būt, bet ne aš. Būsi mano, Viktut, kaip Dievą myliu!

Viktutė kiek nukaito, tačiau nieko neatsakė, tartum neišgirdo.

— Tu nesidžiaugi?

— Koks čia man džiaugsmas? Visos bobos jau liežuviais mala. Ir bažnyčioj buvau, kaip ant adatų. Labiausiai ta Šarauskienė su Rimkiene.

— Užmušiu tas raganas, tas melages!

Viktorijos lūpos suvirpėjo, gaili, bet kažkokia šilta šypsena perbėgo jos veidu.

— Ne melagės anos, Laurynai.

— Kas anoms rūpi? Dievas mus baus, o ne jos.

Kelelis vingiavo į mišką. Juos dengė drebulės, amžinai šlamančios, be mažiausio vėjelio vartančios savo lapus prieš saulę, juos dengė retos eglės, iškilusios aukščiau už didžiausius dvaro rūmus. Drėgnumu, miško dvasia, miško kvėpavimu juos lydėjo ievos, šermukšniai ir vos vos pradedą žaliuoti aviečių krūmai. Tik pro miško plyšius, pro baltus dangaus lopus juos galėjo pamatyti koks užklydęs senis ar įkaušėlis. Šiaip juodu buvo vieni tarp čiulbančių paukščių ir miško žalumoj. Viktutė pravirko. Laurynas iš karto nepastebėjo jos ašarų, tik glaudėsi prie jos peties, mėgino ją apkabinti, bet ji išslysdavo iš jo ir žengė vis pirma ir pirma.

— Aš nenoriu, Lauryn, kad mus Dievas teistų.

— Ko tu verki?

— O ką man daryti? Nebemyliu, rodos, tavęs, Laurynai. Eik kitais keliais.

— Kokia tu ožka!

Laurynas sučiupo Viktutę už abiejų rankų ir sužiuro į veidą pilnu savo vyrišku pasitikėjimu, visa jėga. Jos bateliai nuslinko nuo kairiojo pečio, nukrito ant žolės. Nei vienas, nei antras nepasilenkė, nė nekrustelėjo. Užaugusi Laurynui tik iki pečių, Viktorija slapčia žvilgterėjo jam į akis; bet staiga galvą nuleido, įsikniaubė į jo krūtinę. Apkabino Laurynas ją, prispaudė prie širdies ir laikė drebančią, virpančią, kaip sugautą paukštytę. Nuslinko skarelė nuo galvos, ir dvi juodos, storos, žvilgančios kasos, standžiai suraizgytos palei kaklą, apsvaigino jį. Nebučiavo Viktorijos, nepajuto jokio kraujo šėlimo, bet jo širdį užliejo gailestis, ligi šiol nepajausta palaima prakirto kietą berniško vėjavaikiškumo kevalą. Rodos, tik dabar Laurynas suprato, kad negana šią mergaitę vadinti ožka, pažadėti vesti. Jai reikia širdies, jai reikia šilimos, jai reikia meilės.

— Vikte, vištele mano, pupa, lakštingaliuk...

Viktutė kūkčiojo, jos mergiška krūtinė virpėjo prie pat mylimojo širdies. Rodos, šimtą metų ji taip galėtų verkti, o jam būtų malonu, o graudingai smagu. Ir kada jis pajuto, kad ant jo paraitytos, nuogos blauzdos laštelėjo Viktutės ašaros — nebesižvalgė, nedirstelėjo į baltuosius miško lopus, bet pakėlė ją kaip kūdikį ir pabučiavo į drėgną dešinę akį.

— Lauryn, — staiga išspuro iš jo glėbio, vikriai apsižvalgė ir nuleido akis žemyn. — Tu tiktai bučiuotis...

— O, raganike, juk tu mane myli, — plačiai nusišypsojo Laurynas ir vėl mėgino sučiupti ją už rankų.

Viktutė pasilenkė, vikriai pasiėmė batelius ir pro ašaras nusijuokusi trejetą žingsnių pustekinė pasitraukė į šalį.

Dabar ji buvo graži, kaip nė viena apylinkės merga. Devyniolikos metų jaunystė audringa, jausmų kipšelio gundyta, tryško iš jos veido kaip saulės šviesa. Iš po juodų antakių svajingai žiūrėjo rugiagėlių akys, o ant blakstienų, lyg raselės ant rytmetinės gėlės, žvilgėjo ašaros. Net kojos, žole bridusios, buvo švelniai baltos kaip kaklas, rausvos bliuskelės persmaugtas ir ties krūtine žibančia gyvačiuke susmeigtas...

Lauryno širdis ėmė liepsnoti, jau akyse kaišiojo aistra liežuvėlius, jau per nugarą ėjo lengvutis šaltis.

— Būsi mano, kaip Dievą myliu! — karštai pakartojo Laurynas, o mergina jau žiūrėjo į savo mylimąjį graudžiomis akimis. Ji pastebėjo, kad Laurynas smarkiai išvargęs, gal ne tiek nuo darbo, kiek nuo piktų kalbų. Ji glostė jį akimis, nes šįkart gamtos prieglobsty ji bijojo prie jo ranka prisiliesti, paglostyti čiuprą ir veidą. Mat, anot kunigo, už tokius darbus Dievas esąs rūstus, galįs ir ranką nutrenkti. Nenoromis ji pamatė dvaro rūmų raudoną stogą, baltas sienas ir langų stiklus. Saulėlydis mušė į rūmus, ir akį primerkus atrodė, kad rūmai dega. „Kad jie ir

sudegtų", staiga pagalvojo Viktutė. „Kad jie visi sudegtų! Nuo pat kūdikystės ten gyvenu, dirbu už sudėvėtas sukneles, broškeles, juodą duoną. Dėl to, kad esu dvaro merga, Laurynėlis manęs negali vesti" ...

— Negali tu manęs, Lauryn, vesti, mano siela kalta ...

Laurynas nusišypsojo, paėmė ją už rankos ir be žodžių nuvedė keleliu gilyn.

— Nekalbėk taip, Viktute.

— Aš žinau, Lauryn, už tokią kaltę Dievas nedovanos ...

— Nepykink ir nekvarkšėk kaip davatka. Šiandien pat tėvui pasakiau: vedu, ir amen.

— Neleis. Visi prieš tave sukils.

— Ar aš su jais gyvensiu?

— O ko bijai, jei ne žmonių?

Vėl suvirpo Viktorijos lūpos, o savo ranka ji suspaudė jo kietą ranką. Laurynas pajuto tokią šilimą, tokią laimę, tartum savo širdį jam į delną įdėjo.

— Viktele, matai šį beržą? Ateik poryt dieną, aš tau čia sulos išsunksiu. Ar tau skani sula?

— Skani.

— Na, matai, paukštele. Aš tau iš visų tų beržų sulą išsunksiu!

— Tai durnelis!

— Pamatysi. Žemė bus mano, gyvensim, Viktele. Tik tu bobų neklausyk. Spiauk kuriai raganai.

Viktorijos veidas skendo šypsenoj. Ji glaudės prie Lauryno, bet vos tik miškas baigėsi ir švystelėjo plati lyguma, širdis vėl gailiai sudrebėjo.

— Dabar skirkimės, — sušnibždėjo ji.

Laurynas stabtelėjo, ilgai tylėjo, žvalgėsi.

— O kas bloga, jeigu abudu eisim?

— Ne.

Laurynas staiga atvėso, pasidarė rimtas. Kieta plaštaka perbraukė jai per plaukus ir tyliai paklausė:

— Kada dabar susitiksim?

— Nagi sakei — poryt...

— Ateisi?

— Ateisiu.

— Viktut, — dar tyliau sušnibždo Laurynas ir akis įrėmė į drėgną žemę. — Ar tau ten...?

— Begėdis...

Nė žodžio netarę, sužiuro vienas į antrą atvirai kaip kūdikiai ir susiliejo į vieną pilką šešėlį.

Viktutė, lyg ne savo kojomis, nuėjo pirmyn, nedrąsiai kartą atsigręžusi, o Laurynas pasuko į kairę, rimtai ir sunkiai pindamas kojas. Po egle ant kelmelio ilsėjosi senis Polikarpas. Laurynas stabtelėjo, peržvelgė jį nuo galvos iki kojų ir piktai metė:

— Tavęs visur pilna. Prisiputai jau?

— Bijok Pondievo tu, kumely. Už tavo griekus meldžiuos. Apieravotum kokią kapeiką.

Laurynas nusispiovė ir nusigręžė. Jau toli toli švytravo gelsva Viktutės skarelė, tačiau, kaip buvo, taip ir paliko ant pečių užkritusi.

V.

Kaip žaibas blykstelėjo per Kražius nerami ir paslaptinga žinia apie caro ketinimus atimti bažnyčią, bet kaip žaibas staiga ir užgeso. Rimkus tebekalbėjo su žmona apie Andriejausko karvę, Andriejauskai tarėsi, iš ko porą dešimkių pasiskolinti, kiti vėl paskendo šventadienio prieblandos pasakose, rūpestėliuose, o senis Karnius kad ir stenėjo, kad ir krenksėjo, viena akimi matydamas grabą, prieš sugrįžusį Lauryną gerą gerklę paleido:

— Tu vėl, kaip jautis. Paskui aną mergą...

Sūnus smaigė kietą bulvinės košės plutą, šaukšto galu rankiojo spirgučius ir tylėjo.

— Tyli, mat, abivatelis. Užtrauksi Pondievo koronę man senatvėje.

— Ko dabar pūkšti. Nusigręžtum ant kito šono...

— Vaike, kaip nusigręšiu, tu nė vienos desintinos negausi.

— Ir nereik!

— Kaip Rokas ciucių lodysi. Ryt dieną padarau doviernastį. Dalį Oršei, kitą Felicijai. Galėsi ant kelmo krakoviakus tanciavot.

— Ką čia tėvai, prie vaikio prikibai: nė anas ženyjas, nė ko, — atsiliepė motina nuo pečiaus.

— Tu nuo blusų ginkis nekrenksėjus. Aš gaspadorius, ar anas?

Laurynas blinktelėjo ant stalo pajuodavusį, nukramtytą šaukštą ir atsilošė į langą. Pečiais jis užstojo šviesą, ir kambary patamsėjo.

— Bambinat, skambinat kaip varpais. Bene Viktutė jums ant apyvartų užmynė?

Senis šniokštė, vartėsi ir pagaliau sunkiai pakėlė galvą.

— Štai ką aš tau parokuosiu. Tik dėkis į galvą. Neužilgo man... Petkevičiaus Moniką parvesk už marčią. Merga pačioj syloj, gaspadinė. Porą šimtelių į ranką gautum.

— Tą žlibę? — piktai nusikvatojo Laurynas.

— Su aniuolu negyvensi. Koks anos žlibumas. Ant vienos akies belizna užtraukta. Vo viena, brač, merga ant pusantro valako. Apčiūnytas būsi, žmonės pagerbs, nolį gersi, kaip pons. Smokaunos mergos su vaikiais gnaibuos, nė skersom į savo vyrus nebeveizd. Teisybė, kaip pagal Pondievo priklodą...

— Neimsiu nė vienos!

— Ką jau čia, vaikeli... Treti metai po prizavo. Mudu seni, nebeapsiliuobsim, — nuo

pečiaus, lyg nuo vargonų, kandžiau prakalbo motina. — Monikutė ir dievobaiminga, ir kapeikos žvang...

Laurynas pakilo, trenkė durimis ir išėjo.

Gili vakaro prieblanda užvėrė dienai akis. Varlės kurkė įkyriai ir garsiai, vėjas drebino pušynėlį, pro kurį Laurynas žengė dar plačiau, negu iš bažnyčios grįždamas. Kad tik toliau nuo savo trobos, nuo tėvo žodžių, kurie, rodos, vis dar jį vejasi! „Moniką jie man kiša", piktai nusispiovė. „Pasikarkit jūs su ta vienake čemarka!"

Tačiau juo toliau Laurynas žengė į tamsą, juo neramesnė darėsi jo širdis. Iš kur, velniai rautų, taip greit visi apie Viktę sužinojo ir garsiai lyg varlės sukurkė? Pradžioje, rodos, niekas nieko. Susitikdavo juodu šventoriuje, miškelyje, pajuokaudavo, dvaro rugius kuldami. Viena kita boba vamtelėjo, bet rimtai į galvą neėmė. Pati, tur būt, išsiplepėjo, ašaromis išlaistė. Dar ko gero klebonas sužinos.

Laurynas ėjo ir ėjo, prieš akis matydamas čia Moniką, čia Viktoriją. Monika prabėgdavo, kaip ragana, degančią šluotą apsižergusi, o Viktė... Viktutė nesikeitė. Ji buvo amžinai tokia pat, kokią jis pažino ir šiandien palydėjo. O ką manai, vėl strigo mintis, senis užsispyrė ir seserims ūkį užrašys. Štai ir raguoliai.

Staiga supyko jis ant Viktorijos. „Ko man trūko? Ne Laurynas — laisvas paukštis buvau,

niekam liežuvio nenieztėjo. O dabar jaučiuos, lyg sunkiausią akmenį ant kupros nešinas. Visi iš manęs šaiposi! Ar mergų man trūksta?

Ąžuolyno dešinėje blykstelėjo šviesa. Iš tolo ji mirgėjo lyg numirėlio vėlė, žvakute virtusi. Pagaliau suaidėjo tolimi, bet trenksmingi muzikos garsai. Ar tik ne Petkevičiuose vakarėlis? Juk šventoriuje vyrai šnabždėjosi. Anąkart kunigas tuos namus iš ambonijos keikė, Sodoma Gomora vadino, bet Motiejus dar savo . . .

Armonikos, smuiko, klerneto garsai tamsoje vis prašmatniau suokė ir gundė. Laurynas šyptelėjo. Kunigai gąsdina, o kas gi čia bloga? Kuomet velniai užsimerkia — ne man žinoti.

Per daržą, per sodą pasilenkdamas įėjo Laurynas į Motiejaus trobos prieangį. Į vidų be alkūnių ir smagių žodžių buvo sunku įsisprausti. Trys eilės vyrų stypčiojo duris užgulę, o viduje tik davė garo, tik sukosi, kad vos galvos ant pečių besilaikė. Tabako dūmų, drėgmės, prakaito kvapas, susimaišęs su dulkėmis, veržėsi pro duris, troškino, kad iš lauko įėjusiam sunku buvo kvėpuoti.

— Laurynai — bėda merginai! Eikš, kadrilių sutrenksim! — sušuko Lubavičius, dvaro kumetis, garsiai, trankiai; kiti net kaklus ištempė.

— Nutilk, parše! — atsiliepė Laurynas ir, pečiais spustelėjęs, virste įvirto į trobą.

Kairėje, ant ilgo, geltonai blizgančio suolo, kaip margų jurginių krūmai sėdėjo šešetas kra-

žiečių ir šnibždėjos, prunkštavo. Seniai, senės, čia dukras atlydėjusios, čia pas kūmą užgūrinusios, ant šiltų mūriukų, kaip ant keptuvų besirąžydamos, širdyse puoselėjo godžias mintis apvesdinti per dvidešimt metų peršokusias Katriutes, Monikutes už blaivių bernužėlių. „Peklos knygas" užmiršusios, kaktavo, džiaugėsi klerneto pašėlusiu pypliojimu. Basi, klumpėti, retas batuotas, vyrai šaipėsi, laidė žodžius spirgučius į mergų gėlyną, stumdėsi prie sienų, bet prie merginų prisėsti nedrįso. Tik Poškus, senas bernas, bajoriškus ūsus sukdamas, gnaibė vienai raudonskruostei vatinukę ir nugalėtojo balsu kartojo:

— Tatai mergikė kaip baravykas! Kruopos burnoj neturėčiau, bet tave mylėčiau.

Dvi poros šoko kadrilių. Kiek kojos išgali lankstytis ir išlaikyti nelūžusios, jos trypė molėtą aslą, kėlė dulkes, net akys iš kaktos virto.

Mažytė lempelė ašarėlė gailiai mirkčiojo ir geso, platiems sijonams įsismaginus. Tuomet skalos, į pečiaus kertes įspraustos, garsiai spraksėjo, juodais šešėliais dengdamos merginų suolą, ir, kol lempelę žiebdavo, visa troba trūkte trūko nesveiku klegesiu.

— Ko tu pliaupsi? — žengė Laurynas prie Lubavičiaus.

— Smagu. Girdėjau, tau Moniką ant sprando kabina. Klupiniu puola maželė su pinigėliais. Nepagailėk per vestuves kalakutienos. Vo

Viktė visiems durnaropė... — net pabalo jo akys.

— Gausi per dantyną!

— Veizėk, kaip Monika paraudonavo, tave pamačius.

— Kur ji?

— Prie Teodoros, kampely tupi, kaip pova žiba...

Laurynas apsidairė. Rankas sunėrusi, sėdėjo Monika rami, net išsigandusi, nelyginant sena davatkėlė, laukdama išpažinties. Gėlėta skarele stipriai kasas suveržusi, kampus lyg balandis sparnus išskėtusi, baltąją akį primerkusi, ji nė nekrustelėjo į šalį, tartum snaudė...

— Dar nė sykio ana netanciavojo, — šyptelėjo kažkas kertėje. — Pakelk, paveizėsi: ana liuoksavoja, kaip grapaitė.

Monikos gailingas vaizdas, kandžios pastabos Lauryną įšėlino. Užmiršęs Lubavičių, jis galando pykti tik prieš Moniką, kurią jau seniai jaunimas raugiai pajuokia.

— Pelėda!

Laurynas vikriai prišoko prie muzikantų ir pučiančiam klernetą kažką šnibžtelėjo į ausį. Apie muzikanto akis apsiraitė eilės raukšlių. Jis linktelėjo galvą ir, kelis kartus pirštais klektelėjęs, dūdą atitraukė nuo lūpų. Garsiau vamtelėjus, susitraukė armonika, nutilo smuikas. Kadrilininkai stabtelėjo vidury aslos, ilgai šluostėsi prakaitą, žvalgėsi, lyg katučių laukdami. Nebe į

šokančiuosius buvo akys įsmigusios. Visi sužiuro į Lauryną.

Jis vėl metė žvilgsnį į Moniką. Vienas senis sviedė žodį kaip riebų blyną, merginos, pasilenkusios prie Monikos, smailiai juokavo, o ji nuraudusi, nukaitusi paleido rankas ir sveika akimi svilinte svilino Lauryno veidą. Ji buvo basa. Bėgdama pašokti, rodos, kojų nė juste nepajuto. Dabar pačios kojos pasislėpė po plačiuoju sijonu, širdy diegtelėjo gėdos jausmas. „Katriutė, Ona čeverykuotos", liūdnai pagalvojo, „o man tik žad".

— Žiedą dalinti, žiedą! — suklego merginos.

— Šiukštu, perekšlės, — atsiliepė kaip susitarę muzikantai. — Laurynas polką tanciavos!

— Vyrai, Laurynas poniškai mina, — pašėlusiai riktelėjo Lubavičius.

Kampuose keletas vyrų kvaktelėjo, bet Laurynas tylėjo, tik širdy keikėsi, apmaudavo, visas degte degė.

— Polką — ugnį!

Muzikantai susimerkė. Pabalusiais veidais, akimis, žėrinčiomis, pykčiu ir pašaipa, jis priėjo prie Monikos.

— Tai ką, dėdien, gal patanciavosim?

Sukikeno mergos, garsiai nusikvatojo vyrai, seniai išsiėmė iš dantų pypkes. Pažinojo Lauryną ne pėsčią, atleisk, Viešpatie, velnio liežuvį, ir nesitvėrė smalsumu. Jau čia bus kas nors rūgštu.

Monika pašoko, nuraudo, mergiškai apsidžiaugė. Tik nugirdusi klegesį, aiškiau pamačiusi Lauryno veidą, suprato, kad kažkas negerai, mėgino trauktis atgal, tačiau buvo vėlu. Armonika trenkė lyg iš armotos, kaukte sukaukė klernetas, žaibu blykstelėjo ir prie stygų prilipo smičius. Laurynas čiupo ją perpus ir aitvaru nuskrido į trobos vidurį.

— Bagota ir apsiženys, — prasitarė Papalauskienė, akim metusi į savo vyrą Motiejų. — Toks vaikis apie ją suka.

— Kuo ji bloga? — paleido dūmų kamuolį senis.

— Durniau, žliba kaip pelėda. Ar nematei?

— Tokio čia daikto. Bobos visos žlibos...

— Su tavim nesusirokuosi. Mūsų Agotai Lubavičius piršosi.

— Sakau, kad bobos žlibos! Kam leidi po trobą daužytis, svotintis. Visas sviets kalba, nepabaigia. Kunigui pasakė. Griekas.

— Tavo valia, ne mano. Ar čia didelė strošnastė? Patanciavoja ir išsiskirsto.

— Jau šimtą sykių sakiau, kad reik baigt šitas tanciavones, — atsisėdo Motiejus ir ištraukė pypkę iš dantų. O tu? Agočiukė pasižmonės, Elziukė... Neužkarsi bernam ant sprando, jei pasogos neduosiu. Nuo šios dienos — gana! Akių bažnyčioj nesvilinsiu.

— O Jėzau, nutilk, nutilk!

— Neskalink, nelok! Gana tylėjau. Prie šventų abrozdų raitais, o Sodoma kaip namuos, taip namuos. Zyliosi ir tu, sijoną pakėlus, bliaudama kaip Pūdymienė.

— Agota — ne mergė Viktė.

— Visas avis vienodai kerpa.

Viena ausim kaimynės girdėjo šeimininkų pašnekesį, bet prisidėti nepajėgė. Akimis vedžiojo šokančius, garsiai stebėjosi, giliai dūsavo. Monika buvo suaugusi į pečius, stambi merga, bet kai Laurynas ją suko, o suko kaip viesulas, čia vieną čia kitą koją pakratydamas, ji tartum sumenko. Raudonas, žalsvomis juostelėmis nuaustas sijonas kilo iki kelių, pūtėsi kaip Šemetaitės suknios, o išbalęs, išsigandęs veidas bailiai slėpėsi už Lauryno švarko atlapų. Aplink sėdį vyrai matė jos nuogas blauzdas, juokais leipo.

— Mink, Monikute, vo mink. Strošniai!

— Puikios kojos, tik neseniai prie žalmargių tancius variusios ...

Pro muzikos garsus prasimušė šitie šūkavimai jai tiesiog į širdį. Pripratusi prie pajuokos, šią akimirką ji betgi juto kiekvieną žodį skaudžiau už botago smūgius. Juk seniai, dar kalboms nekilus, ji svajodavo apie Lauryną, nors niekam nedrįso viešai prasitarti. Vasarą, klūpodama prie šv. Roko koplytėlės, ji neužleisdavo į priekį nė vienos moters, palengva keliais praslinkdama į pirmąsias eiles, kad tik pamatytų į

bažnyčią einantį Lauryną. Po pamaldų ilgai negrįždavo prie vežimo, o vis šen bei ten vaikštinėdavo, bene švystelės Lauryno juodas, žalsvumu spindįs švarkas ir sutaršyta čiupra. Per dieną plušusi ūkyje, ji kartais iki gaidžių neužmigdavo. Vėsioj klėty vartydavos lovoj, ir švelniausias pelės krepštelėjimas saldžiu nuosmelkiu suplazdindavo jos širdį. Dažnai eidavo išpažinties, dar dažniau rūgodavo save, bet širdis kalbėjo kitu balsu ir niekais vertė jos pastangas.

Nugirdusi šnekas apie Viktutę, ji neniršo ant Lauryno, bet ant savęs. Jai viskas krito iš rankų. Nepasijuto ėmusi dažniau pinti kasas, praustis, kruvinomis ašaromis tėvą išprašė nupirkti juodą drabužį, pažadėjo batelius. Šviesiu spinduliu atskrido žinia, kad ir Lauryno tėvas norėtų ją turėti už marčią. Monika vėl pagyvėjo, vėl skardžiau nusijuokdavo, nebeužmiršdavo tėvo paklausti, ar negelia jam kojų. Jei tik sugeldavo, ji nebetingėdavo užvirinti vandens, prišutinti žolelių, pušų ir prieš gulant trindavo išsirangiusias, iššokusias kaip pančius kojų gyslas.

Lauryno plaukai išsitaršė, nudribo ant kaktos, prakaitas apipylė kaktą. Jis tačiau suko ir suko ratą po rato, sušvilpdamas, kojomis patrypdamas, o muzikantai tik pliekė liežuviu, kojų trepsėjimais pritardami.

Viena kita porelė drąsinosi pakilti, bet susilaikė, atsirėmė į pečius ir grožėjosi viesulingu Lauryno dūkimu.

— Gana. Mergai sprogs širdis! — garsiai suriko Motiejienė.

Monikos skarelė nukrito po kojomis, kasos išsidraikė, veidai pagelto kaip šviesa. Vos kvapą atgaudama, ji mėgino stabtelėti, spruduliavo, ištraukus vieną ranką, stūmė Lauryną nuo savęs, bet jis neklausė.

— Veselios lauki, tanciaus nenori, — šaukė pašaipingai. — Ei, Monika, armonika garsiau!

— Pasiuto bernas. Paleisk! — sugegeno moterys.

Orkestras nutilo. Troba pritvinko dulkių, švieselės vos mirksėjo. Niekas žodžio nebepratarė. Žiūrėjo į sušilusius šokėjus, vos kvapą atgaunančius, stovinčius šalia vienas antro, vis dar rankomis susikibusius.

— Kaip? gal dar tanciavosim? — piktomis akimis raižyte raižė Laurynas Moniką. — Strapalioji puikiai.

— Ne... pailsau.

Monika nedrįso pakelti akių.

— Matai, dėdien, — kėlė Laurynas balsą ir apsižvalgė. — Šliūbavotis, girdėjau, nori, o žliba. Čeverykus man numindžiojai...

Monika truktelėjo rankas, bet Laurynas stipriai jas tebelaikė.

— Leisk!

— Palauk, palauk. Nebemielas jau?

Staiga jis apglėbė ją per liemenį, dešiniąja

čiupo už pasmakrio, pakėlė veidą ir piktai šypsodamasis prispaudė Monikai dešiniąją akį.

— Ar dabar matai?

— Ne...

— Cha-cha-cha!

— Atsitrauk! Paršas...

Pravirko, suklyko Monika ir pustekinė nubėgo, kur buvo sėdėjusi. Viena mergaitė knirktelėjo, Lubavičius ir garsiai nusikvatojo, tačiau jiedviem daugiau niekas nepritarė. Nustebę, tiesiog trenkte pritrenkti vakarininkai subruzdėjo, sujudėjo savo vietose. Laurynas, tebestovįs vidury aslos, jaučiąsis pajėgingiausias už visus, dairėsi šaukiamai ir piktai.

— Tiktai papasakok savo tėvui, — pagaliau šūktelėjo kūkčiojančiai Monikai, — kad ans maišelį pasogos šv. Rokui, ne man atiduotų. Praregėsi, už šlubelio Lubavičiaus ištekėsi, tik ne už manęs!

Neskubėdamas, išdidžiai jis metė rublį muzikantams ir ištrenkė pro duris. Kiemu eidamas, nugirdo prapliupusią audrą, bet nesusigraužė, jautėsi smagiai patenkintas.

— Tos puvenos nebeplepės, liežuviais nebeskalins.

Už sodybos pasuko į dešinę ir pagreitino žingsnius, kad kas kelio nepastotų. Širdies gėla, pyktis slinko nuo širdies. Toli laukuose, į kelių vyrų neapkabinamą beržą atsirėmęs, Laurynas susimąstė. Linksmai mirgėjo žvaigždės, mė-

nulį vystė baltučiai debesų vystiklėliai, gailiai karksėjo alkanas apuokas. Šis karksėjimas palietė Lauryno širdies paslaptingąją stygelę, ir aštrus sopulys, kažkas sunku užgulė jo sielą. Čia pat dvaras, čia pat Viktutė, o Laurynas neturi teisės pas ją nueiti. Gal ji galvoja apie jį, gal miega ir sapnuoja, tik Laurynui pas ją nevalia. Dideli dvaro šunes, piktas ponas, o Lauryno švarkas, o jo kelinės tik milelio, o jo rankos raudonos ir pūslėtos...

VI.

Laurynas dar nebuvo grįžęs iš lauko, motina su dukromis triūsė priemenėje, o senis vartėsi lovoje ir nesiliovė bambėjęs.

— Ragažius sūnus. Nė Dievo, nė žmonių nebijo...

Sulojo šuo. Sulojo kaukdamas, stodamas piestu.

— Ką gi čia Dievulis atveda? — balsu tarė Karnienė ir pravėrė duris.

Kiemu, lazda švytruodamas, sunkiai žengė Polikarpas.

— Argi vėl iš Rymo? — nusmelkė ją džiugi mintis. — Šis žmogus tikrai dangaus karalystę užsipelnys.

Puodą pastūmus, senė garsiai sušuko:

— Urše, bėk Polikarpo pasitikti!

— Mano kleckuotos rankos, tegu Felicija, — ši atsiliepė niurnėdama.

Išbėgo motina.

— Tai sveika dar, gegele, — nusišypsojo apskuręs 80 metų senis ir gudriomis, mirkčiojan-

čiomis akutėmis įsiskverbė į moteriškę. — Tai sveikutėlė dar? Aš nešu, nešu, antele. Tik pavargau, kaip rugius kirtęs.

— Susimildamas, greičiau į vidų. Suplukęs, sukaitęs ...

Šuo vis dar draskėsi, šokinėjo piestu. Karnienė su Polikarpu įėjo į vidų.

— Ar tai Uršulėlės dar neišleidai? — žvalgės Polikarpas ir čia pat sėdo ant suolo. — Ir Feliukė namie? Spės, prispės dar, kad tik su Pondievu. O tu, Karniau, ar tebeguli?

— Dievo loska.

— Kaipgis. Per Šilines, regis, šešiasdešimt penki subėgs. Ir man jau Dievulis pirštu grūmoja. Penkiolikos metų vaikis buvau, kai tavė krikštijo.

Visai pražilęs, bet dar stamantrus senis giliai atsiduso. Jis kilstelėjo rankovę, brūkštelėjo per veidą, bet Karnienė trimiga kyštelėjo jam storą rankšluostį, godžiomis akimis sekiodama purviną maišelį, kurį jis pasidėjo šalia ir ranka laikė, lyg bijodamas, kad kas nepačiuptų.

— Kur Laurynas?

— Akmenis renka, — nenoromis atsakė tėvas, taip pat akių nuo Polikarpo nenuleisdamas.

— Tai vėl iš Rymo? — staiga klektelėjo šalia Karnienė.

— Iš Rymo, vaikeli, iš Rymo. Dideliai gerai man šį kartą nusitropijo ... O tas tavo šuo,

bestija, vis loja ir loja. Tik ans vienas nežino, kad aš buvau Ryme...

Senis šyptelėjo, suraukšlėjo veidą, tartum šimtu siūlų susiūtą, bet Karnienė nė lūpomis nekrustelėjo. Ji glostė senį akimis kaip aksomu: vos neklaupė jam melstis.

— O gal, Polikarpėli, nepasakosi, kol Laurynas grįš? Jis toks... Širdį reikia sugraudinti. Sakyčiau, gal valgyti nori?

— Jeigu ką kepto turi, tai duok. Per aukščiausius kalnus nėr taip sunku eiti kaip į Rymą. Pikta dvasia vedžioja. Jau, jau, regis, pamatei auksines bažnyčių bones, o velnias ir vėl uždengia akis. Žegnok nežegnojęs, bet jei nežinai, ko reikia, nieko nepagelbės. Pliumpu, pliumpu kokį pusdienį, visas maldas iškalbi, kaip šnipšt, taip šnipšt. Tik jei piktosios dvasios nenusigąsti, jei širdis nepradeda per daug šokinėti — žiūrėk, ir šviesu.

— O Jėzus Marija!

— Šauk nešaukęs, o piktoji dvasia savo kadrilių... Dar gerai, kad ne visus ir velnias gali pergalėti. Aš, kad tu žinotum, vaikeli, su piktąja dvasia daug bėdų turėjau. Ego, sakai, kepto turi? Laurynas... Jaunimas šiandien amen. Prieš Poną Dievą bliuznija...

Karnienė nurijo kartų pipirą ir žvilgterėjo į vyrą. Šis sukosėjo.

— Dabar, Polikarpėli, nieko kepto neturiu. Bet palauk. Mergaitės po pečium ką nors pakiš. Urše, bėk į kamarą, atpiauk, paspirginsi.

— Visus čia ubagus...

— Kad man tuoj!

Sukikeno dukterys, suniurnėjo. Seniai persižvelgė, atsiduso.

— Dievas gerus žmones palieciavoja, — prabilo Polikarpas, skersuodamas į praviras virtuvės duris. — Dėku, balandėle, palauksiu. Tik ot, paklausykit. Ir aplink jumis čia velniūkščiai lizdelius susisuko, krakoviaką duoda kaip patrakę. Čia netoliese kokį pusdienį trypiau ir trypiau vietoj. Rodos, regiu tavo senį po laukus knapsinėjant, Andriejauskų, Rimgailos trobesius, Šemetos palocius, o akys temsta, ir amen. Tik dėkui Sutvertojui, kad mano širdis šitų riestauodegių nebijo.

— Vardan Dievo Tėvo, Polikarpėli, gal tau tik taip pasirodė.

— Je, ana man pasakys. Jeigu Ryme buvau, šventam Tėvui kojas bučiavau — manęs niekas neapgaus. Sukalbėjau tokią maldelę, ir vėl šviesu.

Rūsčiai susimąstė senė ir pagaliau tarė:

— Gal būt, gal būt... Viešpats viską mato. Juk štai, kad ir mūs toji ponia Soltienė. Per mišias arkliais jodinėja, kurapkas šaudo... Žmonės kalba, kad ji gimdžius ne žmogų, bet raudoną žaltį. Viešpatie susimilk!

— Išmislai, — atsakė Karnius.

— Rimgailienė pasakojo, ji nemeluos. Žmonės pasileido, kaip nori, taip šnekėk. Ar toli reikia ieškoti...

Karniui dingtelėjo į galvą Laurynas. Jis nutilo.

— Gal būt, balandėli. Aš Ryme su kardinolu ledinėlę gėriau. Anas toks lipšnus kaip aniuolas, o puikus kaip aguona. Anas man ir pasakė, kad už jodinėjimą per sumą bus pekla ir dantų griežimas. Tiesa, tokių agnosėlių atnešiau...

Karnienės akys sužvilgo.

— Atnešiau, balandėli, paties popiežiaus pašventintų. Švento Kalijostro agnosėliai nuo maro, bado, vainos ir nepaklusnių vaikų...

Stipriai pabrėžė paskutinį žodį, peržvelgė abu tėvus ir ant stalo padėjo nešvarų skarulį.

— Ar tu žinai, varna, kas buvo Kalijostras? Nežinai? Vis man reik išaiškinti. Už jūrių marių stovėjo toks didelis klioštorius. To klioštoriaus perdėtinis buvo Kalijostras. Penkiasdešimt metų anas neperkando nė vieno obuolėlio, griūšelės, duonos gabalėlio. Mito šventa asaba tik ąžuolo lapais. Ar tu, vištele, galėtum nuryti bent vieną ąžuolo lapą?

— Neduok, Viešpatiel

— Regi. Anas tik tais lapais maitinosi ir vajavojo su pikta dvasia. O velniai aną gundė,

visa ką darė, kad tik tą šventą asabą į amžiną prapultį pastumtų. Vieversėliu atlėkdavo prie ano lango, pasiversdavo gražiausia panaite, šilkais šnibždančia, bet Kalijostras gulėdavo kryžium ir nė akių į tas pagundas nepakeldavo. Ir atėjo laikas. Dievas šventam Tėvui apreiškė, kad Kalijostras jau šventas.

— Mama, puodas bėga! — stabtelėjo tarpdury Uršulė miltuotomis rankomis. — Ką su vandeniu darysim?

— Paršui užpilk.

— Pati eitum, aš nepersiplėšiu.

— Bėk nezaunijus.

Karnienė užsigulė ant stalo ir, visas savo dvasios galias sutelkusi, dar su didesniu atsidėjimu klausėsi.

— Bet kaip apreiškė? Visi Rymo varpai sugaudė. Matai, durnele. Anas pats pasidarė baltas, baltas kaip sniegas. Ogi še tau ir Kalijostro agnosėliai.

Polikarpas pabėrė iš purvino skarulio begales žvilgančių medalikėlių ir įgudusia ranka ėmė juos skirstyti. Karnienė jau daug kartų jų buvo mačiusi, saujomis pirkusi, bet nė karto tiek džiaugsmo nepatyrė, kaip šįkart. Panelė Švenčiausioji su vainikais, Jėzaus perverta širdis, šv. Elena sužibėjo jos akyse, kaip kažkas antgamtiška. Rodos, mato ji visas šias relikvijas ne Polikarpo, bet šv. Tėvo rankose.

— Šituos agnosėlius aš buvau padėjęs ties šv. Tėvo kojomis, o anas juos pašventino. Ir pasakė popiežius maloningas: „Nešk, Polikarpai, šitas šventenybes ir į Kražius, ir į Šiaulius, ir į Kauną. Kas anuos pirks, nešios dieną naktį ant kaklo, apturės visuotinius atlaidus ir laimingą mirtį“ ...

— Ai!

— Matai, bobut tu. Senas esu, dėkui Dievui, gal daugiau Rymo nebeteks pamatyti savo griešnomis akelėmis. O toks gražus miestas, o toks gražus ...

— O šv. Tėvas, — net kvapą sulaikydama prakalbo Karnienė,—argi jis moka prastą kalbą?

Polikarpas ūmai knerktelėjo, primerktomis akimis akyliai žvilgterėjo į Karnienę ir vėl savo laisvumą atgavo.

— Varlike tu, varlike. Kam anas būtų šventas, jei visų kalbų nemokėtų. Tik tie plikbajoriai nieko nemok. Ryme žemaitiškai gali geriau susirokuot, kaip su mūs staršina. Tu misliji, kad aš lotyniškai nemoku? Dominus vobiscum, girdėjai? Santus spiritus patiritus, a?

— Vaje, vaje, tai galvelė!

— Pavargau jau. Na, tai ar perki ar ne? Iš šventos vietos, iš Rymo, žemės maišelį atvilkau. Šits ve, — pliaukštelėjo kaire ranka Polikarpas. — Tūkstantį mylių pėsčias ėjau ...

Kartą kitą atsikosėjo senis, pakrapštė savo žilą barzdą ir didžiule lazda taip smarkiai įrėmė

į aslą, kad per plaštaką didumo nuvožė kietą žemės paviršių. Karniene ilgai tylėjo, ilgai dūsavo, žiūrėdama į purviną maišelį, o senio akys, išsigandusiai užsimerkusios, rodos, skverbėsi į širdį, norėdamos patirti, ar kartais moteriškė ką nors bloga nesumes.

— Ar misliji, vaikeli, taip lengva Ryme šventos žemės gauti? Oho! Gatvėj nepasikasi, brač. Anos auksu, sidabru nulietos.

— Auksu??? — net krūptelėjo Karniene.

Polikarpas lengviau atsiduso ir pats susigraudino.

— O ką tu misliji. Auksas žvilga kaip jūros marios. O šv. Tėvas kleku kleku dvidešimt keturiais arkliais. Povo plunksnas į brylius susismeigę, auksines šobles prie šonų prisirišę, ant pirmųjų arklių joja maršalka ir kardinolai. O iš dangaus aniuolai triūbija. Atsimeni a. a. zakristijoną Gelumbauską? Regis, pūtės, poną vaidino, o jei jis būtų į Rymą nukeliavęs, tai nebūtų prileidę nė popiežiaus karietos pabučiuoti. Aš gi patį popiežių regėjau. Oho! Sakyčiau, vyskupas Valančiauskas dar galėtų. Aną šv. Tėvas palaimintų, bet daugiau iš Žemaitijos nė vieno.

— Koks tu, Polikarpėli, laimingas! Man tik galva sukas kaip šeiva. Aš durna boba, nieko nesuprantu, bet Ryme iš džiaugsmo numirčiau, ir gana.

— Taip, taip. O viena ten mirė. Patinki man, kad nesikeli į puikybę. Je, durna, tai durna. Tokius ir Dievas greitai į dangų priims. Juk ir šv. Rašte pasakyta: „Nesikelk, žmogau, į puikybę". Tai, durnel, žemės pasikasiau aš tik prie popiežiaus palociaus gonkų. Išeina tas šventasis senelis kasryt basas pavaikščioti ant tos žemės, peržegnoja svietą į visas keturias puses ir vėl grįžta į palocius. O tuokart puola žmonės, o mušas, o draskos, kad tik daugiau. Man vienas prūsokas pernai vos vos barzdos nenupešė. Vieną kitą saujikę galėčiau tau parduoti...

Staiga jis pastatė prie sienos lazdą ir pasilenkęs, kosėdamas atrišo savo maišelį. Pabiro iš jo šlapias juodžemis, iškrito vienas kitas akmenėlis, neseniai dar gulėjęs ant Karniaus lauko. Karnienė pasilenkė ir, visa susitelkusi, klaikiai degančiomis akimis įsismeigė į tą drėgną žemę. O kai vienas akmenėlis nukrito ant aslos, ji pakėlė jį prikyšte ir maldingai, kaip kunigas baltutę Komuniją, padėjo ant stalo.

— O matai, nuo mano prakaito sušlapo. Už saują penkiolika kapeikų. Pigiau tau, nes dievobaiminga esi. Sakau, treji metai atpuskų tau ir tavo giminei.

Įėjo Uršulė, stambiakrūtė, stambi mergina. Tik švystelėjo sutrūkusiomis blauzdomis, tik metė piktas akis į motiną su Polikarpu ir dubenėliu nešina, grįžo atgal.

— Pamaldytum tą ubagą!

— Nešūkauk patrūbočiaus vietoje! — atsiliepė tėvas. — Atnešk žmogui persikąsti.

— Tokio čia man svečio! — atšovė duktė.

Polikarpas sužiuro baltomis čia į duris, čia į tėvus pakaitomis. Jo rankos ėmė virpėti.

— Jūsų vaikai bado mane kaip žydai Jėzusą. Ojoj! Kepk nekepus velniui pyragą.

Karnienė pašoko, išėjo į priemenę ir paleido burną.

— Spitrės jūs! Ko vaksėjat dievobaimingą žmogų. Vienas jau Dievo koronę užtraukė.

— Juk jis meluoja. Valkiojas pamiškiais. Niekas tų žemių neperka, tik tu... Gėda! — atsiliepia ir Felicija.

— Seniai pas tave nebebuvau, nebepažįstu, — drebėdamas prasitarė Polikarpas, maišelį berišdamas. — Neapsirikau, kad čia velnio perekšlių pilna.

Karnius degė pypkę, lyg negirdįs.

— Pasileido žmonės. Ateis šventas Juozaps nuo brolių parduotas. Ne grūdus bers, ne riebias karves dovanos... Peklos knygose viskas surašyta. Lašinius pėtnyčioj pauostei, ir tai velnias plaukus nuo galvos nurauna. O čia tokias kalbas, tokias bliuznerstvas...

Apsitvarkęs, kiek patylėjęs, Polikarpas balsą pakėlė:

— Na, tai kaip? Perkat, tai mokėkit. Už dvi rieškučias žemės — penkiolika kapeikų. O agnosėliai po dešimt. Laikas man...

— Tegul bus pagarbintas, Polikarpai, — seniai bebuvai mus aplankęs, — nelauktai įėjo Laurynas. Senis žiūrėjo į jį tiriamu žvilgsniu ir rūsčiai, kaip įsižeidęs pamokslininkas, atsakė:

— Iš pat Rymo grįžtu. Gal jau paskutinį kartą. Visus reikia aplankyti. Ir tu, vaike, tramdyk savo puikybę...

Laurynas atsirėmė į staktą ir rankove šluostėsi prakaitą.

— Kad jau tu, Polikarpai, turbūt, toliau kitos parapijos nebenuslenki. Man regis, tu meluoji toms bobelėms.

Sumirkčiojo Polikarpo akys, dešinysis petys trūkčiojo.

— Nebliuznyk, Laurynai, ne tokie ponai man rankas bučiavo...

— Iki Rymo tūkstantis verstų, o tu vos iki Kražių dasikrapštai. Sakyk, noriu pavalgyti, noriu grivinos, ir būsi vyras...

— Ar jūs pasiutot visi? — įbėgo senė kurkdama kaip perekšlė višta.

— Mama, netarškėk. Pati pagalvok, ar jis į tokį pasvietį gali nukinksnoti.

— Še, Polikarpėli, dvi grivinas. Kitą kartą ateisi — atiduosiu...

Atsigręžus į Lauryną, nuolaidesniu balsu pridūrė:

— Geriau eik vakarienės srėbti.

Polikarpas suspaudė pinigus ir pakilo išdidus, rūstus, tik akys neramiai bėgiojo po Karniaus trobą.

— Dievas Tėvas šventąjį Galaburdą ne už tokį juoką į peklą nugramzdino. Tai tau štuka. Ateis ir jums koronė Dievo. Ruskiai Kražių bažnyčią jau ruošias išplėšti. Gausit nagaikų, bizūnų... Tėvai gal nežino, bet aš viską žinau. Pamiškiais...

— Kad švento Galaburdo visai nėra buvę,— nusijuokė Laurynas.

— Sakau, pamiškiais su mergelkom knirkinies. Tėvams čemerį ant širdies guldai, prieš svietą pajuoki. Trobelė dar laikos, žemelės turi, bet jai taip darysi — užvažiuos šv. Alijošius ant tavo stogo, pamatysi. Seniai matau, kad tu su Dievu rokundų nebevedi.

— O Jėzau Nazaranskas, — mirtinai nubalo motina. — Nutilk!

— Melagių balsas neina į dangų, negąsčiok, motin. Jis pats vakar pamiškų gulėjo, iš manęs išmaldos prašė, o jums pasakojasi Ryme buvęs. Pas kunigą tik tokį melagį nuvesti.

Ranka mostelėjęs, Laurynas išėjo į priemenę.

— Tave, ponaiti, vesim, — tarė. — Nė tėvams pašėnavonės, nė man.

Karnienės nudejuotas, palydėtas, nudūsautas išėjo Polikarpas tylus, staiga pavargęs. Visu kiemu jis baksnojo lazdele ir, rodos, vis žemiau

linko, o iš priešininkės srebiantieji jį lydėjo garsiu kva kva.

Karnienė buvo pagerėjusi, ėmusi ruoštis, bet vos tik Polikarpą išlydėjo, iš visur surėmė ją diegliai. Felicija atnešė dubenėlį viralo tėvui į lovą, bet jis, nė žodžio netaręs, jį padėjo šalia savęs ir nebesrėbė. Motina visai atsisakė vakarieniauti. Užlipo vargšė ant pečiaus, susirangė, susirišo šlapiu skuduru galvą ir rankose vartydama jai amžiais negirdėto šv. Kalijostro relikvijas karštai šnabždėjo poterius. Kai Laurynas ir dukterys išsiskirstė gulti, ji pakėlė galvą.

— Tėvai, rytoj ir tau ant kaklo pakabinsiu vieną. Gal palengvės.

Karnius papsėjo pypkę ir tylėjo.

— Mūsų vaikai nė Dievo, nė žmonių nebebijo, — dar tyliau tarė Karnienė.

— O kas kaltas? Per daug valios duodavai. Lenk medį, kol jaunas. Dėl to Polikarpo, tai ir aš abejoju. Tūkstantį verstų tokiam seniui nueiti, auksinėm gatvėm vaikščioti... tpfu! Parduok kokį kiaušinį, vištą, mišioms reikia nunešti. Girdi?

Karnienė girdėjo, bet nieko nebeatsakė. Susimerkė, sulipo jos akys, širdies kertelėje dingstelėjo, jog Polikarpas iš tikrųjų gali perdėti, kad popiežius kalbąs žemaitiškai. Bet leistis galvoti, svarstyti ir abejoti ji nedrįso, ji tiesiog bijojo, dargi prieš naktį. Baisus sapnas gali prisisap-

nuoti. Ji tik dėl to ir nepajudėjo. Ji laimingai leido snauduliui užmigdyti jos protą ir širdį.

— Bet kad jį ant nakties išleidai, tai negerai. Būtų čia ant suolo nuknarkęs.

Žmona nebeatsakė. Ji knarkė, šalia savęs pasipylusi ant švaraus, balto skudurėlio šventojo miesto žemės ir liesą, pageltusį kaklą apsikabinusi „brostvomis“ ir stebuklingaisiais „agnosėliais“.

VII.

Rytojaus dieną Karnių troboje visai iširo santaika. Motina nebekėlė nuo pečiaus, tik meldėsi, verkšleno, akis įrėmusi į pageltusią „Peklaknygę". Tėvas vis pikčiau niurzgė, prikaišiojo, kas klausąs, kas ne, kad Laurynas tikrai einąs šunkeliais, dergiąs į savo lizdą.

— Bus kanapėtas, dilginiuotas, bus! Negaus iš manęs nė sulūžusio grašio. Ryt parvežkit kunigėlį. Viską prie jo surašysiu. Taip tu man supykink su geru susiedu, taip išnevožyk Moniką! — kartojo senis dusdamas, pūkšdamas, vaitodamas.

Uršulė graužėsi, kuriems galams papasakojo apie vakarėlį, šaute atsikalbinėjo, bet ir jai buvo pikta, nesmagu. Ir kai Felicija, skusdama sužiedėjusias bulves, balsu atsiliepė, kad Laurynas nieko bloga nepadarysiąs, vesdamas mylimą merginą, troboj kilo dar negirdėtos rietenos.

— Jei jis tą plikę paims, tai mes kalės ar ką? Tėvas kalba — nekalba, Laurynui bus viskas, o mums nieko! — kibo ir Uršulė jaunesniajai seseriai į akis.

— Ruginės putros visur gausiu, — ši atsikirto ir, duris trinktelėjusi, išėjo į kiemą.

Laurynas, aplopęs gerą kertę tvoros, atėjo pusryčių. Pasiklausęs, įsitikinęs, kad troboje dešimt juodų katinų šokinėja, be to, prisiminęs, kad šiandien trečiadienis, vadinas, tik pietų gaus ir tai su pasninku, grįžo kinkyti arklio.

— Neprašau nė kokių pamokslų, — piktai tarė duryse. — Aš jau užaugęs ir geriau už jus išmanau kaip elgtis. Dirbu lyg juodas jautis, karšinu visus, dar maža!

Diena buvo kaitri, dangus giedras. Saulė, nė debesėlio voratinkliu nepridengta, žaižaruodama, švietė viršuj suartų, sužėlusių laukų ir pelkių. Gyvuliai jau visa burna galėjo priėsti žolės. Krūmokšniuose, miške, po kvepiančiais skaniu pavasariu medžiais kelmeliais baikščiau kiškiai bekaišiodavo ausis, iš toliau purptelėdavo kurapkų pulkelis. Zvimbią spiečiai vabzdžių, tūkstančiai įvairiausių vabalėlių knibždėjo po kiekvienu supuvusiu lapu, laipiojo šakomis, akmenimis, maudydamiesi saulės spindulių rieškučiose. Pušyse sprogo jauni konkorėžiai, varvėjo sakai kaip tikras auksas. Žydėjo mėlyni varpeliai, Dievo pirštai, mergelių akutės ašarėlės.

Rūkas, kabąs ore, buvo taip sudrėkinęs net pasakiškuosius paparčius, kad ir dabar užtektų menko vėjelio, menko prisilietimo, ir nuo gėlių,

lapų, net nudžiūvusių šakelių birtų rasa ant žemės stambiais lašais, lyg džiaugsmo ašaromis.

Laurynas arė. Jis laukė lietaus. Pakėlė keletą kartų akis į dangų, bet gamta jo nedžiugino. Alkis, nei šioks nei toks nuovargis slėgė jo nuotaiką.

— Viskas gražu, — galvojo jis, — tik ne man. Kur tik koją kelsiu, čia ant ylos užminsiu. Einu, einu paskui arklą žiopčiodamas kaip varna. Varna bent pasninko nežino, o aš ką? Kaip šuo pririštas prie namo kertės...

Paskutinį pūdymo lopelį arė Laurynas visą dieną, nė popiečio negulęs, o anksčiau suardavo per valandą.

„Ne, ne, jis čia neliks. Bloga čia", galvojo ardamas, ilsėdamasis. „Pragaras. Bet kur eiti? Kur bėgti?"

Vakare atsiminė, kad šiandien pasižadėjęs susitikti su Viktute. Skubiai nusiprausė, kamaraitėje persimovė kelnes, persivilko švarką, ties šuliniu nusiplovė kojas ir į klumpes įsispyręs nuėjo per pievas. Ties dvaro laukais jis stabtelėjo ir valandėlę stovėjo nejudėdamas. Pamatęs jau raustantį dangaus pakraštį šoko per šlaitą, įsmuko į beržynėlį ir lengviau atsiduso. Jis ėjo pasišokinėdamas, mostaguodamas tvirtomis, ilgomis rankomis, kaip gvardijos kareivis.

Apsukęs didelį lanką, toli palikęs Šarauskų, Rimkų, Andriejauskų gyvenimus, drauge

su nusileidusia saule Laurynas švilpaudamas įžengė į pono Šemetos mišką.

Jis žengė ir žengė į mišką gilyn iki storų beržų eilės, vingiuoto takelio, kuriuo prieš tris mėnesius juodu su Viktute nueidavo ir vėl sugrįždavo. Krūtinėje palengvėjo, tartum akmuo nukrito, nors širdis tebeplakė trankiai, kūju mušė. Ak, tos akys!

Tamsūs šešėliai jau šmėkščiojo tarp medžių, tarp šakų, kilo aukštai iki pat viršūnės, dangus tamsėjo pro debesėlius, iš kažkur atklydusius, plaukiančius tolyn ir tolyn. Visas miškas prieš jį ir už jo, rodos, prisipildė aistringo, kutenančio čirenimo, čiulbėjimo, kažkokio paslaptingo širdies džiaugsmo.

Drėgmės pritvinkusios samanos pasidarė sultingos, lapai minkšti, žiedai sunkūs, palinkę, miegūsti. Laurynas vis smagėjo eiti. Po mediniais padais jis jautė žemės šilimą, širdy meilę, akyse malonų gamtos raibuliavimą.

Staiga jis stabtelėjo ties aukštu, tiesiu beržu. Mediniu loveliu pro tūtelę lašėjo į ąsotėlį sula. Lašėjo palengva smulkutėmis ašarėlėmis, nes beržai jau susprogę, net sulapoję. Neužėjo dar! Nusidžiaugė. Gaila jam buvo beržo. Rodos, ne sula varvėjo, bet kraujas iš praverto Jėzaus šono... Tačiau pažadėta, Viktutei pažadėta. Nusišypsojo ir, sudėjęs plaštakas prie lūpų, tyliai suūsčiojo.

— Vik-tu-u-ut!

Nė gyvos dvasios.

Atsisėdo Laurynas ant drėgno kelmo, atsispyrė kojomis į šaknis, kaip milžino rankas, ir susimąstė.

Dvejus metus Laurynas vaikštinėjo, teiravos, kuri iš aplinkinių merginų gražesnė, vis akyliau žiūrėdamas, kad nebūtų plika. Visos priaugančiųjų dukrų motinos numatė, kad Laurynas ieško sau žmonos, žinojo esant jį neturtingą, bet smarkų, žvalų, blaivų darbininką. Ne viena kražietė, kiek Dievas ir geri papročiai leidžia, jaukino jį prie savo dukterų, garsino kraičius, o merginos iš po skarelių ir pailgų šilkinių „šalikų" svaidė į Lauryną smagias akis, dėjo šypsenai raudonas lūpas, poterius kalbėjo ... Nuo visų betgi jis šūviu nušvilpė, visas mamas supykino, tik nuo Viktutės nušvilpti nebejstengė.

Pirmą kartą pamatė ją iš šventoriaus išeinančią. Skubėjo ji linksma, švelniais, rausvais veidais žydinti, vikri. „Tokios dar nesu matęs", nusmelkė jį mintis kaip šaltis. „Ir iš knygos paskaito" ...

Viktutė ėjo smagiai viena, mažytę maldaknygę rankoje laikydama. Iš maldaknygės kampo kyšojo rūtų ir gvazdikėlių pluoštelis. Laurynas sekė paskui. Sekė toli už miestelio, o Viktutė sušilus vis atsigręždama greitino žingsnius.

Pagaliau ją užkalbino. Atsakinėjo santūriai, šykščiai, bet Laurynas džiaugėsi, kalbėjo žodžius rankiodamas, kaip gėles. Tuomet jis ir iš-

klausė, kad ji tarnaujanti Šemetų dvare, gyvenanti su senute motina.

Iki kito sekmadienio Laurynas buvo liūdnas. Vakarais sėdėdavo prie savo trobos lango kieme ir dainuodavo. Niekas jo nemokė dainų. Rodos, jis nė nemokėjo. Tačiau antrą kartą šventoriuje Viktutės nesulaukus, jo dainos darėsi vis liūdnesnės. Dievas žino, iš kur jis išmoko ir prisitaikė gaidų? Nei tėvas, nei motina nebuvo dainininkai.

Antrą kartą susitiko jis su Viktute tik rudenį, keliams pabiurus. Kražantės upė, sraunia tėkme vingiavusi tarp liūnų krantų, dabar buvo išsiliejusi plačia vaga. Lietaus debesys slinko ir slinko per miestelį. Laurynas nebesitraukė, skubėjo namo, nes arklys, šokęs per griovį, į akmenį buvo susižeidęs koją. Kražantės pakrašičuose netoli kapų Laurynas akis į akį susidūrė su Viktute. Ji buvo pėsčia.

— Ar nepavargai, taip greit bėgdama?

— Aš nebėgu, — laisvai atsakė ir šviesias akis įsmeigė į Lauryną.

— Tai ponai nepaveža?

— Bene toli?

— Bet vėlu...

— Tėvelio kapą aplankiau — pavėlavau. O ko man bijoti?

— Aukso mergaitė. Tave tik karietomis šešiais arkliais važinėti.

— Nu jau!

Viktutės veidai buvo įraudę. Ji šypsojosi, žaidė veido duobutėmis, paleido pakaišytą sijoną. Ta pati maldaknygė buvo jos rankose, tik be gvazdikėlių. Rūtos virpėjo iš po suspaustų, gelsvai apkaustytų viršelių. Karštai sušilo Lauryno širdis, suplakė svajingai, vyriškai, kaip niekad. Jis tvirtai suspaudė ją per liemenį ir sušnibždo:

— Viktute, būk mano!

Suspurdo ji visa, nusigando ir ištrūko iš jo glėbio. Išsprūdo šie žodžiai iš Lauryno lūpų lyg juokais, bet kai Viktutė pasidarė tyli, nuraudusi, nutilo ir Laurynas. Suprato, šį tą rimtai pasakęs.

O vėliau? Vėliau jis nuskynė jos rūtas, išbučiavo veido duobeles, prisiekė mylėti, bet apie vestuves nedrįso prasitarti. Bijojo netekti penkių dešimtinių ūkio.

Vis dar tebesėdėjo Laurynas ant kelmo nekrustelėdamas. Saujos rugių bėrimo laiku perbėgo pro jo akis pažintis su Viktute, atnaujino širdies plazdėjimą ir naujus rūpesčius. Netikėtai visai nebeteko žavesio miškas ir jo gyvenimas. Pasijuto esąs mažas mažutis šapelis vėtrose ir tamsoje.

— Vik-tu-u-ut! — dar kartą šūktelėjo garsiau, bet ji neatsiliepė.

Gal nebeateis, nebeišleis jos. Suraukęs kaktą, žiūrėjo Laurynas į gulančią ant šlapių samanų tamsą. Raudona pilnatis jau žvilgterė-

jo pro medžių šakas, nutilo paukščiai. Nesmagu ir kažko pikta pasidarė. „Penkios, tai penkios dešimtinės“, laužėsi į Lauryno galvą, „bet turtas. Jei Viktę parvesiu, tada kas seserims išmokės? Į dvarą už ordinarininką — tegu pasiunta! Reikiau palaukti. Juk ir ji savo protą turėjo“ ...

Juo labiau temo, juo piktesnės mintys mėtė šalną ant jo jaunos širdies žiedų. Jis ėmė kaltinti Viktoriją, pyko ant savęs, kad Moniką taip nelemtai įžeidė, prieš visus pasipūtė.

„Sėdžiu ant kelmo lyg durnius. Ar man maža mergų?“ nusišypsojo ir pakilo nuo kelmo.

Staiga pajuto alkį, net galva svaigo. Stabtelėjo, dar kartą apsidairė, nutarė, tvirtai, rodos, nutarė eiti ir nebegrįžti, bet nepasijuto sušukęs:

— Vik-tu-u-u-ut!

— Aš, — čia pat atsiliepė džiugus šnibždesys.

Nuo beržynėlio išlindo grakštus, pažįstamas šešėlis. Tai buvo Viktutė.

— Dvarą būčiau išaręs belaukdamas!

— Uždususi bėgau ...

Laurynas vienu šuoliu buvo prie jos. Apsikabino, pasibučiavo, sustojo vienas prieš antrą ir nusišypsojo. Jis ir tamsoj pastebėjo, kad Viktutė apsirengusi žlugtiniais, nukaitusi, bet... susirūpinusi, tartum sublogusi. Jam vėl suskaudo širdį.

— O sulos man tik užmiršai! — neramiai bangavo Viktutės krūtinė.

— Ne, ašarėle. Einam!

Laurynas privedė Viktoriją prie beržo. Buvo tamsu, bet mėnuo, lyg tyčia paprašytas, pro beržo plačiąsias šakas švietė tiesiog į ąsotėlį.

— Vakar... matai kiek...

Viktutė pasilenkė, gailiai prasišiepė ir, atsigręžusi į Lauryną, tarė.

— Aš ašarų daugiau išliejau, negu čia sulos...

— O kas? Sėskim, Viktele.

— Ne, ne.

— Ir vėl ašarojai?

— Lauryn, aš tau tuomet nepasakiau. Blogai man...

— Ar dvare sužinojo?

— No ja. Apalpau, ponia ir užklausė...

— O tu pasisakei?

— Verkiau, verkiau... Kamantinėjo ji mane kaip ragana. Prieš Panelę Švenčiausią saikino, į bažnyčią liepė bėgti.

— Dabar, vakare?

— Taip... Bėk, sako, zakristija bus atidaryta. Melskis, kol... Nė sakyt nedrąsu.

— Spiaut reikėjo. Vištas, kalakutus lesini, dieną naktį po tvartus... Užteks. Kokią teisę dar ji turi?

— Ponia pasakė, kad būtų mano vestuvės. Ji mane apdovanos...

— Niekas jos neprašo, — kiek paniuro Laurynas. — Seną autą ji tau duos.

— Sako, ak, bijau ir kalbėt. Jei tu mane pamesi, sako pranešianti motinai, visiems ... Ir tave, sakė, pas kunigą nuvesianti.

— Mane? Šiukštu jai per snapą. Jei norėsiu — būsi mano, o jei ne — manęs čia niekas neprivers. Ne ciesorienė ji!

— Juk ne aš taip šneku, ponia ...

— Ir tau, ir poniai sakau.

— Tu šoki su kitomis, Laurynai, o aš atgailauju.

— Su kuo aš šoku?

— Su Monika.

— Jau žinai?

— Lubavičius šnekėjo.

— Aš pykstu, kad su juo kalbies.

Viktutė priglaudė galvą prie jo peties. Laurynas šyptelėjo.

— Tu jos nevesi ...

— Aš tik tave, Viktute, myliu.

Viktutė atsisėdo. Prie jos prisiglaudė Laurynas ir atsirėmė į beržą. Aukščiau galvų linko beržo šakos, tartum norėdamos juodu pridengti nuo viso pasaulio. Iš jos akių ištriško dvi geltonos lyg sakų lašai ašaros.

Laurynas vėl sušvelnėjo.

— Neverk, Viktut. Iš medžio sula varva, bet jis storas, didelis, neišdžius, o tu mažyte, su džiūsi ...

— Pripratau, taip ir reikia.

— Ir Dievas mums neširdingas. Tu esi pavargusi nuo darbo, nuo skausmo, apkalbų, o aš ir nebegaliu užmigti. Ak, kad mokėčiau rašyti, skaityti, daug šią naktį žmonėms gražumo į popierių išliečiau. Ponai, Viktut, ir per mišias baliavoja, bučiuojasi, jiems nieko. Nė vienas nedrįsta jiems ką pasakyti. O mums, rodos, velnias siunčia gyvenimą. Ką mes iš jo turime? Tik nugarą prakaitas nugraužia ...

Ėmęs kalbėti, Laurynas nebesusilaikė. Pats stebėjosi, iš kur atsirado jo galvoj tiek puikių, drąsių minčių, tiek skaudžių žodžių. Jis dėstė ir dėstė savo mylimajai, ko, rodos, nė galvote nebuvo galvojęs. Jis pynė jai vargdienių gyvenimo vainiką tokį dygų, tokį sunkų, bet artimą ir būtiną, kaip rūtų vainikėlis nuotakai ant galvos. O Viktutė klausė prasižiojusi, kvapą sulaikydama. Jai šitoks Laurynas labai patiko, dar nepajustu saldumu saldino širdį, bet ... ji laukė, kad jis kartą tartų galutinį žodį apie jųdviejų likimą.„Štai, kaip jis gražiai kalba", perbėgo jai mintis, „kiek daug jo galvoje proto. Jis, gal būt, ir už ekonomą gudresnis, bet kaltina tik kitus ir kitus. Jis dabar taptų jai pasakišku karalaičiu, vargšų užtarytoju, jei nusipurtytų nuo savęs tuos penkis margus žemės. O jis šito nenori, jis bijo" ...

— Aš bijau, kad tu prieš Dievą kalbi, — sušnibždo Viktorija, nebaigus jam kalbėti.

— Ir nekalbu, ožka. Nutraukei man mintis. Aš matau, kad tu nori mane tempte tempti prie altoriaus, — vėl pyktelėjo Laurynas. — Juk ne tu, paukštele, duoną turėsi uždirbti, o aš.

— Tu vis duoną... Kodėl anksčiau nesakei...

— Sakiau kartą, kad ordinarčiku nebūsiu. Rodos, abudu protą turėjom.

— Lauryn!

Laurynui per širdį nusmelkė nepasitenkinimas.

— Tvarte gyvensim, botagu pakinkius čaižys, vo! Susitarsiu su tėvu, tada...

— Tai būk sveikas, aš einu, — pasitraukė nuo jo Viktutė.

— Į zakristiją?

— Kur man reiks...

Laurynas žiūrėjo į ją vėl kupinas pagarbos, sužavėtas, gėrėdamasis jos pablyškusiu, piktu veidu. Labiausiai jis norėtų pasisodinęs ją ant kelių apglėbti stipriomis rankomis, išbarti kaip kūdikį, o paskui pabučiuoti taip stipriai, kad visas dvaras kokį mėnesį matytų to bučinio žymes. Tik drovumas, tik kažkokia baimė, kad meilės paslaptis davė drąsos svetimoms rankoms kaišyti jų ateities altorių, verstė jį, Lauryną, vis dar nedrįstantį, abejojantį paimti Viktoriją amžinai į savo globą, tramdė širdies polėkius. Jis tik čiupo ją už kairiosios rankos, pabučiavo į skruostą ir garsiai nusijuokė.

— Myliu tave, Viktut, ko gi tu dar nori?

— Noriu, kad žmonės nesijuoktų... Jei vis taip kalbėsi, supyks mano širdis ant tavęs, Lauryn.

Viktutės akys staiga išdžiūvo, veido bruožai paryškėjo.

— O pikčiurna tu, bet ir gražesnės už tave, Viktele, nėra. Neik į zakristiją! Naktį, kas ten tave leis. Tik senos bobšės taip atgailauja... Neisi?

— Kad tu neleidi...

Viktutė vėl prisiglaudė. Drebėjo ji visa, lyg šalčio krečiama.

Pūslėta Lauryno ranka nusviro ant jos švelnaus veido. Pirštai ėmė virpėti, nuslinko ant širdies... O širdis plakė, o taip šokinėjo kaip kūdikio. Laurynas gnybtelėjo jai į pažastį, sukikeno, apsižvalgė.

— Matai, Viktute, mudu kaip paukšteliai miške. Susipykstam, ir vėl šventė...

— Man šiandien vis tiek negera...

Mėnulis paskendo juodų debesų plotuose. Sušvilpė žvarbus vėjas. Netoliese švystelėjo žaibas ir, perskrodęs beržo užuolaidą, lyg botagu kirto abiem per veidus. Trinktelėjo perkūnas.

Viktutė pašoko kaip įgelta, bet nesuriko. Persižegnojo ir stovėjo, lyg žado netekusi. Pašoko ir Laurynas.

Jau nukrito pirmieji, bet šilti ir sunkūs lašai. Trinktelėjo perkūnas dar kartą, bet garsiau.

Laurynas ir Viktutė.

— Lauruti, aš bijau, bėgu...

Laurynas taip pat persižegnojo.

— Ko bijai? Lietaus Dievas duos...

Lietus prapliupo staiga ir kapote kapojo mišką. Viktutė nubėgo į kelio vidurį, atsistojo ir išgąstingomis akimis žvalgėsi aplinkui. Trimis kryžiais švystelėjo ilgi žaibai, o juodu žvilgterėjo vienas į antrą, mirtinai išbalę. Pirmą kartą Laurynas taip išsigando savo minčių, ypač nuodėmės, dėl kurios jo mylimoji tiek kenčia ir turi bėgti naktį prie bažnyčios atgailauti.

— Lauruti, melskis! — sušnibždo Viktutė ir nusigręžė nuo jo, keliaklūpščiais bėgdama iš miško į bažnyčią.

Laurynas stovėjo, dar lyg kažko laukė, bet kai perkūnas trenkė taip smarkiai jog net beržais nutratėjo, jis šoko atgal.

VIII.

Ėjo senis Polikarpas į gretimą kaimą, nenoromis pas Rimgailą pernakvojęs. Nešėsi jis šiek tiek aptuštintą maišelį ir baltus, mažučius „agnosėlius", smeigė į žemę savo lazdą, bet atidžiau žvalgėsi aplinkui. Ot, rodos, tik vakar pajuto nenugalimą sunkumą, rodos, tik vakar apniko jį dusulys, ir 80 metų senatvėj jis pirmą kartą taip negailestingai įsismelkė į jo sąnarius ir stačiai pažiūrėjo į akis.

— Nebetiki! Nebetiki Laurynas, Povilas, Nikodemas, nebetiki visa parapija. Viena kita moterėlė, iš senų laikų užsilikusi, tartum pono į šiukšlyną išmesta nučiupinėta korta, dar kai kada atgyja, dar dreba, klausydama jo kalbų, bet ir tų jau mažėja, mažėja, — pusbalsiu žodžiavo Polikarpas.

O juk buvo laikai, kai Polikarpas savo pasakomis stebino visus žemaičius: Jau seniai, seniai mirė jo žmona, vienintelė duktė ištekėjo į kitą parapiją, o jis, mokęsis ir siūti, ir arklius kaustyti, pagaliau sutingo ir ėmė gyventi

pasakomis... Vieną kitą kartą pasisekė, ir Polikarpas naująjį verslą pamėgo kaip savo lazdą. Kol tris parapijas apeidavo, prabėgdavo mėnuo, ir jis, grįžęs pas pirmąjį kumetį ar trobelniką, jau drąsiai galėdavo sakyti buvęs Ryme.

Moterys maitindavo jį sočiai, gausiai pirkdavo „šventąją žemę" ir „agnosėlius". Vyrai pamylėdavo tabaku. O štai jau kuris laikas jo tikinčiųjų ratas siaurėjo. Jis seniai šitą nujautė, bet vis dar bijojo tuo tikėti.

Išeina Polikarpas į vieškelį vis sunkiau dusdamas, vos bepavilkdamas kojas. O čia tamsyn, vis tamsyn. Tūkstantį kartų tuo keliu ėjęs, jis ir be akių mato šv. Antano statulėlę, kryžių palinkusį, nuvytusiomis gėlėmis apraizgytą. Senis stabtelėjo, nusiėmė kepurę, nusilenkė iki žemės. Lietaus lašai tiško į plikę, o jis lenkėsi. Akyse sukruto kryžius, lyg žengdamas toliau nuo jo. Jis išsigąsta. Pakyla, užsideda kepurę ir kiūtina pirmyn. Jį pasitinka šešėlis. Nutirpsta senis, žegnojasi. Pagaliau, jis pažįsta merginą kažkur matyto veido. Pakaitomis, čia dešine, čia kaire ranka mergina neša didelį ryšulį. Ji jauna ir aukšto ūgio, ant galvos užsimetusi baltą skarelę su ilgais raudonais spurgais.

— Garbė Jėzui Kristui, — tarė ji balsu.

— Per amžius amžinųjų. Amen. Laiminga būsi, vaikeli, jei garbini Kristų, — nudžiunga senis. — Ar iš toli?

— Aš iš čia pat, — parodo mergina kaire ranka į baltus dvaro rūmus.

— Pas grapą?

— Taip. O senelis iš kur?

— Aš, vaikeli ... iš Rymo.

Mergina sulėtina žingsnius, ilgai žiūri į senį.

— Iš kokio Rymo?

— Nagi, kur popiežius gyvena.

— A jau, pasakok tik, — linksmai nusijuokė mergina.

— Netiki? Pažįstu aš tokias šarkas, — pyktelėjo. — Ot, sustok, turiu agnosėlių ...

— Neužrūstinau Dievo, seneli, nereikia man.

Gudriai akis kilstelėjusi, mergina nušvytravo savo keliu atsigręžusi, nusijuokusi.

„Štai kas darosi," sustojo senis galvodamas. „Pasileido žmonės. Prasivers žemė, sukrisit visi į verdančius akmenis kaip kleckai ... Tpfu! Vardan Die" ...

Ūmai stabtelėjo Polikarpas ir sužiuro į dvaro rūmų siluetą.

— Čia nė karto nesu buvęs, — balsu pats sau tarė. — Gal gi čia paukštienos duoda. Pyragaitį kokį saldų ...

Norėjo žengti senis iš kelio, bet staiga kaip žaibas blykstelėjo prieš jį rūstusis grafas su dideliais baltais, lyg skarelės kraštai, ūsais ir ilgu bizūnu. Jau suaugęs vyras Polikarpas to kančiaus yra ragavęs. Nusigręžė nuo dvaro ir nuėjo.

Vis smarkiau ir smarkiau dunksėjo žemė. Į Polikarpo širdį įslinko neapčiuopiama, neišaiškinama baimė. Jis pasijuto mažytis žemės vabalas ir toks niekingas, nevertas jokio pasigailėjimo.

— Viešpatie, Dievulėliau mana, jau koroji mane. Į nakvynę nieks nebeprijim, senos galvos padėti nebeduoda. Dovanok man, dovanok, — karštai sušnibždo senis. — Bliuznijau apie šv. Tėvą, melavau...

Perkūnas skėlė į dangaus titnagą.

— Biaurybė esu, Viešpatie, dovanok man! Prie Tavo namų gulėsiu, keliais eisiu...

Susigraudinimas, baimė lyg liepsnos viesulas dar kartą perskrido per jo širdį, o „Peklos knygų" šiurpulys nukrėtė jį nuo galvos iki kojų. Žemės maišelis pasidarė sunkus kaip didžiulis akmuo. Jis pakėlė ranką, maišelis kaip šlapias sūris šleptelėjo jam po kojomis...

— O aš bliuznijau, o aš bliuznijau!

Dar kažkaip skverbėsi mintis į galvą, kad jo pasakos niekam bloga nepadarė, nes moterėlė, užmokėjusi už saują žemelės keletą skatikų, tik pasidžiaugė. Tačiau tas staigus pajautimas, kad jam niekas nebetiki, kad jau ateina laikas mirti, staiga tą mintį vėl išspaudė iš galvos ir širdies.

— Gulėsiu prie bažnyčios durų, melsiuos, Pondievulėli, tik dovanok!

Aprimo dangus, nučiuožė lietus toliau už Kražių. Prie zakristijos buvo kiek šviesiau, nes

pro klebonijos langus mušė gelsvas ruoželis, ir mėnulis išsikišo iš debesų. Viktutė stovėjo, į zakristijos duris atsirėmusi, ir dangaus pakraščiais sužaibavus kaskart krūptelėdavo. Ji buvo permirkusi, aplink ją pritekėjo vandens klanas.

Kaip įeiti į zakristiją? Špitolninkas, zakristijonas jau miega, o į kleboniją eiti ir baugu, ir nedrąsu. Ji klabino duris, net pasibeldė, bet tik duslus garsas jai atsiliepė.

Rodos, stovėjo čia trumpai, bet Viktutei labai prailgėjo. Net šaltis ėmė krėsti.

Staiga ji išgirdo įtariamą brazdesį. Krūptelėjo, persižegnojo, bet pasišalinti neįstengė. Rodos, kad ją baisi, bet gailestinga jėga prikalė prie bažnyčios mūro.

Šešėlis prislinko prie Viktutės drebėdamas, linkčiodamas. Jai dingtelėjo mintis, kad čia šventoriuje prie pat bažnyčios blogas žmogus nevaikščios, pikta dvasia nesivaidins.

Prie Viktutės priselino Polikarpas. Ilgai jis žiūrėjo į drebančią merginą, švapsėjo pamėlynavusiomis lūpomis, pagaliau persižegnojo ir užkalbino.

— Baisu, sulyta mergelė... Ar iš toli?

Viktutei palengvėjo. Mielas, artimas šįkart buvo šis elgeta.

— Ne... Iš Daučionių.

— A... žinau tas vietas. Melstis atėjai?

— Melstis...

Polikarpas dar labiau peržvelgė Viktoriją.

— Sušalusi, nabagė... Melstis, sakaa. Dievui pašėnavonė. Be Dievo, vaikeli, nė žvirblelis lizdo nesusuka. Ogi griešnikai mes...

Dangus aprimo, tik nuo bažnyčios stogo varvėjo dideli, sunkūs lašai.

Viktorija nejautė ant jos varvančių lašų, tik girdėjo, kaip ant Polikarpo kupros lyg riešutai papnojo vanduo. O jis stovėjo, trynėsi prie mūro tartum apie pečių ir kalbėjo neperstodamas:

— Buvau, uogele, ir aš jaunas. Ot, būdavo, padirbsiu kokią štuką per Didįjį penktadienį. Kartą lašinių bryzą nusipioviau ir suvalgiau, atleisk man Viešpatie. Misliji, dukrele, taip ir praėjo. Ne. Kai tėveliai Velykų rytą grįžę namo valgė šinką, kiaušinius, man pilvą raižė, taip raižė. Mislijau, mirsiu. Paskui kartą nešiau namo šventos ugnelės kempinę. Bėgu aš namo, susitinku Adomą Trūnį. Tą, kuris pernai mirė ir be grabo palaidotas. Trūnys pribėgęs prie ožkos ir kiša anai šventąją ugnį prie barzdos. Ožka bliauna, o man puiku. Prikišau ir aš. Tris mėnesius po to sapnavau tokius baisius sapnus, kad mane visą votys buvo nubėrę. Taip, mergele, griekas, tai žmogui akmuo po kaklu. Sergėtis reikia...

Polikarpas smaigstė Viktoriją dėl senatvės ašarojančiomis akutėmis, kad kaip nors pamatytų jos veidą. O Viktutė neatsigręžė į jį. Ji žiūrėjo toli į tamsą, jau užmiršusi audrą, žaibus, jau galvodama apie savo Lauryną. Ak, dėl ko jo nėra

drauge su ja? Štai, prabėgo audra su perkūnais per šventą Alijošių. Dievas pagrūmojo nuodėmingajai žemei, ir vėl viskas tylu, supasi į ramybės patalus. O jos nuodėmė, jos meilės audra, tą nuodėmę pagimdžiusi, neduoda ramybės nei dieną, nei naktį. Štai, net čia, prie bažnyčios, kurios ji nepraleidžia nė vieną šventadienį, ir tai negali stovėti baltais dvasios drabužiais ir su degančia meilės žvakele širdyje. Ji, rodos, jaučia, kad iš dešiniosios angelas sargas verkdamas pasitraukiąs nuo jos, o iš kairiosios — piktoji dvasia ne tik neatsitraukia, bet lipte prilimpanti. Ir čia, šitoj šventoj vietoj ji, rodos, jaučia, kad kipšas tykąs už šventoriaus, kaišąs savo smailius ragus už mūrinės tvoros ir pergališkai, šėtoniškai kvatojąs. Argi galėjo kas kitas ją, vargšę mergelę, bažnyčios grindų dulkę, sugundyti, apsvaiginti Lauryno glėby?

Ko taip gyventi, tai ar ne geriau mirti? Ar ne lengviau nueiti prie Kražantės ir amžinai nebegrįžti nei į tėvų trobelę, nei prie Lauryno? Juk ir jis manęs ne labai nori... Palengva, pro visus dvasinio susitelkimo varžtus, bet kandžiai ir pajėgingai šios mintys įslinko į Viktorijos širdį ir kas sekundę, kas akimirką sėjo ir sėjo saldžius nuodus. Pasiskandinti? Tuo tarpu Polikarpas kalbėjo:

— O tavo, dukrel, griekas, tur būt, didesnis už mano. Drebi kaip kiškelis. Jauna dar, atpakūtavosi, bet yra, vargšele, tokių griekų, kad

verk neverkęs, stovėk ant lietaus nestovėjęs — nieko nepagelbėja.

Viktorija prieš savo norą krūptelėjo ir atsigręžė veidu į senį.

— Ooo! — nutęsė senis, ir pasitenkinimas, tartum visą maišelį žemių būtų pardavęs, užliejo jo veidą. — Ar tik ne to Pūdymo duktė?

Viktorija pasitraukė, lyg susigėdo.

— Viktė, rodos? Tai, vaikeli, kad tavo tėvas būtų gyvas, gautum per strėnas, gautum, — piktai ir išdidžiai pradėjo senis. — Pažinojau gi tavo papūnį, smarkus buvo, kaip krienas, bet teisingas ir dievobaimingas. Tas paršas Laurynas... Na, ar neteisybę sakau?

Viktorijai nors žemėje prasmek. Ir gėda, ir pyktis, bet kažkoks neviltiškumas, suglebimas ar instinktyvi baimė, kad ji pasitraukus nuo bažnyčios mūro gali nueiti iki Kražantės, sukaustė ją, neleido išeiti iš šventoriaus.

— Ir dėdė melstumeis, kitiems pamokslų nepūkštavęs, — pikčiau atsiliepė, grąžydama sijono padurkus.

— Be tavęs, šarka, žinau. Tik Dievo bijau šventoje vietoje tau pasakyti, kaip pridera. Ryme buvau, popiežių regėjau, o ana man akis drasko.

— Ir nebuvai, ir nieko nematei!

— Ak, tu padla, atleisk man, Viešpatie! Juk ir dabar dar šventų agnosėlių turiu. Nusipirktum, tai sąžinė švaresnė būtų, su Dievu susitaikytum... O dar užpernai Rymo gatvėj, kur

šventas Petras susitiko su Romos ciesorium Narėnu Kruvinuoju, aš regėjau tokią šilkuotą grapaitę. Verkė ana klevą apsikabinusi už savo griekus amžinuosius... Aš tuokart Ryme buvau. Pasiūliau anai agnosėlį, abrozdėlių. Pilną saują auksinių man davė ir nustojo verkusi. O tu, Pūdymo duktė, pasileidėlė, atstumi tokią šventą relikviją!

Polikarpas, užsimiršęs, vėl nebejautė baimės prieš Dievą ir ėmė Viktorijai pasakoti, ką buvo pasakojęs, kitiems anksčiau. Jis pasijuto esąs sulindusioje į žemę lūšnoje ir kalbąs savo senoms klijentėms?

— Kvaily, ką čia dabar, — Viktorija, ir savo pykčio išsigandusi, smilkte nusmilko per šventorių.

— Ak, raganike, žinos visi, žinos! Sudeginsim mes tave, — ėmė šaukte šaukti Polikarpas ir baksnoti lazda į bažnyčios kampą. — Dieną tai bijo koją į bažnyčią įkelti, o naktimis trinasi, Dievulėliui ramybės neduoda.

Polikarpas gal ilgai dar būtų šūkavęs ir iš pykčio, ir iš baimės, kad naktį liko šventoriuje vienas, bet klebonijos kieme pasirodė vienmarškinio ir stambaus berno šešėlis.

IX.

Buvo gražus gegužės rytas. Saulė žaidė pievų žieduose, svilino nugaras, žvilgino vandens paviršių, o vanduo tyvuliavo, švietė lyg grafo veidrodžiai. Visų trobų langai ir durys buvo kiaurai atidarytos, vabzdžiai, zyzdami, nuo kaitros slėpdamies, siautė iš vienos vietos į kitą ir pagaliau dideliais spiečiais gulė ant galvijų nugarų. Uodegas vainikais supynusios, užrietusios zyliojo karvės pakrūmiais, piemenėliai tampė lūpas, laukė, kad tik greičiau tėvai, ūkininkai išeitų, išvažiuotų į bažnyčią.

Merginos jau buvo susišukavusios, susipynusios kasas, vyrai persivilkę baltinius, nusiskutę barzdas, išsrėbę kruopas, suvalgę raguolius...

Rytas. Gražus gegužės rytas, bet laukuose, paežėse nė gyvos dvasios. Užtat keliai ir keleliai vilnyte vilnijo. Rodos, dar būtų anksti, dar piemenėliai nesapnuoja likti vieni su paliegusiomis senutėmis ir zyliojančia banda, o jau kražiečiai pėsti, raiti, važiuoti, kitas kitą pralenkdami, skubėjo į Dievo namus.

— Ne dėl Lauryno, bet dėl tos žemės, dėl to lobio ji taip kimba šatralijasi... Į Jeruzolimą nueitų, kad tik dvare už mergą nereikėtų skuteliuotis, — vėl pratrūko Šarauskienė, viena skara mažiau pečius susisupusi, kratydamasi vežime, lyg skrynioje drobės rietimai...

— O ar žinai, kor tas Jeruzolėms yr? — pliaukštelėjo vyras botagu kuinui per nugarą.

— Monai, traties ratai, ir aš nutilsiu. Ne. Kaip arielkos prikošęs, tu už aną dievobliužnę. Vis dar nepasakai, dėl ko pas kunigėlį nenorėjai eiti?

— Nenorėjau, ir kvit. Pelais laukų neužželdinsi. Kur bobos, tai bobos...

— Aš, sako, kunigėli, už visus... Visa parapija tokios palaidūnės bijo.

— Visas svietas žino, kad aš neparmazonas. Nemačiau nieko bloga, ir kvit, — susiraukė Šarauskas. — Garbę nuplėšti griekas. Toks, rodos, buvo nedrąsus vaikis.

— Eik tu... Prie to daikto visi drąsūs...

— Ne dabar laikas pupom galvas kvaršyti.

— O ko tavo galva pilna? Duona tave pučia, štai ką aš tau pasakysiu.

— Bažnyčią ruskiai atims...

Moteriškė dar smarkiau įkaito.

— Galvą tom žiniom praėdėt. Atims, atims... Užtat darykit, kad neatimtų. Ar ne mūsų vaikis maišelį kviečių karčiamnikui pardavė? Jei tylėjau, tai manai — nežinau? Ar ne

Andriejauskai šunybę padarė su karve? Rimkienei, gerai katalikei, susiedei nepardavė, o žydui šmakšt. O Marcės vyras ar nepralakė paskutinės kumelės? Dar grįžęs vargšę taip pritvatijo, kad bekrenksėdama Dievui dūšią atidavė. Dabar ta merga. Ar tai matyta, kad be šliūbo, kaip karvė svietą piktintų. Ir ateis toji ašarų pakalnė, toji diena...

— Tik susimildama... Ne toks velnias juodas, kaip tu maliavoji.

— Tau vis ne juodas... O aš sakau: nunešiu šiandien pat kunigėliui ant žėlaunų ir viską išdėsiu. Tegul sugėdina tą bestiją. Pas ponią tarėmės eiti. Ponai ne tokių dyvų yra matę.

Nors smarkiai tratėjo vežimas, bet Šarauskienės kalbą girdėjo visi pravažiuoją. Ji, rodos, kalė savo žodžius kaip vinis į visų galvas, kalbėjo lyg rožančių...

Šarauskas sutraukė vadžias. Vežimas sustojo špitolės kieme. Ir prie šventoriaus jau buvo pilna vežimų, žmonių, visi tvino į bažnyčią, nors buvo tik paprastas sekmadienis.

— Kad dėdė ir gražų vežimėlį įsitaisęs, — tarė Laurynas praeidamas Šarauskui. — Naujitėlaitis!

— Ne į karčiamą važiuoju, į bažnyčią!

— Tavo veselijai, Lauryn, — sukniurkė Šarauskienė. — Girdėjau šokt dideliai smarkiai moki.

— Į savo veseliją aš tik karieta važiuosiu, — nusijuokė Laurynas.

— Manai, ponia Viktei karietą pasogos duos? Verkdami į šliūbą eisit, verkdami į kapus...

— Ir juoktis, dėdien, nusibosta. Sako, karaliai irgi verkia...

— Mat, galvočius. Užgirdė ta mergė vyrą.

Šarauskas kietai kando kandiklį, bet pypkė virpėjo pasišokinėdama.

Laurynas pasuko į kairę ir stabtelėjo ties pauperiu. Iš po sulytos, pajuodusios drobulės kyšojo virtinės rožančių, paauksuotų avinėlių, kryželių, o paties savininko akiniuotas veidas, pageltęs, susiraukšlėjęs meiliai nusišypsodavo, lūpos sušnibždėdavo, girdamos savo prekes garsiau už auksą.

— Rožancėlį, Lauryn, ponišką, — prašneko pauperis. — Matai, žiba kaip žvaigždutės. Panytei ant kaklo užmautum — pakštelėtų į ranką.

— Bent prie bažnyčios nemeluotum, — ramiai tarė Laurynas, bet jo akys nustebo. Kaip gyvas, tokių gražių rožančių jis nebuvo matęs. Čia pat ties jo galva kabojo ir karoliai. Mėlyni, geltoni, raudoni, stambūs kaip ankstyvieji obuoliai tvaktelėjo jam į širdį norą jais padabinti Viktutės kaklą. Tačiau rožančius nugalėjo.

— Kiek kaštuoj?

— Dvidešimt kapeikų, brolel. Smulkučiai kaip aguonos. Ant vieno piršto panytė galėtų

apsivyniot, — vis smagiau šypsojosi pauperis, nes Laurynas buvo dar pirmas pirkėjas. — O juk tau, Lauryn, reikia. Merginas raškai kaip riešutus.

— Najau ...

— Nesakyk man. Ir tavo a. a. papūnis toks buvo. Kur švilpė, ten nušvilpė!

— Brangu.

— Pigią kilbasą valgo basas. Iš Čenstakavos, broleli. Vien už pašventinimą 5 kapeikos. Na, imk, vyniok ant piršto. Žiba kaip ... Ką čia kalbėt. Kviečių maišelį tėvui nupilsi, ir bus ...

— Aš ne vagis.

— Kas gi sako. Dirbi, pluši. Jei senis kietesnis už sūrį, nė Dievas nebaudžia. Žiūrėk, ką kiti daro. Ir paulioja, ir visus karolius mergom išperka.

Šnypštė senis pauperis kaip akiniuota gyvatė ties savo lizdu, bet Laurynas nepyko. Tegul. Juk jis teisybę sako. Neteko Laurynui nei kviečių, nei avižų iš tėvo vogti, bet kiti gal taip ir daro. Jis tik vartė rožančių, tik gniaužė jį rankoje, į karolius nė nebedilbtelėjęs. Viktelei geriau rožančius. Gal karščiau pasimels, greičiau nusiramins ...

— Penkiolika kapeikų moku.

— Ką su tavim darysi. Mokėk ir Dievą mylėk.

Lauryno širdy buvo šilta ir smagu. Ant plataus, pūslėto delno patiesė jis rožančių, žiūrėjo į jį susiraizgiusį, žalsvutį, stiklinį, žibantį, tiesiog degte degantį. Tai Viktute nudžiugs! Juk tai jo pirmoji dovana.

Jis gal būtų dar ilgai džiaugęsis, užsimiršęs, kur stovįs, bet pakėlęs akis pamatė pro šalį praeinančią Moniką su tėvu. Monika nuraudo kaip žarija, o tėvas praėjo stambus, liesas, tartum iš medžio išdrožtas šv. Jonas, plaukais apsiželdinęs iki pečių. Kreivą akį metęs į Lauryną, papūtė ūsą ir Lauryno neatsveikino.

— Pyksta, ragožius, — balsu šyptelėjo Laurynas ir rožančium jau nebesigrožėjo. Įsidėjo į šoninę kišenę, lyg norėdamas prie širdies jį sušildyti.

Palei šventorių visų kražiečių dantyse virpėjo pypkės, o moterėlės tyliomis gretomis traukė į bažnyčią. Prie Antano Rimkaus buvo apstojęs būrelis žemaičių, kurie kažką trankiai kalbėjosi ir sklaidė rankomis. Tai buvo ženklas, kad kažkas įvyko. Vis daugiau smalsuolių artinos prie to būrelio, neiškentė nė Laurynas. Kažkoks neapčiuopiamas, bet svilinąs džiaugsmas kuo greičiau šventoriuje pamatyti Viktutę jį vis dėlto sulaikė, ir jis prisigrūdo prie pat Andriejausko ir, pro jo petį žiūrėdamas į susijaudinusį veidą, klausėsi jo kalbos.

— Ot, šiandien pat, sako, gubernatorius atsiunčia kažkokį šunį su epoletais, kad jis išva-

rytų tas vargšes miniškas ir uždarytų klioštorių. Daryk žmogus, ko nedaręs, kad nieko tikra nežinoma. Ponai, girdėjau, kalbėj, kad reikią rašyti ciesoriui prošeniją. Gal kas jau ir parašė...

— O iš kur tu tai žinai? — pats nepasijutęs prasitarė Laurynas.

Visų akys į jį nukrypo.

— Neviską ir nevisiems šiais laikais galima pasakoti.

— Mane, rodos, pažįsti.

— Kas iš to, Lauryn, — niūriai tarė Rimkus. — Visi mes dėl tavęs nuliūdę...

— Tai neliūdėkit, aš gi klioštoriaus neuždarau.

— Jei ne rankom, tai savo darbais, — netoliese cyptelėjo Bielioglovaitė.

— Palaukit. Ne čia ir ne dabar vieta, — sudraudė piktai Andriejauskas. — Tik laikykit liežuvius už dantų. Pons Dobkevičius mane vakar arbata vaišino ir papasakojo... Kažkoks Gololobovas kaip šiandien, sako, atvažiuosiąs ir kunigus priversiąs uždaryti kliošlorių, o po to griebsiąsis ir bažnyčios. Nepasiduosim, sako. Ir tu, Andriejauskai, sako, pranešk visai parapijai. Taigi, kaimynai, aš ir sakau, ir nesakau...

Vis didesni būreliai sustodavo prie kalbančiųjų, vis ilgesni kaklai darėsi besiklausant.

— Rusai su durtuvais, o mes su spragilais, — juokdamasis tarė Laurynas ir pasuko į šventorių.

Lėtais žingsniais jis ėjo per šventorių, stabtelėjo ties Roko koplytėle, apėjo aplink bažnyčią ir vėl ties vienuolynu atsistojo. Aplink apsodinti medžiai šlamėjo ramiai, bet taip keistai, rodos, pasakote pasakojo, kad vos prieš valandėlę tuo pačiu keleliu ėjusi Viktutė. Vienuolyno mūras, toks gūdus ir paslaptingas, nors šimtą kartų matytas pro siaurus langelius, tartum mostelėjo jam savo neprieinamu šventumu, aukomis Dievui ir maldomis už vargšą nusikaltusį žmogų, ilgėliau nesulaikė jo toj vietoj, nekniktelėjo širdy baimė, kad rusų kazokai gali čia įsiveržti jėga ir jį sunaikinti. Andriejausko žvilgsniai, Rimkaus rimtas, bet jam nedraugingas veidas, Bieloglovaitės pastaba, kuri, tiesą pasakius, nustojo dūrusi jam į širdį, kaip į opų skaudulį, atitraukė jį nuo tos audros, kurią, kaip jis matė iš veidų ir drebančių dantyse pypkių, visi kiti jaučia.

Laurynas įėjo į bažnyčią.

Mišias jau laikė pats klebonas. Tingiai jis atsigręždavo į suklupusius kražiečius, silpnu virpančiu balsu ištardavo Dominus vobiscum, o kai vargonai sugausdavo, kunigo balsas čia pats sutirpdavo, lyg nebuvęs. Vyrų pusėj palengva ir sunkiai slinko Laurynas prie altoriaus, akių nenuleisdamas nuo moterų. Mirgėjo įvairiaspalvės skarelės, palinkusios, sugulusios, tartum ką tik nušienauta pieva, bet Viktutės nematė.

Ties mažuoju altorium stabtelėjo Laurynas, bet turėjo klauptis. Atsiklaupęs, nugarą kaip

ąžuolo lentą ištieseęs, jis pagaliau įsmeigė akis į žemę ir meldėsi. Pradžioje maldos žodžiai, kuriuos jis beveik pusgarsiai šnibždėjo, pagavo jį į savo glėbį, atitrauke nuo šventoriaus, nuo tėvo penkių margų, net nuo Viktutės. Rodos, pamatė jis savo gyvenimą juodame karste, o jo nuodėmė sugnybo, sugraudino širdį, tačiau, kai klapčiukas perkėlė knygą į altoriaus dešinę ir visi sukilo nuo grindų, atsistojo ir Laurynas. Ranka remdamasis, jis užčiuopė rožančių, kuris sučežėjo prie pat jo širdies ir tučtuojau vėl priminė Viktutę. Kurgi ji būtų? Nematyt jos nei prie altoriaus, nei prie klaupkų, nei prie tos didžiosios vėliavos, kuri, štai, mėlyname dugne taip gražiai ir ryškiai vaizduoja Jėzų Kristų su perverta ir meile degančia širdim. Nedrįso Laurynas sąmoningai samprotauti, kad jo širdis lygiai su ta dieviškąja taip pat perverta, taip pat dega meile, bet, ūmai nuotaikai besikeičiant, pats nusigando šitaip pagalvojęs. Ir tas baisias mintis vydamas nuo savęs, jis užmiršo poterius, nebematė nė kunigo prie altoriaus. Galvoje šėlo, maigėsi, ir jis vos nepradėjo kalbėti: „Kam ji man reikalinga? Kuriems galams aš visur jos ieškau ir kenčiu žmonių apkalbas?"

Prie pat didžiojo altoriaus grotelių jam pasirodė kęistas, tuščias ratas. Aplink tuštumą klūpojo grandinė senų, jaunų moterų, ir nė viena iš jų nepakilo, o žiūrėjo į žemę, viena kita retkarčiais lyg nuo vejo ramunės palinguodamos gal-

Ant grindų bažnyčioje kryžium išsitiesusi gulėjo jo Viktutė.

va. Tartum kažkas šnipštelėjo Laurynui į ausį, tartum timptelėjo už atlapo, ir jis paėjo pirmyn, ir juo žmonių spūstis buvo didesnė, juo jis smarkiau rėmė pečiais.

Prie altoriaus prisigrūdęs, Laurynas stingte sustingo: ant grindų kryžium išsitiesusi, įkniaubusi galvą, kaktą atsirėmus į maldaknygę gulėjo jo Viktutė. Ji gulėjo ramiai, lyg negyva. Aptemo visa bažnyčia. Zakristijos durys, rodos, pakilo į aukštį, vėl nusileido ir užsidengė raudonu šydu. Klausykla sumažėjo, kaip jo tėvo tabako kapšelis, užgeso altorių žvakės. Tik aplink klūpančių moterų veidai padidėjo, ištįso taip šlykščiai, kad nė pasakose tokių niekas neužtiktų. Tik jų akys šaipėsi pikta pašaipa ir, rodos, gilte sugylė jį kaip apnikusios gyvatės ...

Sekundė, dvi, trys, ir jis pasijuto atgaunąs sąmonę, juntąs šiltą srovę gyslose. Bažnyčioje vėl buvo šviesu, vargonai gaudė, atsakinėdami ant knygos pasilenkusiam, rankas atstačiusiam kunigui.

Laurynas atsiklaupė. Jis taip skambiai klektelėjo keliais į grindis, kad net moterų grandinė į jį atsigręžė. Senės Šarauskienės, Monikos motinos, Paulauskienės, Rimkienės akys prilipo prie Lauryno, o jis vėl paskendo gėdoj ir apmaude. Vadinas, ji pasisakė kunigui, pasisakė, jau šalčiau mėgino jis galvoti, ir užtai ... Visa bažnyčia mato, visi iš mūs juokiasi! ...

Staiga nusišypsojo ir jis pats. „Na, o kas čia baisu? Mano motina pati sau atgailą užsidėjo ir prie visų žmonių keliais ėjo aplink bažnyčią. Šarauskienė andai visą Velykų naktį kryžium išgulėjo, mane pati kartą kunigas vos vos nepagulde".

Įsidrąsino Laurynas ir pakilo. Žiūrėjo jis dabar į Viktutę abejingai su užslėpta pašaipa, kad ji tokia jauna, dargi dvaro merga, ir tokia kvaila. Visoms boboms išsiplepėjo, negana to, dar ir kunigui. Guli, svietą juokina. Tik dabar, rodos, Laurynas suprato, kodėl Viktutė tuomet buvo tokia paslaptinga, ašarojanti ir taip išsigando žaibų. Šitai prisiminęs, Laurynas vėl pajuto širdies skausmą. Štai, kaip tos senės raganos į tą vargšę žiūri. Ot, jas tai reikėtų kryžium išgulditi ir paleisti keliais aplink Kražantę!

Nenoromis, prieš pastangas Lauryno akys nukrypo vėl prie Viktutės. Sijonas dengė blauzdas, lipte prie jų prilipęs, tik batelių kulneliai, prie kurių dar žaliavo prilipusios dvi žolelės, rodos, sakyte sakė vienam Laurynui, kad ji sumynusi rūtų vainikėlį ir tik šitoks purvinas šapelis iš jo belikęs. Juoda jupelė ant pečių ėmė virpėti, rankos sutrūkčiojo, o tas šalikas, tas toks geltonas ir šnabždąs, gulėjo ant grindų šalia ir prieš žmones, ir prieš šventuosius altorius, ir prieš Panelę Švenčiausiąją, atidengęs jos storas, žvilgančias kasas, baltais kaspinėliais suveržtas... Laurynui vėl pasidarė šalta, jis vėl stingte sustin-

go. „Ji guli, o aš ne. Štai, žiūri į ją visi šventieji, šnibždasi, piktauja visa parapija, o aš nieko. Aš pats žiūriu į ją ir smerkiu... Argi jos vienos čia nuodėmė? Vadinas, ji iš nieko pagalbos negali sulaukti. Kvaila merga, bet, tur būt, ir protingam su šitokia nuodėme nėra lengva".

Pynėsi chaotiškos mintys, čia verčiančios jį atgailoti, čia vėl gundančios nusijuokti ir išnaudoti savo kaip vyro pranašumą, tačiau širdis jau nebesikeitė. Ji, rodos, glaudėsi prie atgailojančios, tyliai, bet skaudžiai kukčiojančios nusikaltėlės širdies su visu rožančium.

Kai paskambino pakylėjimo, Laurynas atsiklaupė, giliai atsiduso Dievui, o jo galvoj, rodos, šviste nušvito.

— Pasijuoksit jūs iš jos, pasijuoksit! Palaukit!

Choras sugiedojo „Avinėli Dievo", o Laurynas, palikęs gulinčiai Viktutei paskutinį pasiryžimo žvilgsnį, grūste išsigrūdo iš bažnyčios. Ir jau bobinčiuje gaivi oro srovė pūstelėjo jam į veidą, o jis nusišypsojo patenkintas ir gudriai paslaptingas.

— Išgulėjai savo, išgulėjai, paukštele...

X.

Kunigas Mažeika ruošėsi pamokslui. Jau jis buvo išėjęs iš klebonijos, bet dar kažko delsė, dar vaikštinėjo apie kleboniją, čia žvelgdamas į medinę bažnyčią, pajuodusią, apsamanojusią, skęstančią saulės šviesoj, čia į vienuolyno mūrus, tokius, rodos, užmirštus, bet laukiančius kažko baisaus. Atverstą, nykščiu pergnybtą, juodu viršeliu evangelijų knygą laikydamas rankoje, kunigas Mažeika svarstė galvojo, kokį čia šiandien pasakius pamokslą, kaip gudriau uždailinus tą liūdną žinią, kurią šiaip ar taip, evangelijos posakiais reikia kražiečiams paskelbti, juos išjudinti.

Neperseniai dar įsivilkęs į kunigo sutaną, nenorėjęs niekuomet tapti šventuoju ir dėti savo galvą už tikėjimo tiesą, o labiau linkęs apsukrumu ginti Dievo žodį ir aukštesniosios hierarchijos įsakymus ir nevengti būtino paklusnumo, kunigas Mažeika buvo jau pavargęs nuo įvairiausių gandų ir nejautė riterinio narsumo ir drąsos. Kad ir pats kilęs iš liaudies, kad ir

pažinojo jis žemaičių vargus ir savo atsakomybę, vis dėlto nė karto neparodė didelio bičiuliškumo savo broliams, nors su jais, su kražiečiais, kelmiečiais, nemakštiečiais, su visa plačia apylinke bendravo, eidamas susikabinęs, o kai kada ir karčiosios burnelę nugėręs. Jis tikėjosi, kad Dievo duotas gyvenimas tik Dievo ir pakeičiamas. Visokie įvykiai, ar jie būtų švelnūs kaip angelo paglostymas, ar skaudūs, bet išganingi kaip šv. Povilo kalavijas, ar baisūs kaip alkano liūto staugimas, pareina tik nuo Dievo. Tik Jis gali viską pakeisti, o ne žmogus. Šitą savo pažiūrą kunigas Mažeika ar bažnyčioj pamokslininkaudamas, ar kalėdodamas, ar burnelę gerdamas skelbė, dėstė. Nesusiliejo su vargstančia liaudim ir, nesiekdamas būti jos vadu pasaulio reikaluose, betgi ir nebausdamas jos už kasdienines nuodėmes, jis įsigijo kražiečių meilę, o dažnai ir pagarbą. Jaunos mergelės riešutaudamos visuomet galvodavo apie kunigėlį, moterėlės spausdamos sūrius, reikia ar nereikia, dėdavo daugiau grietinės, kad sūris būtų riebesnis ir geltonesnis, vyrai, vėtydami rugius, vėtydavo tris keturis kartus, kad pūrelis, o kai kada ir kitas šviesiau žibėtų ir būtų svaresnis, nes visa tai kalėdojant jie atiduodavo jam, šventojo Rašto aiškintojui. Jei reikėdavo prie ligonio, jei kūmai atvažiuodavo krikštyti naujagimio, nevisuomet kunigas Mažeika būdavo klebonijoj. Tačiau kražiečiai puikiai žinodavo, kur jo reikia ieškoti.

Ir surasdavo savo kunigėlį, jauną, pražilusį baltapūkį miestelyje, kukliame „klube", išraudusį, linksmoj draugijoj. Pasveikintas kunigas pakildavo nuo stalo ir, pajuokavęs, varlėmis išvadinęs, važiuodavo su Švenčiausiuoju per purvus, purvelius pas ligonį arba eidavo krikštyti cypiančio kūdikio. Atleisdavo jam kražiečiai už išraudusius veidus, ir, jei kuris išdrįsdavo jį pakviesti į krikštynas, kunigas retai atsisakydavo.

Laurynas nudžiugo Mažeiką ties klebonija pamatęs. Klebonijoj jis dar nė karto nėra buvęs, ir jam būtų buvę sunku nugalėti drovumas. Iš pradžių jis artinosi drąsiai, plačiais žingsniais, kaip buvo įpratęs, bet, kai kunigas jį pastebėjo ir, knygą prie šono atmetęs, sužiuro tiesiog į jį, Lauryno pakinkiai ėmė virpėti.

— Tegul bus pagarbintas Jėzus Kristus, kunigėli, — puse balso tarė Laurynas ir, čiupęs jam už kairės rankos, garsiai čmaktelėjo.

— Argi jau po mišių, kad bėgi iš bažnyčios?

— Ne, kunigėli. Aš turiu didelį reikalą...

— Ką gi pasakysi? Tik greit, nes einu pamokslo sakyti.

— Norėčiau užsakus...

— Užsakus? Kieno?

— Mano...

— Kieno gi tu esi?

— Vinco Karniaus, Laurynas...

Kunigas šyptelėjo ir gudriai primerkė akį.

— Ak, tai tu tas pasileidėlis!

Laurynas sumišo ir gniaužė rankas. Jo akys įsirėmė į žemę.

— Tėveli dvasiškasis, aš noriu tuojau...

— Na, nesidrovėk, nerausk.

Laurynas pakėlė galvą. Jo veido bruožai buvo išsitempę kaip styga, o akys degė pasiryžimu ir tvirtumu.

— Argi taip dega?

— Deg, kunigėli...

Nusijuokė Mažeika, drauge ir Laurynas.

— Tai ką imsi už pačią? Jau, tur būt, Viktoriją Pūdymaitę?

— Ją...

— Tai man vyras!

Kunigas palinko kūnu ant kairės kojos ir rankas su knyga atmetė į užnugarį.

— Ar būsi su ja laimingas, ar gerai apgalvojai?

— Kaip visiems, taip ir man...

— Patinki. Taip, taip. O tėvas ką?

— Amžius, kunigėli, su tėvu negyvensiu.

— Vadinas, šiandien užsakus, ir gana?

— Taip, šiandien...

— O tikėjimo tiesas ar moki?

— Moku, kunigėli...

— Ko nuraudai kaip vėžys? O kodėl mergos neatsivedei?

Laurynas tylėjo.

— E, tu strielčius! Na, gerai, bėk į bažnyčią ir atsistok šalia jos.

Laurynas pasilenkė, griebte pagriebė ranką ir du kartus pabučiavo.

— Matai, koks ... Na, gerai, kad taip nutarei ... Klebonas ir tave būtų tris kartus kryžium guldęs.

Laimingas, net sparnuotas sugrįžo Laurynas į bažnyčią. Klebonas, dar dukart atsigręžęs į klūpančiuosius, jau žegnojo žmones. Visi sukilo, sujudėjo, ėmė kosėti ir šnypšti į šnypštukus. Sakykloje pasirodė pražilusio kunigo Mažeikos galva. Kol jis dar klūpojo, žvalgydamasis, ar žmonės nepakils birti į šventorių, Laurynas vėl prisigrūdo prie didžiojo altoriaus. Tuščio rato jau nebuvo. Rodos, plakte susiplakė, prilipo moterys, o vis dar bažnyčioj vilnijos, grūdos arčiau klausyklos ir altoriaus. Prabėgomis dilbtelėjo į susitelkusius pažįstamųjų veidus, matė, kaip Andriejauskas savo smailiomis degančiomis akimis tiesiog smeigte smeigė kunigą Mažeiką, bet jis ieškojo Viktutės. Jis žinojo, ko laukia šiandien išgirsti kražiečiai iš kunigo lūpų, tačiau Laurynas ne šituo dabar domėjosi. „Jie laukia liūdnos naujienos, o aš linksmos. Ir kažin katra naujiena daugiau juos pritrenks: ar mano užsakai, ar klioštorius?“ Tiesiog visas veidas šypsojosi, šitų minčių sujaudintas, nuskaidrintas.

Atsistojo jis prie pat grotelių, bet Viktutės jau nebebuvo. Ji nebegulėjo kryžium, bet klū-

pojo liūdna, pabalusi, lyg širdies netekusi. Jos nosis tartum susmailėjo, o ašaros srūte pasruvo skruostais. „Atsiverk, atsiverk“, galvojo Laurynas, nebeįstengdamas šypsenos paslėpti. „Neverkus nė džiaugtis neįstengsi“.

Bobos vėl sužiuro į jį, vėl perkryžiavo juodu pašaipingais žvilgsniais, bet Laurynas džiaugėsi paslaptingai, net visas virpėjo. „Ot, pasius tos bobos, kai kunigas ištars mūsų vardus. Bet įdomu, ką darys Viktutė? Ir dėlko ji nepasižvalgo, nepaieško manęs?“

Visomis jėgomis Laurynas mėgino prasiveržti prie jos, bet neįstengė. Be to, ir negražu eiti į moterų pusę, raminti ją bažnyčioje. „Tegu, tegu. Tuojau ji mane susiras“.

Jis žiūrėjo į ją, nenuleisdamas akių, ir matė kaip jos rankose virpa maldaknygė. „Jei tai būtų namie, prieičiau, apsukčiau maldaknygę žibančiu rožančium ir pabučiuočiau jai į ranką, kaip kunigui. Štai, kaip ji vargšė kenčia, kaip kenčia tyliai, nesiskųsdama, o aš dar begėdis įtariau, kad ji visiems pasakojas, kad ji per ugnį ir botagus nori užsikarti man ant sprando“.

— Vardan Dievo Tėvo ir Sūnaus ir Dvasios Šventosios. Amen,—suskambėjo bažnyčioje skardus kunigo Mažeikos balsas. Visa bažnyčia krūptelėjo, o kad tai buvo tikrai, Laurynas pajuto už savo pečių.

Kunigas skaitė evangeliją: „...kaip tarė Jėzus Kristus savo mokytiniams“, bet tučtuojau evangelijos žodžiai tartum benamiai paukščiai praskrido pro jo ausis. Rodos, girdėjo kažkokį paslaptingą plasnojimą, bet ne evangelijos žodžius. Jis tebežiūrėjo į Viktutę, stebuklingai tapusią jam tokią artimą ir amžinai savą. Dabar gailėjosi neatėjęs užsakų anksčiau, tiesiog sielvartavo, kad ji ne tik Dievui atidengė savo nuodėmę, bet ir visiems, ypač toms piktoms, keršytingoms moterims. „Kapos šitos raganos ją vargšę kaip varnai“, pagalvojo Laurynas ir išsigando. Tokiu iškilmingu momentu jis mini raganas...

— Ir subangavo, ir pajuodo marios. Mažytį laivelį bangos mėtė, kaip šiaudelį. Kristaus mokiniai ėmė murmėti ir gąstauti. Kristau, mes pražuvome, gelbėk mus. Suskaudo Jėzui Kristui širdis, kad jo mylimieji mokytiniai juo nepasitiki. Ramus ir didingas jis pakėlė ranką, ir didžiulės marios nutilo kaip avinėlis. Ko gi jūs bijote? Tarė Jėzus Kristus. Dievo sūnus su jumis. Susigėdo apaštalai, meldėsi ir įtikėjo jam, — vėl išgirdo Laurynas Mažeikos skardų balsą.

— Audra, mieli parapijonys, dažnai pakyla ir mūsų gyvenime. Žvarbios vėtros dažnai drasko mūsų širdis, ir mes, griešni pakūtnikai, dažnai imame rūgoti prieš Dievą. Mes imame abejoti kaip tos avys, išvydusios vilką, kol jis visų neišgaudo. Nedarykime to. Pasitikėkime

Dievu, mūsų Sutvertoju, melskimės jam, ir tos baisios audros, kurių mes ir šiandien bijome, nutils ir nurims.

Baigė kunigas pamokslą, ir ilgai dar žvalgėsi po bažnyčią, tartum norėdamas atsiklausti ar iš veidų išskaityti, ar suprato jį visi. Bet kražiečiai dar tebelaikė galvas iškėlę, dar nejudėjo iš vietos. Ir šitoj tyloj, šitam laukime kunigas atsivertė nedidutę knygelę ir ramesniu balsu perskaitė:

— Į stoną moterystės eina jaunikis Laurynas Karnius, iš Kaulinių kaimo, su mergele Viktorija Pūdymaite, iš Šemetinės dvaro, abu Kražių parapijos. Užsakymas pirmas.

Moterų pusėj kilo toks sumišimas, tartum staiga nuo altoriaus viršaus būtų kritusi auksinė Dievo akis ant grindų ar sujudėjusi bažnyčia. Visos paeiliui atsigręžė į Lauryną nustebusios, išsižiojusios, o jis stovėjo išdidus, romus, tik lūpų kertelėmis šypsojosi.

Viktutė nublyško, paskui vėl nuraudo kaip liepsna. Laurynas laukė, laukė jos žvilgsnio ir sulaukė. Ji pažvelgė į jį tokiomis akimis, tartum skriaudos jausmas išnyko iš jos su giliu atsidusimu, draskąs maištingumas, nusižeminimas ir baimė dėl ateities užsirakino sielos gilumoj, o visa moteriška laimė, visas žavesys nuskrido Laurynui kaip saulės spindulys pro bažnyčios langą... „Tai pelikė", pagalvojo pajutęs neapsakomą šilimą širdy. „Jei klausysi —

mylėsiu, o jei ne — pamatysi... imsiu už čiuprос.

Kaip, kokiu būdu, bet juodu abu pirmieji išėjo iš bažnyčios. Čia pat šventoriuje susitiko, susikabino rankomis ir šypsojosi be žodžių, be judesių.

— Laurynai, — pagaliau išsprūdo šis žodis Viktutei tiesiog iš širdies.

— Džiaugies, pupa... Rožančių tau nupirkau, — pleptelėjo, visai ne tai norėdamas pasakyti.

— Einam, uždusiu...

— Palauk, nebėk taip smarkiai. Štai, stabtelėkim čia, aš tau karolius nupirksiu

— Nieko man nereik, Laurynuk, nieko, nieko!

— Ot, kvailiuke, — vėl suspaudė jos ranką Laurynas.

— Nieko, nieko, — kartojo dusdama.

— Dairiaus tavęs bažnyčioj, dairiaus vargšelės... Pasisakei, tur būt, kunigui?

— Lauryn, užsakai... Ar tikrai mūsų? Kaip ten buvo?

— Tu bažnyčioj kryžium, o aš klebonijoj... Ar mylėsi?

Ant Viktutės skruostų spindėjo dvi stambios, šviesios džiaugsmo ašaros.

Toli juodu buvo jau nužengę, bet žmonių nebematė. Žiūrėjo vienas į antro veidą, juokėsi laimingi kaip vaikai. Trankiai kalbančios mo-

terys sekė paskui juodu, bet nespėjo. Viktutė vis geidė pasakyti, kas taip graužė ją viduj, kas tūnojo širdy, kai ji gulėjo kryžium bažnyčioje, o nerado žodžių, negalėjo sumegzti sakinio.

— Dabar, Viktel, mudu po miškus nebesislapstysim. Paspirginom parapijai, tai paspirginom.

Tatai taręs, Laurynas stabtelėjo ir atsigręžė. Pro juodu prašvilpė, pratratėjo į du stambius blizgančius arklius įkabinta juoda apdulkėjusi karieta. Laurynas pamatė karietoje sėdinčius du uniformuotus žmones su blizgančiais antpečiais. Tie antpečiai blykstelėjo pro jį kaip žaibas, ir kažkas širdy lyg aiktelėjo.

— Kas gi čia?

Viktutė prisiglaudė prie jo ir, akimis palydėjusi karietą, išgąstingai nutęsė:

— Nė pas mūsų ponus tokia karieta neatvažiuoja.

— Gubernatorius!

— Ką tu sakai?

— Nagi kalbėjo, kalbėjo, kad klioštorių uždarys. Ar tu supratai, ką šiandien kunigas per pamokslą sakė?

— Ne, — susigėdo.

— Tai apie ką galvojai? — šyptelėjo, žiūrėdamas jai į veidą.

— Apie tave...

— Besarmatė, bažnyčioj apie bernus galvoji. Bet ir aš ne ką supratau.

— Tu man ne bernas...

— Žiūrėk, jei po šliūbo taip darysi — lupsiu.

— Eik jau...

— Lauryn, ar matai? — prišoko prie jo Staugys.

— Taigi, mačiau. Ar gubernatorius?

— Pavietrė jį žino. Einam atgal, į šventorių! Nepasiduokim, Lauryn!

— Šiandien man nors šimtą burliokų!

— Vyras!

Čia pat, lyg iš žemės išdygo daugiau kražiečių. Net iš karčiamos išvirto keletas įkaušėlių, atbėgo žydai, barzdas kasydami, kalbėdami tyliai, pečiais trukčiodami.

— Ui gubernator, gubernator...

Šnibždėdami, gąstaudami grįžo Laurynas, grįžo Staugys ir kiti į šventorių. Ten buvo snigte prisnigta žmonių. Pro mūrinę tvorą, už kaštanų, už liepų susigūžę visi stypčiojo prie klebonijos. Arkliai kapstė žemę, sėdėjo vežėjas ramus, lyg sustingęs, visus žavėdamas savo juoda, puria barzda.

Visų veidai buvo nurašyti baime, netikrove, susijaudinimu. Rodos, norėjo šūktelėti vieną vienintelį žodį — „Nepasiduosim", bet nešaukė tik dėl to, kad laukė vado, laukė pirmojo šūvio.

Po dešimties, dvidešimties minučių iš klebonijos išėjo ne gubernatorius, bet isprauninkas ir dar keletas civilių.

— Matai, žydai plepėjo, gazietos, sako, rašė, ir teisybė, — balsu tarė viena moteriškė.

— Vyrai, juk jie į senąją bažnyčią eina! — šūktelėjo Stonkus.

Susirūpinęs prisigrūdo prie pažįstamųjų būrelio zakristijonas Zajauskas. Kaip bitės suspito jojo klausinėti.

— Ką žinau, tai pasakysiu. Blogai, mieli kražiečiai. Šįryt septintą valandą buvo atitrūkęs generalgubernatorius, kanceliarijos vedėjas Gololobovas su kitais. Jie apžiūrėjo senąją bažnyčią... Buvo klebonijoj, klioštoriui...

— Mačiau kokius penkis klebonus stypčiojančius, — neiškentė Beloglovaitė. — Tegu tik paprabavoja, su padelkom išdaužysim!

— Ežerais tebėgie!

— Nešaukit čia šventoriuje, — sudraudė Zajauskas. — Kad man ir nepridera, bet pasakysiu: Gololobovas įsakė ko greičiausiai iškraustyt miniškas ir per du mėnesius ir mūrinę bažnyčią uždaryti. Parapijai medinę atiduoda.

— Kad ji sugrius, — bosu tarė Braslauskas.

— Taigi, sugrius, bet vacpanas klebonas jau raštą pasirašė...

— Kokį raštą?

— Aš gi nebuvau, kai rašės, bet žinau. Ten, susiedai, daugiau žemės... pasirašė, kad anam geriau tinka medinė... Žinokit!

Isprauninkas su klebonu per laukus sugrįžo atgal. Zakristijonas grūdosi pro žmones į baž-

nyčią. Šnibždėdamies, purkštaudami, ūžaudami sugrįžo į bažnyčią ir kiti.

Laurynas su Viktute klūpojo šįkart prie pat altoriaus. Rožančių išėmęs iš giliosios kišenės, jis apvyniojo juo jos ranką, su virpančia širdim čia pat prisiekęs kietesniu rožančium surišti jos ir gyvenimą amžinai. Laiminga, žydinti dirstelėjo Viktutė į jo veidą ir meldėsi, meldėsi vis karščiau ir nuoširdžiau.

XI.

Gololobovo atsilankymas Kražiuose buvo pirmas trenksmingai nuaidėjęs besiartinančios nelaimės šūvis.

Šis šūvis pasiekė kiekvieno žemaičio trobelę, kamarėlę, bet neaplenkė nė apylinkės dvarininkų bajorų. Akliniau užsisklendę savo gyvenimą nuo mužikėlių, žemaičių bajorai vis dėlto su jais susidurdavo ir, jei mokėdavo, kalbindavo prasta žemaitiška kalba.

Šemetai, Dobkevičiai, Burbos, Hadinckai tą patį sekmadienį buvo suvažiavę aptarti gubernatoriaus įsakymo. Pasišnibždėdami, gaudydami pavyzdžius iš netolimos praeities, dvarininkai ir norėjo priešintis, ir bijojo. Ir visi tyliai, pasyviai nutarė pakurstyti vargšą sklypininką, trobelninką, ir, jei tas trobelninkas kovos už tikėjimą ir bažnyčią atkakliau negu Kęstaičių mužikėliai, tuomet jie, bajorai, ras būdą ir priemonių, ras formą šituo įvykiu užsienių spaudoj aptemdyti rusų caro vainiką.

Visi bajorai ir kunigai puikiai žinojo tikrąjį dalykų būvį.

⊙ žemaičiai?

Žemaičių trobose užtektinai buvo košės su spirgais, bulvinių kliackų, šventadieniais sūrio gabalėlis. Nepamažėjo šventųjų, kabančių po voratinkliais, ant aprūkusių, tiesiog blizgančių kaip pono bato aulas sienų, bet ramybė, nuolaidus laukimas gražios žiemos, pavasarį vasaros, atvirai kalbant, visas gyvenimas, kuriuo vargšas žemės kurmis buvo patenkintas, išdūlėjo, išnyko ... Visose trobelėse jautė, kad artinas maloningojo ciesoriaus skaudus įsakymas. Visi nujautė ir tiesiog laukė, kad, štai, ne po dienos, tai po kitos atims iš jų bažnyčią, kuri šildo juos kaip saulė.

O tų gandų, visokiausių ir neaprašomų, buvo daugiau už patį vargą. Plito jie iš Kelmės, Nemakščių, Raseinių, plito iš Šiaulių, Tilžės ir net Kauno. Paupariai, žydeliai krominiukai, šlėktos, davatkos, ūkininkai, bernai, sklypininkai, ordinariniukai, kas tik gyvas, kas bent kartą per savaitę nueina į miestelį ar susitinka su kuriuo nors keliauninku, raizgė tais gandais visus Žemaičius, ypač Kražius, kaip liūtą pintomis pinklėmis. Vieni pasakojo, kad kunigai — Renadckis, Mažeika jau susitarę su valdžia ir ne tik sutikę, bet dar paskatinę gubernatorių bažnyčią uždaryti, kad jiems tektų daugiau žemės, kiti su ašaromis akyse lankstė abiejų rankų pirš-

tus ir vėl žegnojosi, kad gubernatorius be caro žinios stengiąsis atimti bažnyčią, kad gautų medalį ir galėtų vesti caro dukterį...

O tie gandai, o tas gubernatorius, kražiečių akyse virtę į didžiulius slibinus su trylika galvų, kūreno čia nusiminimą, čia ilgus pasikalbėjimus vakarais prie skalos šviesos, čia vėl didžiausį pasiryžimą nepasiduoti ir kovoti su gubernatorium iki paskutinio kraujo lašo. Tik visa nelaimė, kad visi karštieji vyrai, moterys nesijautė turį vadų, galinčių jiems bent ką patarti ir nurodyti aiškesnį kelią į laimėjimą. Betgi jautė, kad aplink jų galvas, aplink jų sodybas skraidyte skraidė kažkokia neapčiuopiama, gaivalinė ir amžina jėga, juos drąsinanti, rodanti kelią eiti į pergalę drąsiai per kraują ir visišką išsižadėjimą.

Buvo prekymečio diena. Tolimos apylinkės suvažiavo į Kražių miestelį, susispaudė Valančiaus gatvės kampe. Žydeliai atsidarė visus prekyvietėje langus ir, tam tikrais spyriais parėmę, ant jų sudėjo visas savo prekes ir iškišo barzdomis apaugusius, besišypsančius veidus. Čia buvo saldžių arkliukų, raudonų, baltų, mėlynų kaspinėlių, riterių, šv. Jurgių, kuriems papūtus į pakaušį pasklisdavo po rinką privertos katės balsas. Čia kabojo karoliai, rūkytos silkės, žuvelės, kurių vienas bernas su dviem riestainiais suvalgęs šimtą dvidešimt, ir dėl to žydui vos neplyšusi širdis, nes bernas pagal susiderėji-

mą už jas nesumokėjęs. Seni ir jauni žydai pažinojo visus kražiečius, kiekvienam praeiviui mostaguodavo rankomis, tempdavo už skvernų, siūlydavo stebuklingų cukraus gabalėlių moteriškėms nuo gumbo ir nuo kitų baisiausių ligų. Toliau buvo vežimų, uždengtų baltomis uždangomis, ir iš tolo atrodė, kad tai karinė stovykla. Arkliai, karvės, apdengtos margomis gūniomis, čia žvengė, čia baubė, kojomis taškydami purvą, mostaguodami purvinomis uodegomis. Iš smuklių jau būreliais ritosi įkaušę kaimynai, vienas kitą glebėsčiavo, atleidinėjo vienas kitam senas kaltes ir nesusipratimus.

Per tą klegesį, žviegimą, juoką perėjo keturi kražiečiai: Andrius Razminas, Feliksas ir Juozas Andriejauskai ir Šemetulskis. Plačiosios apylinkės įgalioti, jie ėjo pas kleboną Renadckį pasikalbėti dėl gandų, kurie buvo taip pakirtę kražiečių pasitikėjimą savo kunigais. Visą kelią kalbėję ir svarstę, per miestelį jie peržengė tylūs, neatsakinėdami į pažįstamų kalbinimus. Ypač buvo susirūpinęs Feliksas Andriejauskas. Niūrus, pablyškęs jo veidas, sunkūs žingsniai rodė, kad šis doras kelerių margų žemės savininkas pergyvena didelį skausmą ir nusiminimą. Kasmet jis atvažiuodavo į prekymetį jei ne pirkti, ne parduoti, tai bent susitikti su senesniais pažįstamais ar kokį buteliuką išlenkti. Visuomet Andriejauskui būdavo malonu akimis glostyti rinką, kaip bičių apgultą žmonių ir gyvulių. Tas

savotiškas prekymečio ūžesys ir jo širdį pripildydavo džiaugsmo, ir jo lūpos nusijuokdavo, kai miestelio „didvyris" Cimbaras rankomis vaikščiodavo aplink žydų būdeles ir užtai gaudavo varioką arba ilgą saldainį, nes sutraukdavo daugiau smalsuolių.

Šįkart Andriejausko širdis buvo kieta. Akimis vedžiodamas po rinką, jis, rodos, norėjo kraujo žodžiais ištarti, kad žemaičiai ir prekymetyj neužsimirštų apie besiartinančią audrą.

Prie Kražantės upės, kurios vanduo drėgnino velėną ir mėlyna juosta driekėsi netoli bažnyčios, taip pat stovėjo daugelis vežimų. Šičia šokinėjo, žvengė arkliai, į ausis po pusbutelį gavę. Šičia vaikštinėjo čigonai, žydai, skeryčiojo vienas prieš kitą rankomis.

— Puikus šiemet jomarkas,—tarė Šemetuiskis Razminui.

— Ačiū Dievui. Ir aš buvau nutaręs kumelę parduoti, bet ... gal iššersiu per žiemą.

— Einam, vyrai, tai einam, vo kažin klebonas ar namie? — atsigręžė Andriejauskas į Razminą.

— Surasim ...

Šventoriuje stabteleję, keturi vyrai dar kartą pasitarė, kaip pradėti kalbą su Renadckiu.

— Pradžioje kalbėk tu, Šemetulski, — ramiai tarė Feliksas Andriejauskas. — Ans kalb lenkiškai, o aš taip nemoku.

— Niekis, supras, — šyptelėjo Razminas. — Mandagiai, vyrai, bet aiškiai..

Peržvelgė Feliksas Andriejauskas jau tūkstantį kartų matytą šventorių, vienuolyną ir ant kalnelio priešais bestūkstančią medinę bažnytėlę. Ir jam, kaip tuomet Rimkui, širdį suspaudė gailestis, ir kilo begalės prisiminimų. Ir tas įprastas, bet puikiomis svajonėmis išgražintas vaizdas nenugalima jėga vėl pažadino jaunystės atsiminimą. Čia, tuo šventorium, naujo milo švarkeliu apsivilkęs, prisisegęs baltą kaspiną, jis vedė savo žmoną į bažnyčią prie altoriaus. Galvą palenkusi, rūtų vainiką į storas kasas įsismeigusi, jo mergelė ėjo per šventorių, o juodu sekė dvi poros įkaušusių pabrolių. Virpėjo Domicelės ranka, bet skruostai buvo rausvai nužerti, ir maloni šilima, rimtis ir gražus gyvenimo vaizdas driekėsi prieš Feliksą margiau už pabarstytas gėles ant bažnyčios grindų. Ties altorium žiūrėjo Feliksas į mirgančias dvi žvakeles ir stebėjo, katroje pusėje didesnė liepsna. Abi žvakės degė vienodai, abi glaudės viena prie antros, ir jam pasidarė ramu ir šventa. O kai kunigas užmovė ant jų pirštų plonučius sidabrinius žiedus, kai vargonai suūžė, o suūžė kaip geram parapijoniui, juodu atsiklaupė pasimelsti. Meldėsi ilgai, ašaras nubraukdami, o grįžę namo, dvi paras šoko su savo vestuvininkais, kad net pro kaminą dulkės kilo.

Visa tai jis prisimine žaibo blykstelėjimu ir atsiliko nuo savo draugų.

— Ko lėtini, Feliksai? Einam.

— Einu, einu, — tarė Feliksas ir dar kiečiau traukė antakius.

Klebonija stovėjo prieš bažnyčią. Visi keturi sustojo ties prieangiu, apaugusiu krūmeliais ir nuraudonavusiomis virvykštėmis. Stovėjo neįmanydami, ką veikti, nedrąsiai žvilgčiodami pro atvirą langą.

— Na, tai ką, einam! — prasitarė Juozas.

— Einam, — atsakė Šemetulskis.

Razminas, Šemetulskis, Juozas Andriejauskas įėjo į prieangį, o Feliksas liko prie slenksčio, nes kažkodėl niekaip nedrįso įeiti.

Tuo tarpu, lyg iš žemės, išdygo kunigas Mažeika. Žili jo plaukai buvo kiek nusvirę, nuriedę ant akių, ir jis pats atrodė sunkiai miegojęs naktį.

— Na, varlės, ko jum reikia?

— Kunigėli, mes prie prabaščiaus, — tarė Razminas ir siekė bučiuoti kunigui ranką.

— Prabaščius nesveikas.

— Bet mums, kunigėli, labai dideliai strioks. Esame visos parapijos siųsti ...

Į prieangį įėjo ir Feliksas. Jis sužiuro į kunigą, mėgino pasilenkti prie jo rankos, bet kažkodėl susilaikė. Nepatiko jam kunigo kiek paraudusios ir patinusios akys.

— Ot, varlės. Ko gi Andriejauskas tyli?

— Mes, kunigeli, turim kalbėti su klebonu dėl bažnytėlės ...

— Nebūk jau tik tu buntaučikas. Ramiai kaip nors sutvarkysim. Prieš vėją nepapūsim. Parašė ciesoriui ... Laukim ...

Nutilo kunigas, tylėjo ir parapijonys. Mažeika pajutęs, kad nė vienas iš apsilankiusiųjų su juo nebekalbės, liepė palaukti, o jis nuėjo pranešti klebonui.

Diktoka ir smarkiai pikta klebono šeimininkė paprašė ūkininkus įeiti į prieškambarį. Razminas pirmutinis žvilgterėjo į savo taukais teptus sunkius batus. Prie vieno aulo buvo prilipęs ilgas šiaudas, ir jis jį nuvalė žmonos įduota marga skarele, kuria paprastai nosį valydavo tik per didžiąsias metines šventes. Kitų klumpės, o Felikso Andriejausko armoniku susmaukti batai buvo kad ir dulkėti, bet šiaudais neaplipę.

Prieškambario grindys blizgėjo, buvo gelsvos kaip medus. Kabojo didžiulis paveikslas, vaizduojąs velnią, gundantį Jėzų Kristų, pro langą mušė į jį saulės spinduliai, ir Andriejauskui velnias atrodė kaip gyvas. Kepures už nugarų laikydami, vargšai žemaičiai stovėjo nejudėdami, lyg didžiojo altoriaus šv. Petrai, Povilai, Nikodimai, tik jų akys buvo gyvos, tik jos reiškė nusistebėjimą, ir jie dairėsi vienas į kitą.

Klebonas Renadckis įėjo, kosėdamas, skausmingai nusiteikusiu veidu, ir buvo išblyškęs, lyg po sunkios ligos kėlęs. Jis seniai priprato, kad

maldingieji žemaičiai klebonams bučiuoja rankas, nusilenkia lig žemės, kaip Mahometo sekėjai prieš savo didžiąją šventenybės paslaptį. Jų nė nesveikino. Stabtelėjo kiek atokiau, bet tiek tik, kad kražiečiai galėtų pasiekti jo ranką. Tačiau stebuklo neįvyko. Razminas stovėjo arčiausiai, šalia Šemetulskis, vidury Juozas Andriejauskas, o už jų nugaros dar labiau pablyškęs, dar skaudžiau suraukęs antakius Feliksas.

— No to co poviecie?

Klebono posakis sugirgždėjo burnoj, akys pasidarė neramios ir bėgiojo nuo vieno sermėgiaus prie kito.

— Mes, ponie prabaščiau, esame parapijos žmonės . . .

— Koks reikalas?

Razminas užsikirto. Šaltas klausimas atsimušė į dar šaltesnį kunigo veidą, ir nebuvo tos dvasios, kuri surištų visus tuos penkis žmones į širdingą glėbį ir verstų pasikalbėti kaip artimus.

— Panie Šemetulski, aš jau kai ką girdėjau. Negerai, negerai. Sėskit bent, ko čia stovit.

Žemaičiai nė nekrustelėjo.

— Per daug pletkų klausot. Valdžia yra valdžia. Kas Dievo Dievui, kas ciesoriaus ciesoriui. Kh kh kh! — sukosėjo.

Šemetulskis dar žvilgterėjo, kur sėsti, bet kiti stovėjo kaip stovėję, tad ir Šemetulskis, nors kaimynams girdavosi galįs patį maskolių carą išmokyti sidabrinėmis šakutėmis valgyti, į raudo-

ną kanapą savo milinių drabužių priglausti nedrįso.

— Klebone, — rimtai tarė Feliksas Andriejauskas už nugarų, — visokių pletkų yra, bet mes norėtume teisybę žinoti ...

Renadckis susinervino.

— Dievo bausmė, Andriejauski, štai kas. Mergės su vaikais, pijokystė ... Dievas mus, matyt, apleido, ir prieš ciesorių nieko nebegalim. Miniškas krausto, liepia bažnyčią uždaryti. Ciesoriaus ukazas yra. Manot, kad man lengva. Tuoj aš jums perskaitysiu.

Renadzkis grįžo su kažkokiais popieriais, o kražiečiai dar tebestovėjo, nedrįsdami atsisėsti. Stovintiems klebonas drepančiu balsu perskaitė:

— Ponui Telšių Romos katalikų Vyskupui. Viešpats Imperatorius, p. Vidaus reikalų ministerio klusniai paınformuotas, praėjusio gruodžio 12 dieną aukščiausiai teikėsi įsakyti panaikinti Kražių Benediktinių vienuolyną, jo bažnyčią ir kapines, vienuolyne gi esančias vienuoles perkelti į to paties ordino Kauno vienuolyną. Apie šią Aukščiausiąją valią turiu garbės Jūsų Kilnybei pranešti, kad duotumėt reikalingus paminėtam vienuolynui, bažnyčiai ir kapinėms panaikinti įsakymus, o vienuolyne esančias vienuoles kad perkeltumėt į to paties ordino Kauno vienuolyną. Kartu nuolankiausiai prašau pranešti laiką, kurį skirsite vienuolynui, bažnyčiai ir kapinėms uždaryti ir vienuolėms perkel-

ti, ir duoti žinią, kiek iš viso ten vienuolių yra. Taip pat nuolankiausiai prašau savo laiku man pranešti, kiek apsieis vienuolių perkėlimas. Sykiu laikau reikalinga painformuoti, jog dėl panaikinto vienuolyno trobesių ir laukų bus duotas papildomas įsakymas.

Gubernatorius Klingerbergas. Kanceliarijos Vedėjas Trusevičius.

— Šitą, klebone, aš jau anksčiau žinojau.

— Tada ko dar?

— Strošniai daug, klebone. Pas tamstą ruskiai važinėja, miniškom jau liepė išsikraustyti, o mes, parapijonys, beveik nieko nežinom.

— O prašymą vyskupui ir ciesoriui ar ne pats, panie, pasirašei?

— Pasirašiau, teisybė, bet nežinau, kur ta prazba yra. Kad mes griešni žmonės — patys žinom . . .

— Kalbi su manim, Andriejauski, kaip generolas. Kol dar buvo gubernatorius Kochanovas, sekės gerai. Jis buvo sutikęs palikti mums mūrinę bažnyčią, jei medinę nugriausime. Ciesorius atleido jį. Dabar kitas gubernatorius, ponas Klingerbergas. Per vyskupą man įsako, aš turiu daryti.

— Bet klebonas raštą pasirašėt . . .

— Kokį raštą?

— Dėl žemės.

— Ak, kankinat mane. Nebebūsiu daugiau pas jus klebonu. Juk senas aš, vyrai, sergu, silp-

nas buvau, kai išprauninkas privertė mane pasirašyti...

Andriejauskas nenuleido nuo kunigo akių. Užuojauta į širdį nėjo. O kadaise, kai Renadckis pakeldavo Ostiją, jis klaupdavo pirmutinis, vergiškai spoksojo į savo kleboną. Kas gi atsitiko dabar? Dėlko šią valandėlę kunigas toks nemielas, toks šaltas ir suglebęs, lyg sunkus nusidėjėlis, žinąs lengvai negausiąs nuodėmių atleidimo?

Renadckis kalbėjo, aiškino, čia kėlė, čia vėl žemino balsą, vieną kitą posakį mėgino net juokais pagražinti, priminė net Šventąjį Raštą, o Andriejauskas juo netikėjo, matė klastą. Pikta dvasia jį apsėdo, nuzvimbė keista mintis Felikso galvoje. Matyt iš visko, kad ir kunigas nuo piktosios dvasios nėra laisvas.

— Štai ką, vyrai, aš jums pasakysiu, — pagaliau švelniau prakalbo Renadckis, — tik atsiminkit, jei prasitarsit kam nors, mane pražudysit — į katorgą išveš.

— Tylėsim kaip žemė, — švelniau atsiliepė ir Rimkus.

— Pažįstu tave, Rimkau, ir visus aš jus myliu. Katalikai, krikščionys, dievobaimingi...

Renadckis nepasijuto ėmęs jaudintis, artėti prie ašarų.

— Ot, sėskit. Sėskit, vyrai.

Jis klektelėjo į kėdę, bet parapijonys stovėjo nekrustelėdami, nesuprasdami, kaip turėtų elgtis.

— Į ciesorių maloningąjį reikia šauktis. Jam reikia dar parašyti nuo visų, nuo visų, suprantat? Ir tu, Feliksai Andriejauske, dievobaimingas žmogus esi. Nerūstaut šią valandą reikia, mylėtis. Ar suprantate mane?

— Tai klebonas parašykit...

— Ne, Andriejauskai, aš negaliu. Į turmą eičiau už tokį raštą.

— O mes gerai nesudėsim, — atsiliepė Rimkus.

— Tik prašau nešnekėti... Naukunskis Raseiniuose yra. Jis puikiai sudės. Dešimt rublių paims... Pinigų neturit — aš jum duosiu. Važiuokit, eikit, jei Viešpats Dievas neapleis...

Staiga pakilo klebonas ir įėjo į kambarius. Parapijonys persižvalgė kartu nesuprasdami, kas čia taip staiga tam žmogui nutiko. Ėmė gailėtis tarę piktesnį žodį kunigui. Ir Andriejauskas aptirpo.

— Imkit, panie, — sugrįžo Renadckis.—Dešimt rublių už raštą, o penkis kelionei... Nepamirškit, kad jis arielką liubija...

Andriejauskas paėmė pinigus ir laikė juos rankoj, neberasdamas žodžių. Kiti panarino galvas žemyn.

— Krikščionys mes, vyrai. Juk yra pasakyta: „Pasiversk žalčiu, ugnim, kietu kalaviju, jei tik gali gelbėti mano bažnyčią." Surinkit parašus, visų parapijonių parašus... Sunku man. Sudie!

— Neprisipažino, nepasisake, — skaudžiai kalbėjo Andriejauskas, grįždamas miesteliu. — Prie senosios bažnyčios 33 margai, o prie mūrinės — 28... Taip nemokė Kristus!

— Kad aš ištižau, — prisipažino Šemetulskis.

— Visi mes ištižom. Juk krikščionys ne razbainikai. Bet aš klebono nebemyliu, ne!

XII.

Šimtais metų Kražių apylinkėse bastėsi galybė piktųjų dvasių.

Velniai, pasivertę ponaičiais, rūkė iš molinių pypkučių ir pūsdavo dūmus tik pro vieną šnervę. Skraidė aitvarai, lakstė raganos, kėlėsi iš numirusiųjų piktieji dvarininkai. Žemė išmesdavo juos, kad ir su auksiniais grabais, į paviršių. Nedovanodavo jiems baudžiauninko skriaudų, kruvino jo prakaito, nors kražiečiai visiems mirusiems sukalbėdavo Sveika Marija.

Jaunesni velniai kuldavo jaujoje, užjodinedavo arklius, uždegdavo po baudžiauninko langu auksinius, viliodami jį į nepatirtas gėrybes: už saują raudonųjų pašaipingai kaulydavo paskutinį jo turtą — sielą. Šleivi, kreivi velniūkščiai, šiaudinius stogus pradraskę, įmesdavo į trobą protėvių kaulus, o iš palubės nupiaudavo suvytusį kumpelį, kaip širdį saugomą, ir nurūkdavo su juo kaip vėjas. Šitoks benaudis bastūnas velnias būdavo baisiausias. Kražiečių vaizduotėje jam už-

augdavusi tokia uodega, kad ja pasiekdavęs jūrų, marių dugną.

Ėjo kražiečiai keliais apie bažnyčią, šliaužiojo apie gandralizdžius, bobeles burtininkes, surasdavo Šiluvą, Kalvarijas, sapnuodavo Čenstakavos Panelę Švenčiausią, gulėdavo kryžium. Ir kruvinais keliais sugrįžę, ašaromis nuplovę savo nuodėmes, vėl sulinkdavo prie arklio, vėl sanarių nejausdavo į dalgius įsikibę. Tačiau neilgai. Neilgai velnias pabėgdavo nuo jų trobelių, nulipdavo nuo mūriukų, išlįsdavo iš tvartų. Per senius Polikarpus, per davatkėles, per kriaučiukus ir meisterius vėl įsiveizdavo į kražiečių trobas piktos dvasios kaip svirpliai...

Tik ne viską, oi ne viską velniai, ponaičiais pasivertę, iš vargšo žemaičio atimdavo! Tiesa, nuvesdavo jį į smuklę, patamsėje užkeldavo ant kupros pūrelį tėvo rugių, įbrukdavo į rankas lazdą mušti savo pačiai ar vaikui per nugarą, nutempdavo į teismą bent kiek kreivai prisiekti, retkarčiais užsodindavo ir ant svetimo arklio, bet prie sielos, kuri skamba visose šventose knygose kaip dangaus aukso skrynia, žemaitis velnio neprisileisdavo.

Vargšas, mylimas kražietis, per amžių amžius su tais velniais supratęs, net nebebijojo jų, nes velnias bent į bažnyčią nedrįso įeiti. Bažnyčioje visur švęstas vanduo, iš visų kampelių žiūri Jėzus Kristus, Pana Švenčiausioji, gyvena Die-

vo Dvasia. Į bažnyčią atėjęs vargšas jautesi ramus ir apsaugotas nuo ponaičio su pypkutemis ir viena šnerve... O štai iš kažkur, iš gilumos Maskolijos, beveik metai kaip gąsdina kražiečius kitokie velniai. Jie jau skleidžia savo sparnus, jau pasikaustę kanopas, išgalandę savo baisuosius nagus. Skraido jie po kražynę ir ruošiasi išdraskyti bažnyčią!

Šitų velnių kražiečiai išsigando. Apie juos spėjo daug pasakų sudėti, o pasakų tikrai baisesnių, negu apie velniūkščius dvaro ponaičius.

Seniai nukirto kražiečiai rugius, suvalė vasarojų. Jų saulė šypsosi linksma kaip niebi šeimininkė.

Rimkus, Brazlauskas, Andriejauskai jau spėjo rugius iškulti ir parduoti. Gražus buvo derlius. Rugiai biro tarp pirštų kaip auksas. žvilgėjo miežiai, bet širdis nesidžiaugė. Ji buvo liūdna lyg nelaiminga nuotaka.

Kražiečiai jau buvo parašę graudžius prašymus Vilniaus, Kauno generalgubernatoriams, vyskupui Paliulioniui, o kiek vėliau ir pačiam carui. Atsakymas — liūdnas.

Dar kartą buvo atvažiavęs Vilniaus generalgubernatoriaus kanceliarijos viršininkas Gololobovas ir Raseinių apskrities isprauninkas Vichmanas, bet paguodos jokios. Aštuonios nesveikos ir susenusios benediktinės dar kartą išgirdo turinčios išsikraustyti ir vienuolyno turtą atiduoti valstybės iždui.

— Į Kražius atkelsim rusų kolonistų, — skausmo taurę pripildė vienas iš valdininkų, šitaip išsitaręs.

Klebonas Renadckis, prieš tai išdavęs rusų valdžiai raštą, kad sutinkąs palikti medinę bažnyčią parapijine, nes prie jos daugiau žemės, tą raštą telegrama atšaukė, nes kražiečiai jam pagrūmojo kumščiais.

Naujasis generalgubernatorius Orževskis į kražiečių bažnyčios bylą pažiūrėjo nenumaldomai, griežčiau negu neseniai atleistasis Kochanovas. Vidaus reikalų ministrui jis išdėstė ir jį įtikino, kad ne visi kražiečiai norį mūrinės parapinės bažnyčios, ir gubernatoriui Klingenbergui įsakė veikti.

Konsistorija, gavusi valdžios pakartojamąjį raštą, nepasipriešino. Buvo įsakyta dvasininkų komisijai, Šiluvos dekanui kunigui Jastremskiui ir Kelmės klebonui kun. Jaugeliui, kad vienuoles perkrausčius į Kauną iš vienuolyno bažnyčios būtų išneštas Švenčiausias Sakramentas ir visi bažnytinio kulto daiktai.

Buvo atvažiavęs Kauno gubernatorius ir, apžiūrėjęs vienuolyno bažnyčią, klebonui pasakė:

— Bažnyčią pavedu tamstai.

Vienuolyno trobesius užantspaudavo.

Vienuoles išvežė prievarta, į vežimus sumetę, nebodami ligonių ir verkiančių moterėlių.

Kražių bažnyčios byla kaip audros ištiktas laivas buvo blaškoma iš vieno kranto į kitą.

Reikalai ėjo blogyn ir blogyn.

Parapijos įgaliotus Antaną Razminą ir Feliksą Andriejauską Vilniaus generalgubernatorius priėmė rūsčiai.

— Jei jūsų bažnyčia supuvusi, tai galite pasitaisyti! Kas jus pamokė pas mane važinėti? Kunigai? Dvarininkai?

Vidaus reikalų ministras generalgubernatoriui siuntė raštą, kuriuo pranešė, kad „Aukščiausias Viešpats dėl Kražių benediktinių vienuolyno trobesių ir žemės aukščiausiai teikėsi duoti tokį įsakymą:

1. Kauno voskresenskai cerkvei atiduoti priklausiusį panaikintam Kražių benediktinių vienuolynui ežerą, esantį ties Paežerių sodžium Kauno gubernijoj.

2. Atiduoti iždui vienuolynui priklausiusius Audenių palivarke vėjinį malūną ir žemę rusų kolonistams apgyvendinti.

3. Kražių vienuolyno bažnyčią ir visus vienuolyno ir jo ūkio trobesius nugriauti, gautąją gi po to medžiagą ir prie vienuolyno prieinančią jo žemę atiduoti ūkio mokyklai tame miestelyje steigti.

Šią aukščiausią valią, apie kurią sykiu duota žinia vyresniajam šventojo Sinodo prokuratoriui, vidaus reikalų ministrui ir valstybės turtų ministerijos valdytojui, turiu garbę jūsų Ekscelencijai pranešti, kad būtų atlikti reikalingi įsakymai".

Pasirašė vidaus reikalų ministras, valstybės sekretorius Durnovo.

Šitais, kad ir trumpai sužymėtais, bet iš esmės pagrindiniais įvykiais kražiečiai baigia rudenį, sulaukia žiemos ir kito purvino ir skaudaus pavasario.

Pavasarį saulė šyptelėjo kaip laimingas kūdikis iš vystyklų išaugęs, tik kražiečiams linksmumo nesuteikė. Jųjų bažnyčią gulė vis tamsesni debesys, prie jų šventovės, prie jų žemaitiškos ambicijos ir užsispyrimo vis arčiau tiesėsi kruvinos rusų caro valdininkų rankos.

— Kražiams būtinai reikia nulaužti sprandą! — tarė vienas Vidaus Reikalų Ministerijos valdininkas.

Kražiai spyrėsi. Tačiau kasgi buvo tie Kražiai?

Kražiai stovi dešinėj Kražantės upės pusėj, vidury seniau buvusios Žemaičių kunigaikštystės.

Kražių sodyba labai sena, jos vardas minimas senovės raštuose jau bemaž prieš septynius šimtus metų. Pirmoji apie Kražius žinia bus iš Lietuvos karaliaus Mindaugo laikų. 1259 metais Mindaugas buvęs padovanojęs Livonijos kalavijuočių ordinui kai kurias Lietuvos žemes, jų tarpe ir Kražius. Kalavijuočiams šių žemių valdyti neteko, nes žemaičiai nepasidavė, ties Durbės ežeru laimėję didelį mūšį.

1377 metais vyriausias vokiečių ordino magistras Vinrichas su savo kariuomene įpuolė į

Kražių apylinkes ir iš kerštо aštuonias dienas brutaliai viską naikino ir degino.

Vytauto Didžiojo laikais Kražius valdė Žemaičių seniūnas Mykolas Kęsgaila, pirmasis savo giminės krikščionis. 1416 metais ten buvo pastatyta bažnyčia. Jai duota Kęstgailos užtarėjo Mykolo titulas. 1421 metais popiežiui Martynui V patvirtinus Žemaičių vyskupiją, visi Žemaičiai buvo sudalinti į parapijas. Kražiai gavo parapijos teises, o šv. Mykolo bažnyčia buvo parapinė. Ilgainiui bažnyčia sudegė, nes buvo medinė.

Kražių klebonas, kunigaikštis Jokūbas Giedraitis, 1495 metais pastatė naują medinę bažnyčią, kuri po pusantro šimto metų vėl sudegė.

Žemaičių seniūnas Stanislovas Kęstgaila, Kražius valdydamas, vadinosi Kražių grafu. Kęstgailos valdė Kražius lig 1559 metų, kada D. Liet. kunigaikštis Zigmantas Augustas juos už brangenybių įkaitą atidavė Anglijos politiniams bėgliams — kunigaikštienei Suffolk ir jos vyrui Ričardui Berthe, kurie, sąmokslo prieš Anglijos sostą dalyviai, gelbėjosi pabėgdami į Lenkiją, iš kurios jie buvo atvykę į Lietuvą. Kai kunigaikščius Suffolk Anglijoj persekioti nustojo, Vilniaus karivada Mikalojus Radvila, Zigmanto Augusto pavestas, atpirko kunigaikštienės Suffolk brangenybių užstatą ir, jai su vyru grįžus į savo tėvynę, perėmė nuosavybės teisėmis valdyti Kražius. 1565 metais kunigaikštis Radvila pa-

statė ant Kražantės kranto stiprią pilį, apkasė ją grioviu ir iš upės jį prileido vandens. Pilies rūmo mūrai teikė Kražiams ypatingą grožį, o kareivių įgula ir ant pilies sienų sustatytos armotos — karingą, rūsčią išvaizdą. Nuo to laiko ir kunigaikštis Radvila vadinosi Kražių grafu.

Žemaičių vyskupas kunigaikštis Merkelis Giedraitis 1607 metais atsikvietė į Kražius jėzuitus. Jėzuitai ten įkūrė aukštesniąją mokyklą, vėliau kolegiją.

Garsusis Katkevičius, išeidamas į Turkų karą, pastatė ant to paties sklypo, kaip ir kolegiją, didžiulę Šventosios Panos Marijos garbei paaukotą bažnyčią. Šiam atminimui įamžinti poetas Motiejus Sarbievius, kuris lotyniškai yra aprašęs Lietuvos sostinės grožį, parašė odę. Didžiajame šios bažnyčios altoriuje yra įmūrytas garsiojo Leonardo da Vinči darbo Šv. Panos Marijos į Dangų Ėmimo paveikslas. Popiežius Leonas XI atsiuntė relikviją.

Kai jėzuitų ordinas Lietuvoje buvo panaikintas, jų mokyklos uždarytą. Ordino turtai buvo atiduoti Vilniaus edukacijos komisijai, kuri buvo lyg mūsų laikų Švietimo Ministerija. Toji komisija Kražiuose įsteigė apskrities mokyklą. Ilgainiui ta mokykla tapo Kražių gimnazija. Gimnazija buvo puikiai tvarkoma, nes ją baigusieji tiesiog stodavo į Vilniaus universitetą. Kražių gimnazijos mokiniai yra buvę Dionizas Poška, Simanas Stanevičia, Raseinių apskrities

maršalas, pirmas Lietuvoj įkūręs cukraus fabriką, Adolfas Prečišauskas, rytų kalbų mokovas Antanas Šemeta, Lietuvos senovės tyrinėtojas Liudas Jocevičius, Bucharos ir Afganistano pasiuntinys Jonas Vaitkevičius, profesorius Ogenskis ir kiti. Kapelionavo Motiejus Valančius, mokytojavo istorikas Adomas Naruševičius ir kiti mūsų istorijoj pėdsakus palikę vyrai.

1832 metais gimnaziją ištiko smūgis: rusų valdžia mokslus įsakė dėstyti rusų kalba ir, galop, perkėlė į Kauną.

Tai šitokie Kražių rėmai.

O paveikslas žymiai didingesnis, nes Kražiai turėjo savo istoriją.

Istorija tautai duoda sielą. Šitoji siela apgaubia visus žmonių luomus. Ji sklinda kaip kvapas. Ji jaudina kaip kažkas neapčiuopiama. Ji stumia žmogų į kovą kaip badas.

Baudžiauninko vaikas nesuprato, dėl ko rusai į tą Žemaičių kampelį tiesia savo ranką. Istorijos didybė negulė ant jo pečių didingomis mokslo įstaigomis ir lotyniškomis odėmis ...

Baudžiauninkas tik arė žemę ir maitino mokslininkus.

Bet istorijos kvapą jis užuodė. Užuodė, pajautė siela ir šoko daryti stebuklo!

XIII.

Ipolitas Naukunskis buvo pabalęs, net papilkavęs. Jo ištampyti veido bruožai rodė, kad šis žmogus retai savo kambary miega, retai žvilgteria į Dievo veidą, kuris čia pat, nežinomo dailininko nupieštas, kabo ties jo galva.

— Na, vyrai, kokius pietus man ištieksit?

Antanas Andriejauskas su Razminu sėdėjo prie keturkampio gelsvo, klibančio stalelio ir žiūrėjo į pagirtąjį raštininką. Rodos, visas kambarys dvokė degtine ir dar kažkuo, kas juos labai nemaloniai nuteikė. Kad tik greičiau prašymą perskaitytų, — galvojo abu, kaip susitarę.

— Jau trečiąkart rašau, bet ką... Anie du sykiai tai koja rašyti. Manot, prazba taip lengva?

— Užtat pas poną mes ir atvažiuojam, — šyptelėjo Andriejauskas ir, atsirėmęs į stalą, išsigando. Stalelis sugirgždėjo, vos nesubiro.

— Nesupyk, Andriejauske, bet esi stiprus chamas. Mudu abu su sūnum dešimti metai prie jo, ir nė karto nepakrutėjo... Tai ką? Norit, kad perskaityčiau?

Ironingai šyptelėjo Ipolitas ir drebančiomis rankomis pasiėmė didelį popieriaus lapą.

— Klausykit!

— Klausom, pone Ipolite.

— Šviesiausiasis Monarche, Didis ir Gailestingiausias Viešpatie! Ar pastebit? Anąkart „gailestingiausias" nebuvau įrašęs. Ot, ir išėjo silkė...

Naukunskis gudriai mirktelėjo abiem Kražių atstovams ir vėl įsikniaubė į popierių.

— Įteikę prašymą apačioj pasirašiusieji Kražių Romos katalikų parapijos bažnyčios tikintieji, nuolatiniai Kražių parapijos gyventojai, Kauno gubernijos, Raseinių apskrities... Matot!

— Girdim...

— Iš valdinių skelbimų ir vietinės dvasinės vyriausybės įsakymų sužinoję, jog Aukščiausios Valdžios valia turi būti panaikinta ir uždaryta Kražių seserų benediktinių vienuolyno mūro bažnyčia, kurioj nuo senos gadynės mūsų senoliai ir prosenoliai, dabar gi mes patys, Aukščiausiam Kūrėjui ir Galybių Viešpačiui siųsdavome ir siunčiame karštus atodūsius, poterius, maldas, melsdami Jūsų Carinei Didenybei, Mylimiausias mūsų Monarche, visų ištikimų valdinių Tėve ir Geradary, laimės ir ilgiausių metų...

— Na, ar taip anksčiau aš buvau parašęs?

— Dabar patinka, — ramiai tarė Razminas..

— Štai, brolyčiai, meluoti reikia susiriečiant. Nė bieso aš nelinkiu. Ko išsprogdinot akis. Ma-

Kražiečiai pas prašymų rašytoją.

not, aš bijau? Nusispiaut! Kol butelio degtinės neatnešit, vis tiek prašymo neatiduosiu.

— Nugi mes ponui sumokėjom...

— Sumokėjot???

Naukunskis nusvėrė rankas ant stalo ir prašymą perlenkė pusiau.

— Tai jūs, mužikėliai, manot, kad už kokį darbą tik pinigais užmokama?! O kur siela? Kur protas? Kur mokslas??

— Prašom nepykt. Jei butelis, tai butelis, — šyptelėjo Andriejauskas, nors jo žvilgsnis nieko gera nežadėjo.

— Kita kalba, mielas panie Andriejauske. Aš jaučiu, kad šitas prašymas išgelbės. Žinai, kaip aš moku rašyti... Vieną prašymą juodu rašalu, antrą sidabriniu, o trečią auksiniu. Negražu man girtis, garbė neleidžia, bet kas tiesa, tai tiesa. Šis prašymas auksu parašytas!

— Tai prašom tik baigti, mums sutems.

— Ar Raseiniuos bajorų klubo nėra? Tak tararak, ir einam. Aš dar vieną surdotą turiu, paskolinsiu.

Nusijuokė raštininkas, nusikvatojo ir kražiečiai.

— Na, tai klausykit.

— Kad kuo plačiausiai ir gražiausiai klestėtų, — vėl girgždėjo Naukunskio balsas, — mūsų bendra tėvynė, didžiausia pasauly Rusijos valstybė, kurią Aukščiausiojo Apveizda Tavo Monarchiniam rūpesčiui ir valdžiai su begali-

niu nuolankumu drįstame dėti po Tavo, Gailestingiausias Viešpatie, Šventojo sosto kojų mūsų ištikimiausius maldavimus. Ar jūsų tie kunigai parašys šitaip?

— Ką ten, — pataikaujamai mostelėjo ranka Razminas.

— Tik ta bendra tėvynė be reikalo, — ramiai, bet piktai nutęsė Andriejauskas.

Naukunskis net atšoko.

— Tai vis mokai mane?!

— Ne, atsiprašau, skaitykit...

— Neišsisuksi, kunigaikšti su sermėga. Ir šituos trijų pūdų batus aš iš tavęs atimsiu. Vadinas, trečiasis sukilimas. Dambrauskas, Kalinauskas?

— Ne, ne, prašau skaityti. Aš prastas žmogus, ką pagalvojau, tą pasakiau...

— Pasakei? — klaikiai ėmė kvatotis Naukunskis, ir tik dabar jie pastebėjo, kad jis visiškai girtas. — Užtai bus tau dideliai strošna. Taip jūs kalbat?

— Ilgai akimis sagstęs abu kražiečius, pagaliau, sukikeno ir tvirtai tarė:

— Penkis rublius pridedi, ar ne?

— Bet mes gi sutarėm... 10 rublių...

— O aš noriu penkiolikos. Tuojau popas pas mane ateis. Ot, šventina jis puikiai. Tik kryžių prikiša, o kai mat, isprauninkas už durų.

Nubalo Razminas, Andriejauskas surauke kaktą. Trankiai mušė širdis krūtinėj, pirštai vir-

pėjo, pakaušis pajuto šaltį. Suprato, ką reiškia nusivalkiojusio valdininkėlio juokas „Argi gali šitoks žmogus lieti popieriuje jųjų kruviną skundą, pirštais čiupinėti jųjų šventą bylą", pats save paklausė, bet atsakyti nebeįstengė. Naukunskis atkišo dešinę ranką.

— Prašau, — tą pačią akimirką Razminas ištraukė 5 rublius ir metė į delną.

— Yra galybių Dievas! Nepykit ant manęs. Jūs daugiau turit. Jums žaliuoja pievos, auga rugiai, apie jūsų langus gieda paukščiai... O aš nieko neturiu. Ot, štai, brudną surdotą, nešukuotą galvą ir raudonas akis. To všistko! Jūs su gubernatorium kovojat, prieš carą šiaušiatės... Bravo, mužikai!

Nutilo. Suspaudė rankoj penkių rublių popierių, sugriežė dantimis.

— Atvirai sakau, nieko nepadarysit. Kunigai jus siundo, dvarininkai. Įkišit galvas, neteksit sveikatos, o dvarininkai ir kunigai pasijuoks. Ech, vergai jūs buvot, vergai ir likot. Malonu! Tegul ponas ir ausis nupiausto, kad tik duotų į ranką pabučiuoti. Ach, tik nepykit... Aš nesu toks blogas žmogus, kaip atrodau. Kovojat, gerai. O aš neturiu su kuo kovot. Tik su savim. O savęs ir Sokratas nenugalėjo. Atsiminkit viena: kai graikų filosofai nustodavo galvoti, tai pradėdavo ginčytis dėl vyno. „Ar daug šį vakarą", sakydavo jie, „mes gersim vyno". Taip ir aš... Jūs nežinot, kas yra filosofai? Aš jis nesu...

Užtai ir apie vyną nekalbu. Tik apie arielką, mano žudytoją!

Naukunskis pradėjo šaukti, sklaidyti rankomis ir tik tada nutilo, kai pamatė Andriejauską su Razminu pakilusius eiti.

— Palaukit, mužikėliai, ach!

Naukunskis taip ūmai puolė skaityti prašymą, kaip buvo puolęs kalbėti.

Po Tavo kojų, Maloningasis Care, puolame ir, pakėlę širdis į Tavo Gailestingumą, prašome palikti mums mūrinę bažnyčią, nes medinė jau visai sutrūnijusi. Ji anoj pusėj Kražantės upės. Kai vanduo išsilieja, mes, parapijos dauguma, negalim eiti Dievui melstis ir prašyti Tau, Galingiausiasis Europos Valdove, iš Aukščiausiojo Dievo dar didesnės išminties...

Šitokiais palyginimais, šitokiais maldavimais buvo parašytas visas prašymas. Paskutinę viltį dėdami, kražiečiai prašė palikti jiems tą gražią bažnytėlę, kurios altoriuje Paną Švenčiausiąją ima į dangų, o ji jiems palieka vargą žemėje, bet žada rojų danguje...

Pūtė šaltas, žvarbus vėjas. Išėję iš Naukunskio, abu kražiečiai tylėjo. Perėjo tris gatveles ir vis tylėjo.

Arkliai buvo pririšti, sušalę. Juodu arkliams davė šieno, o patys nuėjo nusipirkti riestainių...

Riestainį sukramtė Andriejauskas pirmas ir tarė:

— Daugiau pas tą šunį nebevažiuosiu!

— Kad ir tu liežuvio neprilaikai.

— Puolam ant kelių, garbinam tą rusą, bet iš tų pelų nebus grūdų.

— Caras turi išklausyti, kad tik jam į rankas patektų, — pasikarščiavo Razminas.

— Dabar kol parašus surinksim. Tiek darbų turiu... — atsiduso Andriejauskas.

— Šįkart Laurynas Karnius surinks. Jis spartus vaikis.

— Neseniai po veselijos, kažin...

— Surinks!

Buvo dvylikta nakties. Kražiečių įgaliotiniai grįžo paniurę, liūdnas mintis vartydami.

I dalies pabaiga.

ANTROJI DALIS

XIV.

Prisirinkusi žabų, Viktutė nešėsi į vidų pasidžiovinti. Priemenėj jai pasipynė po kojomis kačiukas ir purkštelėjęs gailiai sukniaukė.

— Volungėle, — nuguodė tartum kūdikį, — nebūk toks liurbis.

Žabus krestelėjusi į papečio dureles, Viktutė atsisėdo, nusibraukė nuo kaktos prakaitą, atsiduso, ir vidujinis pasitenkinimas nublausė jos veidą.

Kačiukas nuliūdęs, raudonomis akutėmis švytruodamas, laižė kojas.

Trobelėje buvo švaru, bet labai ankšta ir karšta. Saulė spinksojo pro visus tris langelius, o krosnis buvo kūrenta, nes rytą kepė duoną.

Viktutės anyta, Lauryno motina, kiūksojo prie stalo, atsukusi nugarą į saulėtą, smulkių muselių nusėstą langiūkštį. Ji šnabždėjo poterius. Senio Karniaus lovelė, girgždanti, virvagaliais suraišiota, buvo išnešta, nes prieš penkis mėnesius jis mirė, Monikutės besielvartaudamas. Nors

ir pačiu Dievu išvysiąs Lauryną iš namų, kaip sūnų palaidūną, šito betgi nepadarė. Pasikvietęs kunigą, prieš Jėzaus Kristaus širdį prisaikdino Lauryną išmokėti abiem seserims lygiai po 100 rublių dalies, motiną nukaršinti, o jam, sūnui, visą ūkelį paliko. Beveik tuo pačiu laiku mirė ir Viktutės motina. Liko ji šiame pasaulyje viena vienintelė su Laurynu ir mažyčiu Adomėliu, kurį bobutė pagavo sveiką ir kaip du lašus panašų į tėvą.

Jaunoji Karnienė ilgai nesulaukė kaimo moterėlių su vystyklėliais ir kitokiomis dovanomis. Ir anyta nenusimalšė. Buvo puolusi karščiau poterius berti, nebeišleis iš rankų „Peklos knygos". Smaigė, badė ji ašarojančiomis akimis tą puslapį, kuriame buvo pavaizduota pragaro kančia už paleistuvavimą ir kūninį smaguriavimą. Didžiules, visaip raitytas dūdas prie ausų prirėmę, akis išsprogdinę velniai pūtė, badė nusidėjėlės šonus smailiausiomis šakėmis. „Kas, kad apsivinčiavojo", galvojo senė, „bene visas svietas, bene visa pavietrė nežino, kad penktą mėnesį po veselijos pagimdė" ...

Skaudėjo širdį ir jaunajai motinai. Negirdėjo kalbų pamazgų, bet naktimis pasivaidendavo jai čia Rimkienė, Šarauskienė, čia Andriejauskienė ar Razminienė. Vystyklėlius, bandutes rankose vartydamos, moterėlės stoviniuodavusios palangėmis ulbėdamos, tik į vidų neidavusios. „Kol mes tavęs į bažnyčią nenuvesim, kol kuni-

gelis į jūsų gyvenimą kojos neįžengs, nenorėk mūsų meilės".

Pablogėjus buvo Viktutės ir sveikata. Tik kai Laurynas prisėsdavo prie lovos, kai paglostydavo vargiai supintas kasas, pakutendavo naujagimį už pasmakrėlio — nusijuokdavo jos širdis. Slapčia gaudydavo vyro žvilgsnį, bene pastebės slepiamą skausmą, nusivylimą. Lauryno akys visuomet linksmai spindėdavo: kutendavo Viktutės kūną ir sielą.

— Kokios gražios tavo kaselės, žvilga, kaip gyvačiukės! Tik išgyk, tik nesusuk juodulio galvelėj, neatlupk nuo savęs džiaugsmo, Viktele, — kartodavo jis, supratęs žmonelės nerimastavimus.

Viktutė vėl paskęsdavo laimėj.

Susapnuodavo ji dvarą, seniau tokį didingą ir savotiškai baisų, dabar gi nieko nebereiškiantį, beveik atšiaurų. Tuščia to turto ir tokio gyvenimo! Josios laimėje, šioje mažytėje trobelėje, šitame kaip rieškučios lopšelyje paskendo didingieji rūmai, paskendo vakaruškos, berniokai, atkinsnojančių ponaičių išdykumas ir vilionės.

„Dievo nenubovysi, vaikeli", prisiminė ji motutės posakį: „kaip Jis panorės, taip ir bus".

Teisybė.

Pagaliau, atvažiavo kalėdoti ir kunigas. Pagal amžiną žemaičių paprotį, atsilankė ir kaimynės pamatyti naujagimio. Viena gelsvą buteliuką atnešė, kita vystyklėlius, kuriais trejetą savo

vaikų buvo vyščiusi, trečia — paviržio bandelę su aguonomis. Ties langu pasilenkusios, pakibinusios Adomėlį, kojytę iškėlusį į lubas, jos pajuto gryną motinišką atlaidumą, draugingomis akimis sužiūro ir į pačią motiną.

— Ale jau tavo čiutnumas! Kaip pakajuose...

— Pliurpia, mat. Tiek su ponais išdužojo, pati parokuok...

Trys kačiukai šokinėjo pas pečių, šiaušėsi, graibstė vienas kitam už snukučių, raizgė uodegaites, pūravo. Kiekvienas rodė savitą gudrumą, bet vos pribėgdavo prie Viktutės kojų — nebesiskyrė. Visi lygiai slėpėsi nuo tariamo priešo...

Viktutei įstrigo į galvą keista mintis. Kačiukai vienos motinos. Motina raina, o kačiukai vienas baltas, kitas juodas, trečias gelsvas, keistai pilkais lopais. Ir užaugę jie nebus vienodi. Juodasis gal visus gąsdins, pūruos išsitempęs saulėje, baltasis gaudys peles, gelsvasis amžinai landys į kamarą ir daužys puodynes. Vieną gal užmuš, antrą piktas šuo sudraskys, trečias augs pas mane kaip savo vaikas...

— O žmonėse ar ne tas pats? Nagi dvaro kalakutai. Nekęsdavo jų Viktutė. Seniai kalakutai buvo perdaug poniški, lepūs ir priekabiai išdidūs. Niekuomet ji negaledavo ramiai į šalį nutamsti, kad mergės, bernai ar net pati ponia neišgirstų, nepamatytų. Pasišiaušdavo, suburbuliuodavo kalakutai ją pamatę. No-

romis nenoromis Viktute puldavo, bent ką veikti, nušlapuodavo patvarčiais.

Rodos, ir kalakučiukai būdavo vienos motinos, iš to paties kiaušinio išriedėję, o ne visi žvilgančiomis plunksnomis apsikaišydavo.

Tartum audėja už staklių, Viktutė metė minčių šaudyklę ir audė paprastutę dygią savo praeities drobę.

Nagi aš. Augome taip pat trejetas: broliukas Juozas, aš ir sesutė Ona. Augome dvare. Vienos motinos, vieno tėvo . . . Broliukas, net baisu prisiminti, susirgo kažkokiais sibiriniais niežais ir tol kasėsi, kol mirė. Nesusirado žmogaus, kuris būtų vargšą į pirtį priėmęs ar vaistų parūpinęs. Onutė darbšti mergelė, graži kaip uoga, prigėrė paprastoj linmarkoj. O ji, Viktorija, ir vargo, ir skaudžiai svajojo, ir retkarčiais išdykusiai gundėsi, ponaičių užkalbinta, bet nusimalšė, išbrido iš svetimų tvartų, paukštidės ir jaučias ragaujanti iš pilnos laimės taurės.

Dievas, matyt, nėra toks rūstus, kaip jai, dar mažai piemenaitei, motina nusakydavo. Jaunos, gražios mergelės išdidžią širdį sutramdžiusi, Viktutė visos parapijos akyse atgailėjo, atgulėjo kryžium, atsižegnojo prieš žaibus, atstoviniavo prie bažnyčios, atklūpojo prieš senas vienuoles, ko ligi šiol nei Laurynas, nei kas kitas pasaulyje nežino. Tur būt, dėlto Dievas nepagailėjo jai gero vyro, sveiko sūnaus ir žmonių pagarbos.

Kitos kražietės vyrams rankas bučiuoja, tūpčioja, tyliai kūkčiodamos, kaip nuplaktos vergės. Dažną artojėlį arkliai namo parveža: ne vienas šurmuliuoja po aslą; yra trobų, kur dūmai palubėj banguoja lyg pilki debesys.

O Karnių trobelėje kita dvasia. Išvalė juodu ją, išpurtė visus pelėsius ir pro šiaudinį stogą prasikalė kaminą lyg langą į kitą pasaulį. Džiaugsmo buvo, vos širdys sutalpino.

Neieškojo Viktutė lipčikų, žolelių, nors širdis alpo jaučiant, kad Laurynas su vestuvėmis delsia, žodelio aiškaus netaria. O kodėl? Pats šiandien nesupranta. „Maniau, kad tu būsi poniška ir ne manęs vieno dabosi", pasako dažnai. Kvailelis! Ne tokia aš buvau kaip kitos. O jei valandėlę užmiršau Dievo prisakymą, tai todėl, kad Laurytį mylėjau, buvau apakusi iš meilės. Tegu šiandien ir grapaitis mielą žodelį tartų — skelčiau!

— Manęs, menkesnės už tuos kačiukus. Dievulis nesumynė. — pamaldžiai atsiduso Viktutė ir nuėjo į kamarą.

Vienoj puodynėj rytinis pienas, kitoj jau surūgęs. Dubenėlis varškės, maišytos su sviestu Laurynui priešpiečiams. Ką gi duoti tiems kačiukams?

Nesigailėdama pripylė jų šviežaus pieno į puodynės šukę ir atrėmė į sieną. Tegu laka. Šią akimirką kačiukai buvo tokie brangūs, tokie artimi...

— Varguolėliai, visi pas mane uodegėlių neraitysit. Gal akmenėlį po kaklu... Tik jau ne aš!

Viktutė vėl išėjo į kiemą. Saulelė stovėjo pačiame dangaus viduryje, kepino viršugalvį. Miškai papilkavo, tartum dūmais aprūko ir šniokštavo pritvinkę kvepiančiu, šiltu vėju.

Laurynas pievė vasarojų. Lankstėsi, graudingai blaškėsi mažučiame žemės sklypelyje, rodos gynėsi nuo nematomų, bet piktų priešų. Ties tuo dalgiu, ties tuo kryžium parpuolusiam niekas neatveda Simono, nenušluosto Veronika veido. O jei kas atvestų Simoną, jei pripultų prie jo Veronika, jis lengviau piautų miežius, avižėles. Nulinguotų iki Amerikos, tos saldžiųjų pasakų šalies, kurią jis mato kiekvienoj pradalgėj.

— Ko gi aš vaikštinėju, ko svajoju? Felicija tarnauja pas Šemetus jos vietoje, Uršė su Laurynu laukuose. Kačiukus maitinu, o jiems vis dar varškės su sviestu nenunešu.

Sužvingo arklys. Viktutė net krūptelėjo.

Nespėjo ji nė rankos prie plačių, juodų antakių pakelti, o galikiemy nutarškėjo taip garsiai, tartum per Raseinių grindinį lėktų pasibaidęs eržilas. Vežimėlyje sėdėjo Šemetų vyresnysis ponaitis ir taip šokinėjo, kad vos laikėsi.

Viktorijos širdis aiktelėjo.

— Ar vyras namie? — šūktelėjo garsiai ponaitis ir, lengvai nušokęs ant žemės, rišo arklį

prie nudžiūvusio, seniai perkūno nutrenkto beržo.

Iš prieangio purkštelėjo kačiukai, pasišiaušė raina motina, trys pilkos vištelės, kaklus ištiesusios, sparnais mušdamos, smuko po palinkusia klėtele. Šuo sulojo piktai.

Lengvai saule nudegęs, juodais, padažytais ūseliais, kanapėtomis kelnėmis, blizgančiais batais, susirūpinusiu, bet apnokusiu veidu ponaitis žengė prie Viktorijos, lyg jaunas gaidys, rėžiąs sparnu, gretimais matydamas seną gaidį auksinėmis plunksnomis. Viktutė vos vos nesusijuokė.

— Oho, kokia gosposia, — nusišypsojo Šemeta, stabtelėjęs šalia Viktorijos. — Žiūri kaip karalienė. Tik karalystė maža.

— Man užtenka.

— Ar nepasiilgai dvaro? Kiek gražių gėlių šiemet žydėjo!

— Žydėjo, ponaiti, ir pas mus . . .

— Cha cha cha! Bravo! Ar pakyrėjo pas mus, kad nebeateini? Bene kalakutų bijai? Kai tik ištekėjai, ir kalakutai išdvėsė.

Į akis pažvelgusi, Viktutė nusijuokė.

Anksčiau dvare ponaitis buvo visų ordinarninkų pabaisa, ne viena mergė, mergelė dėl jo galavosi, o še dabar — žmogus, ir tiek. Stovi prieš jį, ramiai kalbasi.

— Nė į savo palocių neprašai?

— Tokiame palociuje tik Dievo posūniai užunksnėlį randa . . .

Blykstelėjo ponaičio akys, lūpos pašaipa iškrypo. Suprato Viktorija, ką Šemeta galvoje subrandino. Nenuraudo, nesumišo.

— Poterėlius tebekalbi, o velniukui ragus glostai...

— Neapmaudauja velniūkščiai nė ponų palociuose.

— Ak, šelma! Kaip tu moki šidytis. Aš visą laiką maniau, kad tu tetikusi kalakutams lesinti.

Viktutė buvo basa, rausvu, namų audimo sijonu, galvą susirišusi gelsva skarele. Šemetos blizgančiuose batų auluose per sprindį spindėjo jos baltutės blauzdos.

— Pro šalį važiuodamas užsukau su šiokiu tokiu reikaliuku, — lyg pasiteisino, akių nuo Viktorijos nenukreipdamas.

— Bene avių kirpti reikės?

— Argi užmiršai, kada avis kerpa? Paguodžiok gi į vidų, sakau.

Viktutė nubėgo akimis iki Lauryno, pradalges kertančio, ir lyg sumišusi, lyg pasididžiuodama tarė:

— Prašau.

Senė Karnienė, pirmą kartą gyvenime išvydusi dvaro poną savo troboje, nusigando. Agnosėlius, rožančius į sterblę sužėrusi, paukščiu nuskrido ant pečiaus.

— Ponaitis geidavot su vyru pasikalbėt?

— Pasikalbėt? Oho! Kodėl ne su tavim? O gal aš dideliai norėjau pamatyt, kaip tu gyve-

ni. Pana Michalina seniai rūgoja, kad jos neaplankai. Grįžęs turėsiu ką pasakoti.

— Kas čia ponams įdomaus.

Užsikūrė, sužaižaravo ponaičio akys, prilipo prie moteriškos krūtinės, tartum sakai prie pirštų.

— Meldžiu poną sėsti.

Šemetos kakta staiga susigarankščiavo, lūpos susiklostė tartum nuskriausto našlaičio. Prisiminė Viktutė šitą ponaičio išraišką ir kaistelėjo. Visuomet šitoks būdavo, jei motina nusekdavo jį merges kalbinant.

— Apvaldė Laurynas tavo širdį. Sako, bažnyčioje gulėjai. Ar teisybė? Neklausyk taip karštai kunigo, nenuves jis tavęs į dangų.

Atsisėdo. Koją ant kojos užkoręs, gumine gyvačiuke plaukščiojo Šemeta sau per aulus ir žvalgėsi. Nuo aulų kilo dulkės. Saulės spindulių vaivorykštėje dulkės atrodė kaip papurkštas auksas.

Retkarčiais ir Viktutė šito ponaičio būdavo kalbinama, prašyta atbėgti, atšešėliuoti jo kambario patvarkyti. Nekartą jį yra mačiusi ant balno sėdintį ir šita pačia gyvačiuke pliauškinantį per aulus. Kai tuomet jis ar jo kviesti draugai prašnekindavo, rodos, auksu nupurkšdavo. Kitos mergelės, pavaišintos saldžiomis, rudomis varlikėmis, džiaugdavosi, tartum geležėlę radusios. Nagi, štai sėdi ponaitis, šneka, nesivaržo, žinda

papirosą, o jo žodžiai tiek auksas, kiek tos dulkės nuo batų.

— Ar nelupa jis tavęs?

— Už ką? Bene jo valia.

— Hmm. Tikra romanų didvyrė, — šyptelėjo Šemeta. — O kieno ši senutė?

Sijono padalkomis Karniene užsidengė veidą, bet viena akim vis tiek žiūrėjo, ar ponaičio nosyje kartais netrūksta vienos skylutės...

Sužvengė arklys garsiai, tartum didžiuodamasis savo gražiu balsu. Pašoko Šemeta ir išėjo iš trobos. Viktutė sekė paskui, nepajėgdama sumesti, ko gi jis dabar apsilankė. Pana Michalina! Tenepasigaili tai senai skroblai, išdžiūvusiai raganai Dievas dangaus! Viktutės draugė Rožytė ko galo negavo jai butelį su šiltu vandeniu bedėdama, bekrapštydama kojų nagus. Sako, tampydavusi tas kojas kaip gumines, šaukdavusi „boli", vėl liepdavusi skusti paviršius, kad nebūtų pamėlynavę. Taikstėsi Michalina prie Viktutės, geidavo padaryti jai garbę ir nuo kalakutų atsivesti į saloną nagams krapštyti. Ačiū Dievui: pamilo ji Lauryną, ištekėjo, ir šitos garbės neteko ragauti.

— Pašauk savo Lauryną. Noriu jam porą žodžių pasakyti — giliau įkvėps lauko orą, — tarė Šemeta ir įgnybo jai į pasmakrę.

Negarbiai, piktai pliaukštelėjo Viktorija ponaičiui per ranką ir sijonais nušvytravo, vos spėdama rodyti jam žemėtus padus.

— Ot, boba, kaip ridikėlis! — gardžiai šyptelejo juodi ūsiukai, o pageltę dantys įsikando plonutį papirosą.

Atėjo Laurynas sukaitęs, lyg iš kūdros ištrauktas. Baltomis, trumpomis kelnėmis, melsva kaip numirėlio pirštas sagtim susisegęs, prie kaktos prilipusiais plaukais, bronziškai nudegusiais veidais stovėjo Karnius prieš Šemetą, ramiai laukdamas, ką šis pasakys. Nemaloniai nuteikė ponaičio apsilankymas, šlykštino juodi ūseliai, bet jis laikėsi santūriai, pagarbiai. Vieną burną. Feliciją, priėmė į dvarą, retkarčiais ir pats šį tą uždirba...

Viktutė su Uršule praščiuto pro vyrus per daug susiglaudusios, tik priemenėj susikikeno, pasibalsino.

— Pons Karniau, norėčiau, kad rytoj rytą ateitum avižų piaut. Savo, matau, šiandien baigsi, o mūsų byra, bernai ištižo.

— Nežinau, ponas...

— Pasispirk. Toks vaikis, kaip zelionka.. Laurynas nuolaidžiau šyptelėjo.

— Gal ir ateisiu.

— Dar vieną... Be abejo, žinai, kad ciesorius įsakė Kražių bažnyčią uždaryti. Atjok ar ateik vakare. Į tokius reikalus aš nesikišu, bet ponia liepė. Rodos, ten bus dar keletas tavo susiedų.

Šemeta spoksojo į Lauryną galvodamas: „Neduok Dieve tokiam bernui į saują patekti!"

— Mano namuose tavęs dar nera matę. Ar žaliukės nepardavei?

— Ne, pone.

— Matai, ir lenkiškai švabaldžiuoji. Značy, ateisi? Atsivesk kada ir savo pačią. Ar tebėr laki prie darbo?

— Nesiskundžiu.

— Oi, šelmis, tu, šelmis, Karniau! Iš tavo gyvenimo tik komediją rašyti.

— Ponai į prastus vis kaip į štukorius veizit.

— Nesupranti manęs, — šmaukštelėjo Šemeta gyvačiuke per aulą. — Komedija — tai literatūra. Ar pažįsti mano brolį? Jis lipšniausias mužikų brolis. Tik slankioja, tik galvoja, tik rašo... Su ordinarčikais iš vieno dubens košę kabina...

— Gal būt,—karčiai nusišypsojo Laurynas. — Mes, pone, purvini, suprakaitavę, nusidirbę. Žemės mums Dievas maža tedavė. Nereikia...

Nutrūko Laurynui mintis, pakyrėjo bestovint.

Šemetai nepatiko Lauryno savotiškas kalbos tonas. Jis, rodos, jautė, kad šis bernas per jėgą laikosi ko nors baisaus, įžūlaus nepasakęs. Ar tik ne šis baltakelnis pirmasis pradeda atgyti? „Ar tik ne jo sieloje Dievas kuria naują žmogų?" pūpstelėjo keista mintis galvoje. „Ne, negali būti! Arklas, badas ir graži žmona dar

neįkvėps vergui Spartako istorijos. Pyksta, matau, bet dėlto, kad su jo bobike kalbėjau".

— Puiku, puiku. Dirbsi, daugiau žemės gausi. Neužmiršk, Karniau!

Nusigręžė ir, gyvačiuke raižydamas orą, pribėgo prie arklio. Laurynas nepajudėjo iš vietos. Kaip stovėjo su dalgiu rankoje, taip ir liko. Prie mažyčio langelio prilipo du moterų veidai. Vienas šypsojosi bereikšmiu žaidimu, o antras buvo romus, išdidus, tačiau toks rausvai šviesus, kaip pirmojo sniego nupraustas. Šitam veidui, tam pirmajam sniegui, Šemeta įmantriai mostelėjo ranka ir nukūrė.

Įėjo Laurynas į vidų, sėdo prie stalo niūrus, net piktas.

— Duok kokios bulvasunkės.

— Tuojau būčiau atnešusi. Tas ponaitis čia kuisėsi, kuisėsi.

— Jaunesnysis bent žmogu, pasirokuos, rankų ant nugaros neužkars. Šitas strielčius ir trinuklis!

Viktutė nukaito, tartum nusikaltusi.

— Į dvarą prašė?

— Kaipgis. Avižų piauti. Šiandien vakare, sako, maskoliai nori bažnyčią atimti.

— Vėl kažin kas... Nebebus kur atgajaus rasti. Jau vakar, sako, nuo Raseinių kažkas vežėjais atputavo, — padėjo Viktutė ant stalo varškę ir duonos puskepalį. — Sėsk, Uršut. Gal ir mamulė kokį abrakėlį nori?

Pravirko kūdikis. Senė nulipo nuo pečiaus, dūsaudama, žegnodamos. Prie lingės nutūpusi, sunkiai žodį beištarė:

— Lauruk, o ponaitį ar veizėjai?

— Veizėjau!

— Kažin kas ten vakare bus? Gal vėl po prašymu kryžiukus rinks? — įsiterpė Viktutė.

— Rinks nerinks, o ponai savo uodegos nekis.

— Eisi?

Laurynas gromuliojo pamažu kiekvieną kąsnį, tartum pasiryžęs iščiulpti visą skanumyną ligi paskutinio lašo. Kai nurijo, dilbtelėjęs į Viktutę tarė:

— Ne.

— Nesiusk, Lauryn, — atsiliepė Uršulė, — supykinsi...

— Ne jų duoną ėdu.

— Batai nuvalyti, švarius marškinius duosiu, — nutęsė Viktutė.

Laurynas ėmė šniokšti. Moterys susižvalgiusios prikando lūpas. Troboje buvo nejauku.

— Pana Šventoji, juk anas ne falšyvas buvo — lyg sapnuodama vėl prašneko senė ir visus praklegino.

Kalba užsimezgė iš naujo.

— Savo nebaigus, kaipgi ponui dirbti, — prakalbo Laurynas. — Vis aniem ir aniem. Mažai tu po purvynėlius pribraidei, kruvinomis kojomis priplaknojai. Širdį man sopa. Nukaulė-

jusią karvę tau pasogos davė, o jau šiandien akis spirgė. Jei ir nueisiu, į ranką nepakštelėsiu ...

Trankiai pakilo Laurynas nuo stalo ir ėjo iš trobos.

Dalgį ant pečių užsimetęs, žengė jis atgal į trijų kiškio šuolių didumo lauką, jam brangesnį, negu Adomui su Ieva pasakiškasis rojus. Nėra čia nė vieno uždrausto valgio, tik juoda, skani, bet kruvina duona. Čia ji šventesnė, saldesnė už rojaus vaisius. Čia užtat uždrausta viskas: mažiausias šapalėlis, grūdelis, net akmenėlis.

Juo toliau nuo trobos, Laurynas vis mažėjo, į jo nugarą, rodos, smigte smigo dalgis. Liūdnomis, tačiau tokiomis mylinčiomis, tokiomis brangiomis akimis lydėjo jį Viktutė, kol Laurynas atsisėdo ir pradėjo plaknoti dalgį. Skambus tak tak sklido graudžiai, kad ji vos nepravirko. „Oje, oje, bent kiek daugiau žemės: gal Lauručiui lengviau būtų. O kodėl jis negalėtų apsimauti kanapėtomis kelnėmis, šmaikščioti gyvačiuke, vasarą eržilaičiu jodinėti po kaimynus, o žiemą važiuoti į didelius miestus, valgyti pyragą su razinkomis, kol dūšia supyks. Aš pati spindėčiau poniškomis jupelėmis ir šokdinčiau tarnaites, kaip pana Elzbieta. Keistos svajonės, apgaulingos mintys!" Viktutė nusijuokė, net pasipurtė.

„Gink Dievulėliau, nenorėčiau, kad mano Laurutis vilkėtų kanapėtas kelnes ir būtų ponaitis! Jis kalbintų mergeles, nepadoriai elgtųs ...

Aš neturėčiau tokios širdies plūstauti tarnaites, kaip tos ponios. Ne, ne. Nebūtų mano Laurynas toks švarus ir mylimas. Verčiau marškiniai — seno beržo luobas, bet šventa širdis ir akys tokios šviesios, tokios stebuklingos kaip žvaigždutės!

XV.

Vakare Laurynas išėjo pas Šemetus. Pakely matė daug tamsių žmogaus šešėlių, bet nesiartino prie jų. Susitiko tik su Antanu Rimkum.

— Tai pas ponus žirgliojam...

— Kas jau čia aniems nutiko, kad kvietė.

— Prieš Dievą, Laurvn, visi vabalėliai...

— Ką čia!

— Žinau — tu prieš anuos dideliai galvos nelenki.

— O už ką?

— Žemės palieciavojo. Sėklos kai kada duod.

— Ar daug tau davė? Saunorius, Jazerskis, kalvis Urbonas, Mielenis, Klapatauskas... Visų nesuminėsi. Kas anie? Pelės su sveikais dantimis, tik graužt neturi ko. Ir po metiežo bizūnais tvatijo. Caras manifestą išleido, ir tai ponai mūsų tėvus maklevojo. Žinau, nebijok. Prijunko, kad jiems tik pakšt, tik kepurę kilst. Kad jėgų turėčiau, patanciavotų! Ką man pati prišnekėjo apie ponus, tiktai šaltis eina. Po dvi-

dešimt kalakutų per vakarą suėda, o mums kieta pluta liežuvius plėšia. Kiti kaimynai dar baisiau žiobčioja. Ponai Šemetai, sako, lašiniukus išpiaustą, šunim išmetą, tik nuo kaulelių čiulpią, kad anų veidai būtų šviesesni. Nuleis anie sparnus, paveizėsi! Man ponai biaurūs, kaip pūvanti mėsa.

— Bėdos, Lauryn, ir po dangum gyventi.

— Kas to nežino. Tik visi dūsauja, tik rankas laižo. Vėzdo!

— O ponai, sakai, visi su geru paliaukiu. Nagi, ant Burbos rūgoti negalėtum.

— Teisingai. Bet iš ano visi juokias.

Laurynas prisiminė neseną įvykį.

Kartą dvarininkui Burbai kažkas naktį išvedė šėmą arklį. Tarnai puolė spėlioti, ūžauti, bet senis įsakė tylėti, niekam nė žodžio. „Jei žemaitis išvedė — atiduos, o jei čigonas — vis tiek nerasi", murmėjo senis. Pavasarį važiuoja Burba į Tauragę. Iš tolo jau mato — aria trijų margų savininkas Karutis šėmu arkliu. Pasuko Burba iš kelio, privažiavo prie ariančio ir atšoko. Nagi, kaip du lašai — jo arklys.

— Eee, žmogau, iš kur aną gavai?

— Ar man, ponuli, sakai? — nugara užstojęs, nuo galvos nuvožė kepurę.

— Tau, tau, vac panie. Pasitrauk į šalį. Juk mano arkliu ari.

Nepabėgo Karutis. Puolė prieš Burbą ant kelių, į ranką įkibo.

— Ponuli mielaširdingiausias, ar aš ginuos? Tavo arklelis, tavo. Dovanok!

— Ak, bedievis esi, vac panie. Kaip aną išjojai?

— Ogi išjojau, ponutėli velmožnas, kai strošnai ratunko reikėjo. Per žiemą nei dobilėlio, nei šieno saujos. Ant mano arklio iššoko lankai, dusulys apniko. Neišmaitinau, pardaviau. O nei kuo art, nei kuo akėt ...

— Kelkis, panie. Ant drėgnos žemės neklūpok.

— Nesikelsiu, ponuli, kol neišrėksi į akis. Išrėk, ponuli, ir dovanok. Ot, tik išarsiu ir poneliui atvesiu į stainią. Nusipirkti neturiu sylos, bumaškų nėr ... Spaviednės buvau, Švenčiausią priėmiau. Atvesiu!

— Aha, vac panie, aha ... — pakraipė Burba galvą. — Še tris rublius. Išark, išakėk ir atvesk. Rudenį ir arklį gausi.

— Tokių ponų, Antan, — smagiai nusijuokė Laurynas, — kaip Burba — maža. Visi miškus kerta, žydams parduoda, o anas ir sau neima. Anas myli ir žmogų, ir vabalą, ir medelį. Tie kiti!

Nuraibuliavo Lauryno akyse jaunojo Šemetos paveikslas. Be galo, be krašto laimingas šis ponaitis. Nematė jis vargo nuo pat kūdikystės, jam ir pasakų sekdavo apie karalaites, apie dangiškus kraštus. Ponaitis užaugo lyg brangiausioji gėlė, dešimties sodininkų laistoma, išėjo į

miestus, įgijo mokslų. Vakarais vaikštinėja sau galvą atmetęs, žiūri į žvaigždes ir žino, kas anos yra. Trinksi perkūnas, lyja, o ponaitis sėdi šiltame kambaryje ir puikiai žino, kodėl lyja, kodėl perkūnas trankosi. Stabtelėja kur kryžkelėje, kairiąja ranka mostelėja ir iš karto pasako, kur yra Amerika, kur Peterburgas, kur gyvena laukiniai žmonės ir šokinėja beždžionės, Lauryno kartą Raseiniuos matytos su juokdariu bėgančios, moterims rodančios naguotas špygas. Jis viską numano, žino. Kai kiti puolė į mokslą lyg į jūrą, vos kvapą atgaudami, ponaitis įbrido iki kelių arba sėdėjo paunksnėj, kepinosi gyvenimo malonumuose šilčiau negu saulėje. Kodėl taip? Kuriems galams jam mokslas? Juk ponaitis nieko neveikia. Dėl ko jis negalėjo užleisti mokslo kėdės Laurynui, kuris būtų žinojęs, ką su juo veikti? Šiandien spoksodamas į žvaigždes, Laurynas gal nebijotų, kad jos kada nors nukris ir supleškins jo trobelę.

Vėlais vakarais sugalvotų, nugirstų minčių spiečius apniko Lauryną, dilgino širdį, dirbo savo darbą, kaip dirba žiogai žolėje savo smuikais.

Laurynas, rodos, pats savo mintis girdėjo.

— Darbas laukuos tebesmaugia, o čia tie rusai. Numanau, geidžia pirma katalikišką tikėjimą sunaikint, o paskui mus burliokais paversti. Juk drukavojo ruskom literom maldaknyges, velniai tie, — pagaliau išgirdo ir Rimkų kalbant. — Gal, rokuoju, ciesorius prazbos išklau-

sys. Sako, ponai su Andriejauskais šventam Tėvui ir viso svieto ciesoriam parašę.

— Varnas varnui akies nekirs, Antan. Tikiu, kad mudu tik anas miškelis tegirdi. Aš manau, tik imti vėzdus, akmenis ir duoti! Duoti ir gubernatoriui, ir bajorams, ir visiems kitiems! Išvyti burliokus reikia, kad anie čiaudėtų, kaip čemerio piriję. Ar negirdėjai, ką prasti žmonės Amerikoj yra padarę? Feliksas neseniai man pasakojo, o jis yr išmįslinčius.

— Va, va, —pasigardžiavo Rimkus. — Jėzus Marija, ką Oliesius rašo! Tik balandžio liežuvėlių anam stoka...

— Sukeliavo, o dabar gerą ganiavą turi, kaip ekonomai, — svajingai pritarė Laurynas. — Jaunasis Šemeta, tai bent be ragų. Su mužikais anas. Vieną kartą man pasakojo...

— Lauryn, o tu skaityt, girdėjau, jau išmokai?

— O ką... Manai, taip sunku. Tik gazas brangus... Prisineščiau knygų kaip kelmų.

Nebetoli buvo Šemetų dvaras. Nutilo. Žengė be žodžių, narpliodami kiekvienas savo. Dar kalbino Rimkus, bet šis jau nebeatsakinėjo. Sumetė Rimkus, kad Laurynas gal' tebepyksta už pernykščius Viktutės apkalbinėjimus, ir į vestuves jo juk nebuvo pakvietęs. Kūliavo paskui, tramdydamas per didelį širdies atvirumą.

Jau tik per dešimt žingsnių stūksojo tankus, žalias miškas, paskendęs prienakčio šešėliuose, ir

dėl to atrodė dar tyresnis ir gražesnis. Skanų kvapą į krūtines traukdami, juodu pliumpsojo greta pirmyn. Staiga kažkas velniškai suūkavo. Abu krūptelėjo ir sustojo. Rodos, šioj tamsoj būtų tūnojęs pats šėtonas, nes tik suūkavęs tuoj ėmė spygauti, traškinti šakas.

Rimkus sudrebėjo. Jo akyse pasirodė slibinas. Jis šoko bėgti.

Laurynas stoviniavo, bet pajuto, kad ir jo gyslose stingsta kraujas.

— Vaidenas, — balsu sušnibždėjo, ir tas žodis, tartum kaulėta ranka smarkiai rėžė jam į nugarą.

Laurynas bėgo paskui.

Prie pat dvaro, kai pro langus jau mušė šviesa, kai sulojo šunes, abu sustojo. Batai buvo purvini, veidai baisūs, kaip mumirėlių.

Oras tebebuvo blausus, danguje plaukiojo vos įžiūrimi debesėliai, o juodu vos atgavo kvapą.

Rimkus pamatė tamsią, lyg į juodą skarą įsisupus ą šv. Antano statulėlę ir pamaldžiai persižegnojo.

— Lauryn, man trečią kartą vaidenas. Senovėje, sako, šitam miške pasikoręs labai šykštus ponas.

— Gal Soltis?

— Bene ... Sako, tris skrynias aukso prisipylęs buvęs. O kai perkūnėlis trenkęs į palocius

— viskas sudegę ir auksiniai ištirpę. Neištrivojęs ponas...

— O kas, jei čia buvo koks apuokas, — šyptelėjo Laurynas.

— Tylėk! Mano papūniuką kartą visetėlaitę naktelę vedžiojo. Ne prieš pyragus, Lauryn.

XVI.

Šiltame, prikvėpintame kambaryje ant blizgančių grindų stovėjo apskritas poliruotas, apstatytas minkštais, linguojamais krėslais, stalas. Ties stalo viduriu degė šviesi lempa, kabanti ant spindinčių grandinėlių, kaip bažnyčioj per rarotas.

Stalo gale sėdėjo ponas Šemeta, apie 50 metų amžiaus vyras, maža galva, pražilęs ir ūsuotas. Šalia kunigas Mažeika, tylus ir paniuręs, žiūrėjo į ponią Šemetienę, kuri dėstė pasiansą ir aiškino, kas atsitiksią rytoj, poryt, net po šimto metų. Čia pat buvo senstelėjusi Šemetienės sesuo Michalina, traukianti papirosus vieną po kito. Priešais jaunesnioji duktė panelė Zita su išblyškusiu, susimąsčiusiu jaunuoju Šemeta.

Dažnai motina pakeldavo akis į sūnų būkštaudama, kad Ignacėlis bent prie kunigo Mažeikos, nors jis ir buvo dažnas šių namų svečias, netinkamo žodžio nelepteltų.

— Dievas dar nebaigė tverti pasaulio, — ūmai bosu tarė kunigas, drauge su motina akim nurėžęs išblyškusį jaunuolį.

— Aš skaičiau, kad Dievas šitą darbą baigti leido žmogui, — kandžiai tarė jaunuolis.

— Na, na, tik tu nepradėk Dievo pareigų eiti, — staiga į čirvų dešimkę įdūrė akis motina, nes čirvų dešimkė jos laimingiausia korta. Ji primindavo jai jaunystės meilę, rožių puokštes, didžiules dėžes saldainių, kurias ji valgė, kol susidėjo abi dirbtinių dantų eiles.

Panelė Zita buvo baltai raudona, mėlynakė. Geltonus karčiukus ant kaktos pasipurenusi, ji atrodė gamtos apdovanota garbanų. Eilė žaibuojančių dirbtinių akmenėlių, sumaizgytų gyvačiukėmis, širdelėmis, spinduliavo po jos kaklu. Vinguriuoti, išpūsti drabužiai varžė liemenį, mažytis laikrodėlis, pasietas aukso grandinėle, kabojo ant krūtinės. Zita sėdėjo ramiai, retai nusišypsodama iš kunigo Mažeikos juokingesnio posakio, kuris išsprukdavo iš burnos tiesus ir atviras. Rodos, sėdi ji ne Žemaičiuose, dvarely, bet Varšuvoj, kur augo pas savo tetą ir mokėsi bajorams skirtuose pansionuose, kad kas ją išvestų mozūro ar polonezo. Nesveikas jai žemaitiškas oras, akis duria nutrintos pliušinės kėdės, nors motina ir supasi jose, kaip pasakiškoj arkoj. Kunigas, motina, kortos, išblyškęs, visų užguitas brolis — visa šita aplinka jaunai panelei sukelia tokį skausmą, tartum už nugaros tarnaitė gramdytų skardinį indą. Atjosiąs kaimynas dvarininkas. Mama jo laukia, tikisi, o Zita? Nenorėdama senųjų įžeisti, sutiksianti jį maloniai, tačiau

žino, nujaučia, kad jis kvepėsiąs... šviežiu pienu ir dūmais.

Ponia Šemetienė, rodos, viską mokėjo iš kortų išburti, tik neišbūrė, kas būsią jos vaikams. Žemaičiai, seni bajorai, jau trejus šimtus metų čia, šalia Kražių, įleidę šaknis, Šemetai kad ir neišsigimė, bet Varšuva pakvipo. O vaikai? Vyresnysis vis dar neveda. Zita neišteka, Jadzė rankos nevaldo, o jaunesnysis Ignacėlis trankiau vaikšto po kambarius, ilgiau sėdi vienas, dažniau kalba su mužikėliais. Nepatinka senai poniai. Ji nesumeta, nesusigriebia, ką savo vaikams įduoti į rankas, kad jie susirastų bent kunigaikščių kelią ir nenusmauktų bajorų garbės. Keturių šimtų dešimtinių dvarelis — nedaug. Visi nesutilps. Rūmai jau seni, banke Šemetų pavardę žino, į Rygą, Liepoją nebekažin kiek javų išvežama.

Nervingai ponia subraukė kortas, pastūmė jas į šalį ir patraukė varpelį. Įėjo tarnas.

— Ne tave šaukiau, Brigitą!

— Brigita verkia...

— Masz tobie. Kas ją nuskriaudė?

— Bažnyčios gailis. Wielmozna pani, sako, jau isprauninkas atvažiavęs.

— No, no!

— Kaimiečių jau daugelis laukią...

— O Laurynas Karnius?

— Ten, prie gonkų.

— Į pakajus, Vaclovai, aš jų nepageidauju, — kreipėsi Šemetienė į vyrą. — Kas iš divanų beliks. Tik Lauryną paskui pašauksit. Kaip tas stuobris išveizdi, noriu matyti.

— Andriejauską reikėtų, — įsiterpė Mažeika. — Smarkus vyras, apsiskaitęs, neplepys. Prie kartuvių jį pastatytų, ir tai nenusigąstų.

— Dieve mano! Nelaiku skandalai, tikrai nelaiku, — prasitarė Elzbieta ir rankomis susiėmė išblyškusį veidą. — Zuozutė atvažiavo, svečių bus...

— Pana Elzbieta su vėzdu neisit prie gubernatoriaus, — rūkščiai nusijuokė Mažeika.

— Aš greičiau nueisiu negu kunigas, — piktą žodį paleido ir senoji pana. — Pirmieji krikščionys katakombose užsikasdavo, ant kryžiaus mirdavo... Ak, kokios įdomios katakombos! — net šūktelėjo Elzbieta. — Kunige, tur būt, Italijoj nė nesi buvęs?

— Važiuosiu.

— Gaila, kunige. Dėl to tamsta ir neužsikrėtęs pirmųjų krikščionių dvasia. Eik pirmutinis su parapijonimis, kovok.

— Gaila, kad pana Elzbieta ne kunigas. Ji tikrai prieš patį carą stotų.

— Kaip Dievą myliu, stočiau!

— Ir aš, — šyptelėjo Šemetienė.

— O ką vyskupas pasakytų?

— O kas man vyskupas?

— Valdžia. Kunigas duoda paklusnumo įžadus.

— Paklusnumas paklusnumui nelygus. Jei šv. Petras būt Nerono išsigandęs, nė Kražiuos bažnyčios neturėtume, — net klyktelėjo Elzbieta.

— Matai, kad ponios istorijoj ir teologijoj daugiau nusimanot negu aš. Sveikinu. O man laikas...

— Palaukit, — išsigando Šemetienė. — Jūs gi žadėjot jiems ką nors pasakyti.

— Ne, ponia, aš apsigalvojau. Kiekvieną savo žodelį reikia slėpti kaip auksą. Tylėjimas — auksas. Rusai tik progos laukia kunigams įtarti... Visas bažnyčias uždarys.

— No, no! Juk ir tamstos katalikai — paaiškinkit. Būtų dideliai puiku, jei žmonės nesipriešintų, o tik sakytų ir sakytų: „Mes laukiam ciesoriaus malonės", — baigė Mažeika keistai virpančiu balsu.

Pakilo nuo stalo ir, iš eilės su visomis moterimis atsisveikinęs, ponui Šemetai stipriau paspaudęs ranką, tarė:

— Liūdni laikai. Žinau, kad daug parapija nukentės. Gerai nuvokiu, kas daros, o ničnieko nepajėgiu padėti. Griežtas duotas įsakymas išnešti Švenčiausiąjį.

— Neišnešk, kunige, tamstą visi gerbs. Tamsta būsi šventas, — maldingai nušaukė Elzbieta.

Liūdnomis, bet ironingomis akimis žvilgterėjo kunigas į moteris ir išėjo.

Prie prieangio jo laukė arkliai. Stoviniavo, krutėjo juodi šešėliai, kurių lūpose blykčiojo bankrutės, pypkutės kaip vilko akys. Mažeika norėjo stabtelėti tarti tiems šešėliams žodį, bet trypčiojo, galvą nuleidęs ilgai kažką mąstė ir pagaliau vikriai šokęs į savotišką Šemetos diližaną, vežėjui liepė važiuoti į Kražius aplinkiniais keliais.

— Simpatingas kunigas, tik bailys, — nervingai tarė Elzbieta.

— Ak, vintą jis gerai lošia, bet... grubus, nepatinka man...

— Bajoras jis ar ne?

— Kas čia dabar, — net atsilošė Šemetienė, — ar nematei aną kartą, kokios buvo jo panagės? Bože mój! Tik landus kaip žydas.

— Jūs, ponios, šiandien be takto. Buvo pradėjęs apie reikalą kalbėti, o jūs, panie, su teologija įsikišot ir pabaidėt, — sumurmėjo Šemeta.

— Tu tik apie jį! Netepk jo per storai sviestu. O tau, meldžiamasis, štai kas: eik pas juos ir pasakyk, tik per daug neišsiplepėk. Nepakenčiu to Vichmano. O jei plepėsi, kuris mužikėlis išduos, ot, ir revoliucija.

— Susimildama! — pakilo vyras iš kėdės susiraukęs.

— Žinau tave. Pasakyk: duosiu tris avinus, miltų... Tegu neišeina iš bažnyčios, tegu

valgo ir meldžias. Jei caras į prašymą neatsakys, carienė pasigailės. Kaip Dievą myliu. Tai švabei honoras bus. Tik neilgai. Zita svečių laukia.

Šemeta išėjo. Jis buvo nervingas, bevalis, tikįs ir labai šykštus ponas.

Kelias tarp bažnyčios ir jo dvaro buvo nuvažinėtas ne tik dvejeto bet ir ketverto arklių. Jis mėgdavo arklius, bet užvis labiau pasirodymą, puošnų blykstelėjimą ir prieš savo ordinarininkus, smulkius ūkininkėlius, ir prieš kaimynus. Kai tik sužinodavo, kad kuris kaimynas buvo pasikvietęs iš tolimesnių apylinkių kurį grafą, kuriuo smulkūs bajorai daugiau džiaugdavosi, negu žvejys, atsitiktinai kūdroje unguri pagavęs, Šemeta tučtuojau dairydavos, bene galės rasti ypatingą progą kad ir senam, kad ir kurčiam bei paliegusiam, bet kunigaikščiui pasikviesti. Jei Burbos ar kito kurio bajoro kurtas keliais šuoliais pagaudavo kiškį, tai Šemeta suruošdavo medžioklę, peralkindavo ir paleisdavo savuosius šunis pagauti dešimtį kiškių. Po tokios nusisekusios medžioklės apdalindavo kumečius po griviną, kad šie galvatrūkščiautų ir pasakotų, kiek kiškių Šemetos kurtai pagavo. Kuris kumetis būdavo gudresnis ir sklandžiau pameluodavo, gaudavo atpildą — čia seną pliušinę skrybėlę, čia žieminius, jau be raudono pamušalo, burlačius...

Daug keistenybių turėjo ponas Šemeta. Visos buvo savotiškai gražios, kumečių tarpe net legendomis virtusios. Tik viena keistenybė — šykštumas — piovė vargšų žemaičių sprandus, tartum atbukęs peilis. Už glėbelį žabų, už kiškelį, už paprastą akmenėlį Šemeta niekam nedovanodavo. Jis aukodavo bažnyčiai, tris šimtus rublių buvo davęs varpams pirkti, dažydavo savo karietą kas vasarą, bet, gink Dieve, jeigu iškrisdavo bent vienas grašis iš šitos kišenės, kurią jis laikydavo amžinai užsiūtą! Nė šventajam nebūtų atleidęs už ištrauktą grašį, kuris nei jo fantazijos, nei fanaberijos nedidintų.

Su žvake rankoje įėjo Šemeta į kambarį, vadinamą knygyną. Daug ten buvo knygų, tik retai jas Šemetų giminė pasklaidydavo. Jei bent Ignacas.

— Pašauk man Feliksą Andriejauską, — tyliai tarė tarnui.

Kieme iš tarnų kambario pakvipo riebalais ir smalkėmis. Vakarieniavo. Po langais, uodegas vingiuodami, stovėjo jaunikliai Šemetos medžioklinių. Ten pat stypčiojo ir sušaukti aštuonetas kražiečių: Feliksas Andriejauskas, Antanas Rimkus, Laurynas Karnius, Šemetulskis, Antanas Rozminas ir kiti.

— Ot, — prasitarė Šemetulskis, — mačiau aš pro langą panaitę. Tokia graži, kad, rodos, iš paveikslo iššokusi šv. Elena.

— Netauzyk niekų! — piktai subarė Laurynas. — Ko čia po palangėmis stypčioti, geriau einam, vyrai!

— Kur? Palaukim. Juk matėt, kad kunigas išbildėjo.

— Ar kunigas popiežius? Praėjo kaip, atsiprašant, nebylys.

— Bijo.

— Dar tektinai niekas neturi. Jam ir ano bijot, ir prieš tą drebėt...

Andriejauskas tylėjo. Jo batai buvo purvini, veidas pašiurpęs, akys piktos piktutėlės. Dideles, apžėlusias rankas jis slėpė kišenėse tartum bijodamas, kad jos pačios nepradėtų veikti.

— Oho-ho! Ponas Šemeta šiandien nei šiaip, nei taip. Juk ir aš esu bajoras, — nebesusilaikė Šemetulskis.

— Rimkau, eini su manim?

— Gal dar pakvies. Kartais kas viduj yra.

— Durniau, ar nematai: visa služba juokiasi. Jei kas būtų, mums slėptis lieptų.

— Palauk, Lauryn. Aš nekviestas nueisiu, — jau aiškiai supykęs tarė Andriejauskas ir priėjo prie durų.

— Ko jie čia mane kvietė, aš numanau. Sudie! Žinau, ko aniems reikia!

Laurynas ištiesė kumštį, rodos, ne tik tam, bet visiems, visiems rūmams grasindamas, ir dingo.

Žvakė mirkčiojo kambary, blaškė šviesos šešėlius, o senis Šemeta stovėjo prie stalo ir prisimerkęs, tartum nepažintų, žiūrėjo į Andriejauską.

— Pone Šemetai, mes sušalom.

— Labai atsiprašau, labai. Ten ponios buvo, kalbėjo. Ką, panie, ar tu vienas?

— Ne, daugiau esam.

— O tas, panie, Laurynas Karnovski?

— Karnius? Rodos, nuėjo.

— Kur? Ak, neviežlivai. Juk aňą ponia prašė..

Andriejauskas nusišypsojo.

— Nežinau...

— Matai... Oho! Kad tik jis, panie, kam nepapasakotų. Padykęs, girdėjau. Į bažnyčią neina. Su juo ponia norėjo rokuotis...

— Laurynas jau išaugo į puikius vyrus. Gal kartais dar prie gonkų stovi. Bet aš, pone, norėčiau aiškiai žinot, ko mes sukviesti?

Pyktis mušė Andriejauskui į galvą, o gerklę, rodos, kas smaugė.

— Pone Andriejauskai, juk ne grafai esat. Palaukėt, tai palaukėt, — pakėlęs galvą, Šemeta piktas akis įsvilino į Andriejausko kaktą.—Šiandien mudu kalbam kaip katalikai, kaip krikščionys. Vienas Dievas danguj. Tamsta atsakysi už savo nuodėmes, o aš už savo. Prašom pašaukt ir kitus.

Andriejauskas krustelejo ūsą, nusigręžė, nenatūraliai, kareiviškai išsprūdo pro duris ir garsiai šūktelėjo:

— Susiedai, striptai, ponas šaukia! .

Subildėjo, sugirgždėjo lajum tepti, purvini, storais aulais iki pat kelių batai, subildėjo pikti, pašiurpę, šilkinėmis skarelėmis paristais kaklais kražiečiai ir sustojo į eilę.

— Geras vakaras, vacpanai. Tai ot...

Šemeta tučtuojau mėgino pasakoti, tik užsikirto ir atsargiai žvilgterėjo į langą. Žvakės švieselė, gelsvo rato apsupta, spindėjo dideliame stikle kaip šmėkla.

— Ak, cholera šviesioji, neuždengė!

— Mes užtikrinam. Svetimo nėra, pone.

Atsikosėjo.

— Susiedai, broliai, štai ką aš troškau pasakyti. Ryt ar poryt atvažiuos gubernatorius. O žinot, kas jis toks? Švabas, netikėlis, perkrikšta. Isprauninkas toks pat. Aniems negaila. Aniems nieko negaila. Jūs girdėjot, kad liuteriai netikėliai puolė Čenstakavos bažnyčią? Stebuklą Dievas parodė. Barbarai sukapojo Panelei Švenčiausiajai veidą, bet patys žuvo. Ot! Nenusigąskit!

— Gal ciesorius neleis? — pokštelėjo Rozminas.

— Ciesorius???

Piktomis, liepsnojančiomis akimis permetė

Šemeta visus ir antrą kartą nurijo, sunkiai nurijo, dirstelėjęs į langą.

— Va, vienas iš jūsų, kad ir ne viską, bet šį tą žino. Telegrama mušta Danų karaliui, į Belgiją, Prancūziją, visur. Bet velnio darbas...

Vėl susilaikė Šemeta ir sunkiai atsikvėpęs, čia balęs, čia raudęs, ramiau baigė:

— Mano bernai, mano mergės visi katalikai. Neišduos manęs. Ir jūs prisiekit. Nepakelčiau aš Sibiro nė vienos dienos.

Nuo kražiečių širdžių tirpo pykčio, nepasitenkinimo ledai. Tokį, kaip šiandien išblyškusį, susijaudinusį, verkaujantį dėl bendro skausmo, dėl to paties Dievo poną jie mato pirmą kartą. Vadinas, ir Šemeta, kuris už gyvatę, pagautą jo raistuose, pyksta ir liepia ją paleisti, taip pat tiki Dievą.

— Melskitės bažnyčioje, neišeikit dieną naktį, o aš jums duosiu tris avinus, dešimt pūdų miltų ir taukų. Blynus kepkit šventoriuje. Suprantat? Kad man zdraicų neatsirastų!

— Suprantam, — linktelėjo galvą Rimkus.

— Ir ponas Dambrauskas žadėjo, ir ponas Burba. Neaplenkit nė jų. Tiek negausit, bet vis... Giedokit šventas giesmes, melskitės Dievui Aukščiausiajam.

Brūkštelėjęs per kaktą, Šemeta tęsė:

— Kražiuose, ąžuolynėlyje, garsusis, dieviškasis Skarga pamokslus sakė, bajorai, ku-

nigaikščiai čia pilis statė, su kryžiuočiais kovojo. Nepasiduokit!

Šemeta nutilo. Jis sagstė kražiečius pasmailėjusiomis akutėmis, vaizduodamasis prisikėlusiu Kristum, įsakančiu apaštalams eiti per žemes rutulį ir skelbti gerąją naujieną. Kražiečiai mynioio kojomis, į vienas kitą dilbtelėdami, aiškiai nusivylę. Ir šėlo ponas dar šūktelėti pridedąs ketvirtą aviną, eisiąs drauge su jais, bet pyktis, kažkas savotiškai poniška sugriebe jį už širdies: „Jie nesidžiaugia jo dovanomis, jie raukosi!"

— Tai ot! Krikščionys mes. Galvą man skauda. Sudie!

Tiek tepasakė Šemeta ir sutrankė duris. Išėjo kražiečiai, taip pat mindami vienas kitam ant batų, kaip buvo įėję, kaukšėdami.

Lynojo. Pūtė vėjas. Ant kelmelių suklupdami, nosis šnirpšdami, atkapnojo Kražių vyrai iki kelio ir čia stabtelėjo.

Miškas šlamėjo ramiai, niekas nebeūkčiojo, nebešnarėjo.

— Tu, Šemetulski, į kairę?

— Taip...

— Ten mudviem su Laurynu pasivaideno, — neiškentė Rimkus.

— Škaplierius turiu, nebijau.

— O ponas Šemeta ar jums, vyrai, patiko? — ramiai paklausė Andriejauskas.

— Tris avinus duos, — kreivai nusišypsojo Rimkus ir akis įsmeigė į Andriejausko veidą.

— Aš prastas žmogus, tris avinus duočiau, kad tik jis apsirytų, — nusispiovė Šemetulskis. — Pradžioje dar dar...

— Ko gi iš jo norit? Avinus duos, bet kailį nulups.

— Štai ką, susiedai, — trankiai prakalbo Andriejauskas, atsigręžęs tiesiai į Kražių bažnyčią. — Pikta man ant jų. Ne mūsų jie, nors ir vienas tikėjimas. Neklūpoja ponai, lonkose sėdi. Tesėdie! Rytoj nebepiaukim, nebevežkim. Eikim į bažnyčią, o ten susitarsim. Mūsų neapleis Dievas. Padarysim, kaip buvom tarę. Žemaičiai nebuvo ir nebus burliokai, nenusigando ir nenusigąs net paties ciesoriaus! Aš, vyrai, pirmutinis!

Pasispaudė rankas.

XVII.

Senė Karnienė gulėjo ant pečiaus, melyna, gyslota ranka šv. Kaliostro „agnosėlius" suspaudusi, ir skaudžiai dejavo. Kita ranka, ištiesta prie šono, buvo tokia balta ir mėlynų gyslų išmarginta, kaip tikro numirėlio. Kojos kyšojo iš po suplyšusio vatinio, akys buvo gailios, laukiančios bent žiupsnelio jėgos, bent rieškutėlaičių gyvenimo.

— Laurynai, man baisu vienai, — megzdama šnibždėjo Viktutė, žvilgčiodama į anytą.

— Visiems ateis mirtis, Viktele. Aš gi greit parjosiu.

— Apgaulioji mane. Matau, kad toli josi. Kunigo reikia . . .

— Viktut, jei kartą sakau, tai ir darau. Vakare parjosiu.

Nutilo Viktutė, galvą panarino ir nusigręžė į langą. Dar nenukirstos avižos, o saulutė kyla, o tokia graži, o šviesi ir diena, matyt, bus karšta, be lietaus.

Laurynas tvirtais žingsniais perejo kiemą, išsivedė savo bėrutį ir, šastelėjęs ant jo, keliu nurūko.

— Trūksta galvą kaip raganius, — pirmą kartą sukeikė Viktutė ir priėjo prie anytos.

— Gal, mamele, sūrelio suvalgytum?

Senutė pačepseno pamėlynavusiomis lūpomis, pajudino pirštus, bet žodžio ištarti nebejstengė.

— O Jėzus Marija, kad bent kuri moteris. Nė grabnyčios neturiu.

Laurynas keliu tik rūko, tik švilpė, tartum čigonas ant svetimo arklio.

Margevičius Jonas kirto miežius.

— Jonai! — sulaikė Laurynas arklį. — Padėk, Dieve!

— Ar tik ne pikta dvasia tave nešioja? — sulaikė Margevičius pradalgę ir rankove brūkštelėjo per kaktą.

— Mes, brolau, dalgį, bėk į bažnyčią!

— Ar jau?

— Jau šiandien kazokai sulėks. Nepasiduokim!

— Pasiuto! Miežiai pražus.

— Dievas, brolau, pasėjo, Dievas ir nupiaus. Mesk dalgį ir bėk. Pakely visiems apznaimink, visiems.

Margevičius dar žioptelėjo, norejo kažko klausti, o Laurynas jau tvaktelėjo arkliui per strėnas ir nudūmė toliau.

Ignas Stonkus, dalgį per pečius persimetęs, ežele ėjo į lauką.

— Stonkau, grįžk atgal! Burliokai į bažnyčią subėgo.

— Ką sakai? — stabtelėjo kaip įkastas.

— Grįžk namo, imk moteris ir bėkit visi ko skubiausiai.

— Sako, kunigas liepęs nesibuntavoti?

— Klausyk, Stonkau, kunigo iš ambonijos, o ne iš lovos.

— Kas tave siuntė?

— Visi žemaičiai, o! Ponai mus už nosių vedžioja, kaip tėvus per metiežą. Pasirodykim, kad patys turim jėgų!

Laurynas, pabėgęs nuo Šemetos durų slenksčio, nemigo visą naktį. Sopėjo širdis, tartum deginama.

Tikėjo ir Laurynas Dievą, buvo katalikas, bet dar ne tas. Jis, rodos, per trumpą laiką, per valandą pajuto savy neišnaudotos jėgos ugniakalnį, rodos, atsivėrė jo sielos pakampyje tūnojusi žaizda ir reikalauja užgydoma kovos, kraujo vaistais.

Kartą į metus, per didžiąsias šventes Šemetienė susikviesdavo visus kumečius, net sodžius. Žmonės susirinkdavo į senąją dvaro salę. Ponia aiškindavo kražiečiams šventraščio paslaptis, mokydavo gyventi švariai ir dorai. Plaukdavo į dvarą visi, kas tik gyvas, bent to kvapo

pauostytį, vaikams papasakoti, kokie gražūs ponų rūmai.

Ponia įdėmiai žvalgydavo, tyrinėdavo, kuri duktė ištekėjo, kuris vyras vedė, žentais išėjo. Laurynas nė karto ten nebuvo buvęs. Net Viktutę pamilęs, jis nė prie tarnų atgalio nebuvo prisėlinęs.

Pikta jam būdavo. Netikėjo ponios nuoširdumu, nesigardžiavo dvaro kvapu. O kad jų nebūtų! Kad išnyktų visi žandarai! Prastą žmogų tik mulkina ir Dievo vardą marina. Jo dėdė Jonas nueidavo. Jis klausydavo Šventojo Rašto paslapčių iš ponios lūpų, o dirbo taip sunkiai, kad prieš mirtį beliko jam aštrūs žandikauliai, virpanti, nusususi barzdelė ir dusulys.

Pašėlimas, pyktis, kažkas neapčiuopiama išmetė jį anksti rytą iš lovos ir siuntė į kaimynus. Jam buvo aiškus vienas tikslas: „Mes patys turim ginti. Nereik mums poniučių patarimų. Jei kiti bijo, aš pranešiu visiems Žemaičiams: nepasiduokim!"

Laurynas kalneliu žemyn prijojo prie Norvilos trobesių ir nušoko nuo arklio. Išbėgo senis Juozas iš priemenės nustebęs, nusigandęs. Arklys buvo sušilęs, lyg išmaudytas.

— Į bažnyčią! Į bažnyčią! — duso Laurynas, tartum šimto žmonių apstotas.

— Ar jau ruskiai?

— Ruskiai, dėde, ruskiai! Altorius drasko, Panelę Švenčiausiąją prie altoriaus kapoja.

— Va Jėzus Marija! Ar tikrai sakai?

— Katalikas esu! Laurynas Karnius, ar nepažįsti?

— Dėkui, vakeli, dėkui. Barbor, Julijona!

Purvinomis, baltomis kelnėmis senis nutapnojo atgal į vidų. Laurynas nelaukė, šoko ant arklio. Maknojo arklys iki kelių, Laurynas vos nenusirito, bet Norvilos troboj triukšmą girdėjo.

Pakely Petkevičius. Čia gyveno Monika, kurią Laurynas taip nelemtai šokino. Pati Monika sėmė vandenį. Sugirgždėjo svirtis kaip paklydusi žąsis, sužvangėjo, sulojo šuo. Pažino ji Lauryną iš karto. Nukaito, nuraudo, kad nors į žemę prasmek.

— Monikut, — šūktelėjo negarsiai, bet taip šiltai, kad jai net kartis iš rankų išsprūdo.

— Vaje, vaje ...

— Ar tėtis namie?

— Bent nušok nuo arklio.

— Neturiu laiko, bet gerti ištroškau.

Laurynas šastelėjo į balelę ir aptaškė Monikai sijoną. Monika sveikąja akimi, smaigė atstūmusį ją mylimąjį ir vis labiau raudo.

Prie kibiro pripuolęs, godžiai nurijo Laurynas keletą gurkšnių šalto vandens ir garsiai nusijuokė.

— Rožyte žydi. Kaip gyveni?

— Ko man negyventi! Gal į vidų nepapuikuosi? Tėvas laukuos.

— Monikute, gubernatorius atvažiavo, bažnyčią atima!

— Pana Švenčiausioji, — nubalo staiga lyg drobe.

— O aš joju, aš visiems pranešu.

— Pagaus tave.

— Ar tau manęs gaila? Ar nebepyksti? — maloniai šyptelėjo Laurynas.

— Tokio čia man pykčio!

— Lendrelė šmaikščioji, — maloniai nusijuokė Laurynas, pasijutęs šviesiai, lengvai, tartum retkarčiais jį slėgęs akmuo būtų staiga nusiritęs nuo širdies ir be garso, be pliumptelėjimo įkritęs į šulinį. — Už pijokėlio nutekėsi — pirštelius velėsi, už ponaičiuko — per mišias švilpausi, prie mamaitės būsi — jaunystę kaip raita prajosi.

— O mokėjimas...

— Tekėk už Lubavičiaus. Jis ant galvos kepurę nulaiko.

Monika nukaito kaip liepsna.

— Kaip Dievą myliu, — pirščiškai nusiteikęs prisiekdinėjo Laurynas, į šulinio rentinį atsirėmęs. — Poną mylėsi — su rasele nudžiūsi, o su bernu — į šonus ramstysies.

— Tai patauška! — vos atsikvėpė Monika. Jos veidai persimainė, blukte nubluko.

— Nepyk, Monikut, nesirūstink. Sakau, kas galvoje yra...

— Nereik man arianosių.

— Veizėk, kokia! Gaila, kad turiu mažai laiko. Kaip Dievą myliu, užsakus pagarsintų...

Pulkelis balandžių nutūpė šalimais, snapelius susmaigstė į džiūstančius vandens latakėlius. Vienas baltutis kaip sniegas net ant rentinio užplasnojo. Monika balandžius mėgo, lesino juos dažniau nei viščiukus, bet šią akimirką ranka taip smarkiai mostelėjo, kad balandis šaute nušovė aukščiau už svirtį.

— Dvasia Šventoji atskrido, o tu piktauji.— tarė Laurynas kažkaip netikras ir susičiaupė juokavęs. Staiga prisiminė, kad gali išeiti Monikos tėvas.

— Atleisk, Monikut. Aguona laiko beliko. Bėk, susimildama. Pasakyk tėvui, mamaitei, visiems. Reikia spėriuot į bažnyčią ir melstis, o jei ruskiai lįs — mušti. Ražą pasiimk.

Nespėjo Monika atsikvošėti, net suprasti, koks, pagaliau, reikalas. Laurynas jau prisvilo prie arklio nugaros.

— Garbė Jėzui Kristui, Juozai! — pasitiko pakely Rimgailą. — Kur blauzdini?

— Į bažnyčią.

— Girdėjai?

— Andriejauskas buvo atjojęs.

— Feliksas?

— Kas gi kitas? Juozas, sako, turmoj. Pas carą važiavo. Neturėjo įgaliojimo, ir įgrūdo.

— Sakiau, kad iš niekoriaus pagalbos nelaukim.

— Nežinau, moterys tauška, kad dar vieną prazbą rašė.

— Vezdų, akmenų jiems! Sakiau ir sakysiu!

— Visiems galvų nenukaposi. Bus, kaip per metiežą ar Kęstaičiuos.

— Vilkų nemuši — visas avis išpiaus. Dievą mylėsi — visą svietą apeisi.

— Veizėk! Taip ir lakstai, kaip Andriejauskas. Nė stražnikų nebijot?

— Ne jiems mane pavyti!

Išdidžiai, pašaipingai bakstelėjo Laurynas basomis kojomis į suprakaitavusio bėrio šonus ir nurūko.

— O, kad visi tokie būtų, — balsu ištarė Rimgaila.

Iki pietų, kol saulė pasiekė pakauši, suplukęs, suprakaitavęs Laurynas apjojo trisdešimt gyventojų. Ir bėgo Kražių laukais, pievomis, miškais, lipo kalneliais, kinkavo ežiomis, padirviais vyrai, moterys, seni, jauni. Jeigu būtų galima matyti nuo Kražių ąžuolynėlio visą apylinkę — būtų vaizdas! Atrodytų, tartum žemė dreba, o žmonės bėga, o skuba į stebuklo vietą.

— Garbė Jėzui Kristui.

— Per amžių amžius. Amen.

— Meskit, krikščionys, dalgius, namus, bėgam bažnyčios gelbėti . . .

— Garbė Jėzui Kristui, Juozai! — pasitiko pakely Rimgaila. — Kur blauzdini?

Taip sutikdavo vienas kitą, taip pranešdavo liūdną naujieną ir, nors nebuvo laiko išlukštenti smulkmenų, visi metė dalgius, namus ir kiūtino, ir ėjo pasiryžę nepasiduoti, neužleisti tos gražios bažnyčios rusui, netikėliui.

Kražių apylinkėje Dievas kėlė pasaulį iš numirusiųjų ...

Pavakary miestelis buvo jau pilnas pilnutėlaitis.

Ties krautuvėmis, ties smuklėmis žydai būriavosi, kratė barzdas ir šnibždėjo kaip vėžiai pintinėje.

— Ui, Ontan, tu caca žmogus, — aiškino Sorelis, tampydamas Rimkų už atlapo. — Kas ne kas, o tu iš manęs bent ylą, bent muilą nuperki. Ir visi kražiečiai feein ...

Aukštas, džiūsna vyras, vos iš smuklės išėjęs, stabtelėjo ties Soreliu ir piktu balsu sušneko:

— Nesvaigink anam galvos. Spėriai šnekėk apie Varnius!

— O tu, Rapol, nešauk. Aš seniai sakiau, kad pijoko žmona ties kudrelėm verkia.

— Tai parka!

— Rapolai, būk žmogus, — įsiterpė Rimkus. — Argi šiandien sprogti laikas.

— O kas man gali užginti? Gal tu? Buntovščikai, rakaliai! Trimiga aš jums karūnas nuiminėsiu!

Prietemoje keletas vyrų taip stumtelėjo įkaušusįjį, kad šis vos nevirto.

— Pijoke, namo! Pati sudžiūvo, prie lango berymodama.

— Mano, ne jūsų! — atsiliepė, bet pasislėpė.

— Arielka ir namus pamaršina!

— Fu, kad anam! — susiraukė Sorelis ir vėl prilipo prie Rimkaus burnoso. — Aš tau pasakysiu: Varniuos kranksi varnai. Kazokai juda. Anie jau šoblėm mostaguoja, pirmyn ir atgal su pikom daro. Ir dėl ko? Ui, Rimkau! Anie ruošiasi joti į Kražius!

— O kas tau, smirdale, sakė?

— Vadink mane rupke, vadink mane žalčiu, zalatyk mane, kuo patinka. Ar aš tau tuomet neteisybę sakiau? O — ta! Jei rokuoju, tai ir galvą guldau.

— Mes nepasiduosim!

— Vei, vei koks tu esi, Rimkau. Aš seniai girdžiu „nepasiduosim, nepasiduosim". Ontan, kas tu prieš ciesoriaus galybę? Vabaliukas, gražus vabaliukas, kaip Dievo karvutė, ir viskas. Subadys, sukapos, oi, oi! Eik namo, Rimkau, eik!

Rimkus tylėjo.

— Žydų karalius Saliamonas oi, oi, oi, kokią galvą turėjo! Ir tai žuvo.

— Žydas buvo, tai nusigaiveliojo. Ką čia niekus kalbi.

— Rimkau, Rmkau. Ar žydas nepučia į nušalusias rankas? Nepykstu aš ant tavęs. Durna burna tavo kalba, ne širdis. Bet paklausyk tu manęs seno. Per metiežą jenerolų buvo?

— Aš nemačiau, gal ir buvo.

— Ponų, ponaičių buvo?

— Tai kas?

— Jie, Rimkau... Ir aniem ciesorius galvas nukapojo. Ar tu manai, aš prieš ciesorių kalbu? Ui, kad man akys krauju užtektų, kad aš iki smerties macų nevalgyčiau. Žemę arsi — dantys neišbirs, o į šventorių eisi — grįši be galvos. Raudos tavo kanarka. Tu man ne giminė, ne švogeris — kišk galvą, kad nori smerties!

Rimkus raukosi. Sorelio žodžiai jam giliai nubėgo į širdį, prakutrino vaizduotę.

Nepasigailės kazokai, aišku. Žydas daugiau už patį pristavą žino. Bet gal gi caras skerdynių neleis. Bene jam nepranešdavo, kad kražiečiai kas šventą dieną giedodami giesmes prašydavo jam sveikatos ir palaimos? Pranešdavo. Jis žino. Tad už ką tokios žudynės?

Rimkus galvojo, dairėsi, klausėsi...

Toliau sudarė ratą Bucevičius Vincas, senukas Druktenis Jonas, Navickienė Ieva, Eismontas Feliksas, Bielskis Balys ir iki amžino miego įkaušęs Jezerskis Juozas.

— Vo ko mes čia sutratėjom? — garsiai kalbėjo Jezerskis. — Juk nėra nei išprauninko,

nei gubernatoriaus. Nė vieno protingo žmogaus aš čia neveizdu. Prabaščius mus prakupčiavojo. Anam buvo gėda, kitus pasirundijo. Ans pasirašė raštą ir pečentį pridėjo, kad ruskiai mūrinę bažnyčią atsiimtų. O gėrė, o puto!

— Nepliaupk! — piktai suriko Eismontas. — Perkliokęs, išblyškęs, trečia diena namo negrįžta. Pati miršta, begėdi!

— Teisybė, teisybė, — ėmė sklaidyti rankomis Bucevičius. — Prabaščiai su Šemetais, su ruskiais nolį geria, o ne tikėjimą gano. Anie ir šią koronę užtraukė. Tik kalėdot, tik pinigų, o bažnyčia nerūp. Patiems pas vyskupą reikėjo važiuoti. Sakau, eit ir uždegt kleboniją!

— Bliuznyk tu, bliuznyk, kai selskon pateksi. Iš kur tiek žinai?

— Perskaityk gazietą, ir tu žinosi. Žmonės nuo Šiaulių buvo, be užmokesčio anas dalino, — nenusileido Jezerskis.

— Meluoja ir drukoriai. Bene prabaščiai kibs gubernatoriui į akis. Delikatni žmonės. Sop ir aniem širdis, nerėkauk, — karštai nutęsė Bielskis, smailiai dairydamasis.

— Eik tu gult, neprašepėli!

— O kur Feliksas? Kur Feliksas? — kažkas pradėjo šūkauti, ir visų galvos sujudėjo.

Dairėsi Andriejausko.

— Anas pas dvarininką Šemetą buvo.

— Tylėkit, gal čia ir slapukų yr.

— Tegu maskoliai mums patriūbija!

— Ką jis ten, pas Šemetą, galėjo veikti? Gal kuodelius degliojo? Į ranką pakštelėjo ir išdyksturiavo?

— Nagi štai ir Rimkus. Ir jis nugarėlę lenkė.

— Otatai tararai! Nekibkit prie manęs. Bažnyčios ginti! Dievas visiems...

— Liurbis, — užglušino jo sakinį keli balsai. — Užstot anuos nor. Žemė verkia ponų jodinėjama.

— O pijokų žvaigždelės visos tamsios.

Feliksas stoviniavo prie šventoriaus didžiulio būrio vyrų, moterų apsuptas. Ten buvo ir Laurynas, Rozminas, Rimgaila, Ivanauskas. Čia įbėgdami pas Zajauskus apšilti, pas Klapatauskius pypkės parūkyti, čia vėl išgurindami, visi spietėsi aplink Andriejauską ir klausė jo pasakojimų.

Andriejauskas kalbėjo; jis buvo virtęs titnagu, tik jo akys keistai žėrėjo. Rodos, tik jis įkūnėjusi kražiečių valia ir drąsa. Rodos, visi nujautė, kad jis pirmutinis tars žodį, nes kas gi kitas tiek daug žino ir tiek daug laikraščių yra skaitęs.

— Kaimynai, — šaltai, bet kiek virpėdamas skambėjo Andriejausko balsas. — Gubernatorių prašėm, vyskupą prašėm, ciesorių, ciesorienę maldavom, nė vienas mūsų neišklausė. Keno gi šita bažnytėlė? Pastatė ją mūsų, Žemaičių ir Lietuvių, kunigaikščiai, altorius, Dievo mūkas, lom-

kas fundavojo geraširdžiai ir dievobaimingi ponai, bet ir mūsų, praščiokėlių, čia daug kruvinų grašelių yr sunešta. Kaip tos voveraitės žiemai slepia sveikiausius riešutėlius, taip mes, kražiečiai, nešėm į šitą šventą Dievo namą savo kapeikas. Ar aš tauziju, ar teisybę sakau, kražiečiai?

— Teisybė! — suūžė šventorius, lyg šimtas vargonų, visokiausiais balsais.

— Kaip Dievas danguj — teisybė! Marškiniai būdavo gręžulys, mėnesio piautuvėlis jau išlįsdavo, o mes dar prociavodavom, o mes rinkdavom grūdelį prie grūdelio, kad ir Dievo namams liktų. Ponai bajorai, ekonomai ir visokie tarnai miestuos tanciavodavo, visokių bankietų pilna burna ragaudavo, o mes, praščiokėliai, tik bažnyčioj širdį nuramindavom, tik šventoriuje visas svieto naujienas surokuodavom. Graži, brangi ir ana, medinė bažnytėlė. Ir ten Dievas gyvena. Anas į mus veizi, mes į jį. Bet medinė jau griūva. Nebepritinka Dievui, ir mums baisu. Ana liks kapų koplytėlė. Prie maloningojo ciesoriaus mūsų neprileidžia visokie šakalai su šalbieriais, atsiprašant šventoj vietoj. Už mūsų skriaudas, už mūsų ašaras anie nori nagradų gauti. Turėkimės, žemaičiai! Duokim stražnikam, žandaram ir pačiam gubernatoriui! Duokim, kaip į molį!

— Turėsimės!

— Nepasiduosime!!! — šaukė visi, kiek tik buvo gerklėje balso.

— Gal kai kurie nežinot, tai aš jums pasakysiu. Nebijau nieko, tik vieno Dievo. Mūsų Žemaičiai turėjo savo ciesorius ir karalius. Kražiai garsėjo po svietą. Kražiečiai kovojo su prūsais, kryžiuočiais ir kitokiu amaru. Visus nugalėjo... Tik ponai bajorai su lenkais susivinčiavojo, ir dabar...

— Isprauninkas atvažiuoja!

— Vichmanas! — staiga suriko pirmose eilėse.

Andriejauskas nutilo, nubalo.

Sujudėjo, sulingavo minia.

— Į bažnyčią! — šūviu sušuko Laurynas.

— Nepasiduokim! Kražiečiai, aš pirmas einu! Tegu užkapoja! Savo tikėjimą, šventą bažnyčią ginkim iki smerties! — vienu kvapu iššovė Andriejausko krūtinė, ir kaip kovos trimitas tai nuaidėjo per visą šventorių.

XVIII.

Į bažnyčią sugūžėjo, subėgo žmonių lyg per Velykų naktį. Trūko oro.

Buvo pilna ir zakristija ir šv. Roko koplytėlė.

Smalsieji šventoriuje žvalgėsi čia į miestelį, čia į kleboniją. Nė vieno kunigo bažnyčioje nebuvo.

Klebonas Renadskis gydėsi užsieniuose.

O per miestelį, o nuo Kražantės vis dar ėjo ir ėjo . . .

Ėjo nuo Nemakščių, Viduklės, nuo Kelmės, Tauragės, net nuo Šiaulių. Visi nešėsi didžiules kantičkas, rožančius, maldaknyges, o daugelis net masgelius maisto.

Ir visų širdys buvo sopulingos, o kumščiai kaip akmenys.

Kai kurie dar puoselėjo viltį, kad maloningasis caras išklausysiąs jų prašymo, nes jie tiek maža maldauja.

Vyrai, moterys blogu žodžiu minėjo kunigus, keikė dvarininkus, tik Antano ir Izabelės

Dobkevičių pavardė su pagarba buvo tariama. Dobkevičiai tepasiūlė du avinus, bet pridėjo ir dvi širdis.

Šiedu senukai pasižadėjo eiti drauge su buvusiais baudžiauninkais, kumečiais ginti bažnyčios ir senų, romantinių Kęstučio ir Birutės žemių.

Jiems nuo pat kūdikystės palangėmis samdiniai dainuodavo Birutę, sekdavo pasakas apie piliakalnius, apie dievą Perkūną. Apsiašarodavo žemaičiai bajorai..

Lietuva, tėvyne mūsų, tu, kaip sveikata...

Kokia jėga šiuos žmones sukvietė? Kas liepė klausyti Lauryno, Andriejausko, purvinomis kojomis daužančių nuvarytiems arkliams pašones?

Dėl ko visi kražiečiai — smulkūs ūkininkėliai, kumečiai, kalviai, siuvėjai, benamiai elgetos ir stambesni žemininkai — staiga sudarė vieną glaudžią šeimą?

Iš kur paplito po plačiuosius sodžius spausdintų lapelių, atsišaukimų, slaptų paraginimų, fantastinių kalbų ir siūlymų?

Nė vienas istorikas šito neužrašys.

Tiksliausios datos, gudriausi samprotavimai nieko nepadės.

Sunku ir romanistui, ir istorikui.

Gal dar plakė žmonių sąmonėje sukilimo širdis. Betgi jie tos širdies nepajuto. Gal ąžuolų miškeliais, piliakalniais, pasakomis paskutinį kar-

tą atbildėjo į Žemaičius Perkūnas? Gal blykstelėjo Kęstučio kardas slėgiančiuose sapnuose? O gal tikrasis Dievo balsas — žemaičių liaudis pamėgino nelaisvės pančių atsparą?

Nežinia.

Tik sulėkė žemaičiai kaip paukščiai prieš išskrisdami į vieną vietą.

Tik sušniokštė, subangavo kaip marios.

Sermėgių krūtinėmis nejučiomis prakalbo ir kariai, ir mokslininkai, ir pirmieji apaštalai, ir vergai.

Anais laikais liaudies užtarytojas buvo tik Dievas, geras ir amžinas, vaikščiojąs žemėje, ne danguje.

Jis buvo jų tikrasis draugas ir globėjas.

Prie pėdos žemės prirakintas išbadėjėlis tik šitokį pasaulį teregėjo. Jo šūkiai, jo nesąmoningas senovės regėjimas per pasakas ir dainas gimdė ir atitinkamus šūkius.

Ir toji kančia, ir tieji laimėjimai, ir toji garbė priklauso tikrajam Dievo balsui, pasaulio sąžinei, liaudžiai.

Bažnyčioje grūdosi žmonės, šnibždėjosi, stumdėsi, telkėsi, bet triukšmas buvo rimtas, kaip bažnyčioje.

Plote priplotas prie grotelių Rimgaila nesistengė veržtis policmeisterio sutikti. Akis pakėlė jis į Panelę Švenčiausiąją į dangų imamą ir nebegalėjo suvaldyti savo širdies. Šįkart vėl kitoks buvo altorius. Pana Švenčiausioji, rodos,

žiūrėjo į Rimgailą gyvomis akimis, o jis tik salo, tik meldės greičiau gauti progos galvą paguldyti už šventąjį tikėjimą, už tas dieviškąsias akis.

Vaikščiodavęs seniau gerasis Dievas po Žemaičius, Seneliu persirengdavęs, pavargėliu. Ir maža, maža Dievas žemaičių teprašydavęs. Čia prie šulinio atsigerdavęs, čia plutelę duonos sugrauždavęs, čia kelio paklausdavęs. Nakvynės retai paprašydavęs, nes žinojęs senelis, kad pas kražiečius nėra kur pergulėti. Vaikų kaip pupų, besikaršiną seneliai. Ir už šaltą vandenį, už plutelę, už kelio nurodymą Dievulis juos apdovanodavęs čia kepuraite, kurią ant galvos užsidėjęs lieki nematomas, čia lazda, kuri pati vanojanti piktąsias dvasias, čia kapšiuką, iš kurio semk nesėmęs, o auksinių pilna kaip jūroj vandens.

O dabar jau kuris laikas niekas nebepasipasakoja sutikęs Dievulį, nebegauna kapšiukų, kepuraičių. Tur būt, nuėjęs Dievas į kitus kraštus. Gal jį užrūstinę kražiečiai — vandens pasišykštėję, duonos abrakėlį murmėdami davę. Ir kaip jis nesupyksiąs? Sutvėrė Dievulis pasaulį, davė žmogui viską, o žmogus jam trupinio pagailėjęs...

Visos šios nelaimės, tai Dievo bausmė. Ir jei šią akimirką visa bažnyčia ūmai atsiklauptų ant kelių ir galėtų išprašyti kiekvienam po lazdelę, kuri pati mušanti, po kepuraitę, tai kas beliktų iš isprauninko, iš gubernatoriaus?

Taip mąstė Rimgaila, o kas už jo nugaros dėjosi, nematė ir negirdėjo. Tik išgirdo jis giesmę „Viešpats Dievas galybių". Neatsigręžė. Klektelėjo ant kelių ir iš visos krūtinės giesmei pritarė. Neskambėjo šįkart varpeliai, nebegaudė vargonai, kunigas atsigręždamas negiedojo Dominus vobiscum, bet giesmė aidėjo taip šventai, taip graudingai, kad žmogus, su savim atsinešęs ir visą pasaulio išdidumo filosofiją, būtų taip pat giedojęs bei klūpojęs ant kelių.

Grotelių vartelius užgulusios klūpojo keturios moterys: Braslauskienė, Martinkienė, Šarauskienė ir Bieloglovaitė. Jos visos buvo apsirengusios šventadieniškai, jau iš seniau sutarusios, kad ne kas kiti, tik jos neprileis kunigo Švenčiausiąjį išnešti.

Maždaug vienodo amžiaus moterys klūpojo, kaip ir kiekvieną sekmadienį, su tomis pačiomis žalsvomis, juosvomis milelio jupelėmis, margas skaras per pečius persimetusios, bet jų veidai ne tiek maldos buvo nuteikti, surimtinti, kiek slapto skausmo ir pikto pasiryžimo. Ir, rodos, visi bažnyčioje, kurie tik įstengė jas matyti, suprato tų moteriškių uždavinį ir giedojo giesmes, dairėsi į didžiąsias duris, pasitikėdami, kad Švenčiausiasis nebus paliestas.

Bieloglovaitė kas antrą dieną eidavo išpažinties ir priimdavo Švenčiausiąjį. Jos doras gyvenimas, lankstus liežuvėlis plačiai garsėjo sodžiuose. Užtat laidotuvės, Dievo Kūno šventės be

Bieloglovaitės neapsieidavo. Kaip tyras oras net pro mažiausią plyšelį įsiveržia, taip ir Bieloglovaitė prisistatydavo prie numirėlio, prie ligonio, prie vėliavų nešimo aplink bažnyčią, prie gegužinių pamaldų ar bažnyčios puošimo neprašyta, neskatinta, nelaukta.

Neaugo, tur būt, Žemaičiuose nė tokios žolelės, gėlės, kurių Bieloglovaitė nebūtų žinojusi slepiant šiokias ar tokias stebuklingąsias gydymo galias. Ji „tručydavo" svirplius, peles, gydydavo kaimynes nuo gumbo, akių ašarojimo, mėšlungio, reumato, ji aiškindavo sapnus geriau už patį Saliamoną. Neišpranašavo tiek stebuklininkė Mikalda, kiek išpranašaudavo visokios laimės ir nelaimės apsukrioji Bieloglovaitė, visur kaip vijurkas sukdamasi, zyzdama, į kiekvieną trobą atnešdama ir juoko, ir pykčio, ir rūkštaus nusiminimo.

Šventųjų gyvenimą ji mokėjo atmintinai, bet savotiškai nupasakodavo, pridėdama savo vargo ir minties. Didžiausią užuojautą reikšdavo, švelniausiais žodžiais piešdavo tas šventąsias karalaites, kurios, atsisakiusios tekėti už pagonių, kančiose mirė ir regėjo angelus, net patį Dievą. Kuomet ji apie šitokias šventąsias kalbėdavo, ji, rodos, nepavargdavo, o tik susigraudindavo ir nekartą slaptai vaizduodavos pati gyvenanti tokias pat kančias ir laukianti angelo pasirodant. O jau kunigų gyvenimas jai buvo taip žinomas, kaip karkleliai, suaugę palei jos trobelę, kaip

nasturtos, jurginai, jos laistomi ir kas vasarą pa-lei langą žydį. Trys margai molio, kuriame ji su giminėmis kūrė savo gyvenimą, juokėsi iš jos vargo ir darbo, bet ji buvo atkakli ir dažnai tą molį nugalėdavo. Pakankamai užaugdavo jai duonos ir pupų, o lašinių sprindelį, o skarelę ar megztas pirštinaites su geltonomis eglaitėmis ji nubėgiodavo, moterėles begydydama, žolelėmis sveikatą benešiodama.

Bieloglovaitė, ilgą, stambų rožančių į abi rankas suėmusi, karštai meldėsi, bet nė valandėlę neužmiršo žvilgterėti į zakristiją.

Braslauskienė nesimeldė. Karštų kopūstų, bulvinių blynų, rūkyto skilandžio nudažytas jos veidas nesveikais raudonais lopais atrodė papurtęs, bet piktas. Ji be perstojo kasėsi kairįjį paausį, nes jau treti metai kilo jai, anot kaimynių, raudonas velnio pirštelis, kurio nė Bieloglovaitė išgydyti nepuolė. Kaipgi ji gydys, kad Kelmės felčeris, akiniuota bezdžione pramintas, tepė paausį ir baltais, ir raudonais, ir juodais tepalais, rublį paėmė, bet velnio smaližius kaip augo, taip ir tebeaugo. „Ta mergelė tik persiės", nuo pat jaunystės kalbėjo apie ją kražietės. „Nėra tos dienos, kad Braslauskienė nesuraitytų puskepalio duonos, nesuvalgytų svaro lašinių". O ji visiems baltus dantis rodė ir į bažnyčią važiuodavo dažniau į šonus įsirėmusi negu Šarauskienė. Su ja ir Kražių žydai mandagiai kalba, ir pats viršaitis sutikęs prašnekina ir nekar-

tą iš aptrauktų kailinių kišenės išėmęs „cukierką" duoda vaikams parvežti. Ir po tokio įvykio pakraipo galvomis kitos kražietės, visą popietį kalbasi apie tą „cukierką", tartum žvaigždę, nukritusią ant žemės. „Oi, ne už baltus dantis anas cukierkas dalina", nušneka moterys, bet ją susitikusios vizgina skarų kutais, kaip lapės uodegas. Nejuokai — tokį girtuoklį vyrą suvaldė!

Ir suvaldė Braslauskienė. Vyras aukštas, padžiūvęs, primerktomis, išgesusiomis akimis, bet jei juodą ūsą krustelėja, tai drebėk prieš jį kaip prieš baudžiavos rykštininką. Dvylikos dešimtinių ūkį turi, bet argi taip buvo po vestuvių? Visose smuklėse voliodavos, ardavo pakrūmiais, įpliauškindavo į trobą kaip iš kūdros ištrauktas. Jokios paspirties iš jo ūkis jau nebeturėjo. Ir zaunydamas, ir tyliai nugulęs taip sukriokdavo Braslauskas, kad net trobelės langai cimpdavo. Ir vieną kartą prinešė Braslauskienė savo vyrą prie šulinio, persvėrė jį per rentinį ir, jei nebūt prisiekęs gerti, būtų įmetusi. Tiesa, gydė Braslauską kažkokiomis žolelėmis ir Bieloglovaitė, bet nežinia, katrie vaistai pagelbėjo: žmonos jėga, ar burtai. Penkeri blaivūs metai sukako. Braslauskas jau pirštalaižis, minkštutis kaip vata, o nebe degutbobis, nebešoka apie butelį suktinio, pravažiuodamas pro smuklę nebesako: „Motin, ot, į širdį man kažkas įlindo ir įlindo".

Martinkienė — mažutė, smulkutė moterėlė, bet pikta kaip pintarda. Sijono klostėse, ska-

roje ji pražūva kaip kumštis, tik smaili noselė ir žibančios akutės matyti. Ji žiūri į altorių nemirkčiodama tartum višta, pamačiusi vanagą padebesyse sukant, stebi, kur jis nusileis, kur jai teks slėptis. Išpažinties ji eina kasdien ir, jei neturi draugių, tai viena klūpoja medinėj bažnytėlėj sustyrus, sušalus, be perstojo pūsdama, pliaukšėdama nedideles kaulėtas rankas. Didžiausios jos nuodėmės — tai pono Šemetos miškas. Žiemą, vasarą, rudenį, pavasarį, vos tik grįžusi iš bažnyčios ir priėmusi Švenčiausiąjį Martinkienė tuojau šmikštelėdavo į mišką, ir ten kad ir šimtas kurtų jos nesuras.

Vasarą uogos, rudenį grybai, riešutai, žiemą žabai, o pavasarį — iš papratimo. Miškelis nekoks—krūmokšniai, bet Martinkienė surinkdavo visas uogas, visas lepšikes, baravykėlius, rudmėsėles, o žiemą prisinešdavo žabų, kad užtekdavo ir viralui išsivirti, žlugtiniams išsidžiovinti, „karunkas" atgiedoti ir kojų padus atšikaitinti. Žemuogių, aviečių, mėlynių ji nešdavo į kleboniją ir iš ten gaudavo griviną kitą, o gervuogėles, girtuokles, net erškėčius pasilikdavo sau. Virdavo Martinkienė iš tų uogų visokiausių uogienių, net trys kaimai pilvais juokdavosi. Ji, mat, kaip ponia.

Baravykėlių, tokių mažyčių ir kietų kaip riešutas ji nešdavo šeimininkei, o šeimininkė jai padovanodavo čia nublukusį šaliką, čia vaikams kad ir senų, bet kvepiančių skudurėlių. Įsiutęs,

pamėlynavęs saugodavo ją ponas Šemeta ir jo tarnai. Bet pagauk voverę miške! Tik vieną kartą ją pridabojo išeinančią ir šovė druskos gniužulu į minkštąją vietą. Nesurado šūvis minkštos vietos, atsimušė į kaulą, dėlto ir dabar Martinkienė vieną koją truputį pirmyn meta ir kairįjį petį kryptelėja žemyn.

Neprašė jos nei Braslauskienė, nei Bieloglovaitė priklaupti prie vartelių, bet ji ir neprašyta tat padarė. Kalbėta buvo moterų, kalbėta buvo vyrų, kad kunigas Mažeika, isprauninko paragintas, taikąsis išnešti Švenčiausiąjį. Dėl to ji atsiklaupė, dėl to kaulėtos rankos sunertos, kaip sulipusios virpėjo, nors akys jau nukrypo į auksinę Dievo akį.

Nesumokėjo dar jai kunigas Mažeika už tris gorčius žemuogių, taip kruopščiai atrinktų. Daug kartų ji mėgino pribėgti prie jo, pabučiuoti ranką, pasiskųsti, kad vaikai sirguliuoja — nedrįso. Sutikdavo jį šventoriuj piktą, susimąsčiusį. Neduok, Dieve, šią minutę jis eitų prie Švenčiausiojo, tai Martinkienė šoktų prie jo ir kapotų jam pakaušį kaip genys medį.

Šarauskienei nutirpo keliai, nes, kaip paprastai, keliomis skaromis susisupusi, ji atrodė riebi kaip raguolis, ir sunkesnė už kelerias girnas. Pasižvalgė, bet atsisėsti nebuvo vietos. Viena iš keturių čia klūpančiųjų garsiai traukė giesmę, tik sunkiau persisvėrusi per groteles, po keliais pamaigiusi keletą sijono kloščių.

Į šventorių neįėjo nei policmeisteris Vichmanas, nei stražnikai, nei kunigai.

Bobinčiuje ir prie pirmųjų didžiųjų durų stovėjo eilė vyrų lyg geležinė siena; net nusilpo besidairydami. Atėjo tik Kražių viršaitis Petras Gaidamavičius ir kažkoks nematytas civilis. Jų žingsniai buvo nebedrąsūs, veidai baime pasaldinti, akys bėgiojančios. Pamatę Feliksą Andriejauską su Ivanausku drauge stovinčius, jie stabtelėjo, linktelėjo galvomis ir nė žodžio netarė.

— Ponas staršina melstis atėjote? — už nugaros šyptelėjo Laurynas.

— O kaipgi. Melskis už jus, kad caro įsakymo išklausytumėt, — pašnibždomis atsakė Gaidamavičius.

— Parodykit caro pečentį, — įsmeigė į Gaidamavičių akis Feliksas.

— Mums vabalams ranka nudžiūtų, kad caro pečentis mes nešiotume. Ana auksinė.

— Vis tiek, — ramiai tarė Ivanauskas. — Auksinė ana, ar popierinė, kad tik caro.

— O mes, Adolfai, ar ne caro tarnai?

— Caro tarnų daug, kiekvienas kitaip kalba, — pasigirdo daugiau balsų.

— Vadinas, nepasiduodat?

— Ne.

— O kai Dono kazokai atjos?

— Mes nukentėsim, ne ponas staršina.

— Kur ponas isprauninkas? — arčiau prisigrūdo Braslauskas.

— Volostyj...

— Kodėl jis neateina su mumis pakalbėt?

— Ateis, neprašykit. Geruoju susišnekėkit, panie, kražiečiai. Kraujo bus, kraujo...

— O kas mums užgins melstis! — piktai ir garsiai šūktelėjo Laurynas.

— Panie Karnius, — pakėlė piktas akis Gaidamavičius. — Ar seniai pradėjai maldą gerbti? Oho! Aš jus gerai pažįstu ir žinau: arkliu jodinėjai, buntavojai. Tu manai, dabar negalėtų šmakšt stražnikai į tavo trobą...

Pabaigą sakinio nurijo Gaidamavičius, pavargusiomis, nusilpusiomis akimis visus vedžiodamas. Rodos, nepastebėjo jis nė vieno baisiai rūstaus veido, bet šiurpas perėjo per nugarą. Visų akyse švitėjo toks aiškus, nepermaldaujamas pasiryžimas, kad viršaitis nutarė toliau jų nebegraudinti, nebegąsdinti savo ant kaklo užkabintu medaliu.

— Sakot, meldžiatės? Cha, cha, cha! O kelinta savaitė nė kunigų į bažnyčią nebeleidžiat? Dievas tokios maldos nepriima.

Nusigręžė, šnibžtelėjo kažką savo draugui ir, abu nuėjo per šventorių.

— Dabar bus, — sušnibždėjo Braslauskas.

— Reikia kuriam nors nueiti į miestelį ir pasižvalgyti, — ilgai tylėjęs metė žodį Andriejauskas. — Gal dar nieko nėra. Kelinta diena namuos nebuvom.

— Girdėjot, kaip jis pagąsino Karniui? Gal bobas surišę išveže? — giliai atsiduso Stonkus, į Nukryžiuotojo kojas pečius priglaudęs.

— Neišveš.

— Gera jums šnekėt — bobos čia pat. O aš visą nedėlią nebuvau ir nežinau.

Daugiau kaip pusvalandį kalbėjosi vyrai, ką daryti, jei iš tikrųjų kazokai atjos su gubernatorium. Laurynas nenumaldomai siūlė akmenis, bet kiti tylėjo arba aiškiai jam priešinosi.

— Ką mes prieš tokią galybę padarysim? — kalbėjo Šarauskas. — Reikia gražiau ...

— Išeikim iš bažnyčios, ir bus gražiausia, — pašiepė Laurynas.

— Jei šito aš būčiau geidęs, ko visą savaitę čionai be miego, be valgio styrėčiau? Katalikas esu, tik sakau, vyrai, ką nors geresnio reik išmislyt.

Giesmė nutrūko, nurimo. Pro zakristiją, pro trečiąsias šonines durs veržėsi būriais vyrai, moterys. Visi jie trankiai kalbedami, mostaguodami rankomis, rinkosi pas zakristijoną Dominiką Zajauską ir smulkius bajorėlius Praną ir Marcelę Klapatauskus. Ten buvo įtaisytos net trys slaptos virtuvės — katilai, katilėliai. Po samtį viralo, po gabalėlį mėsos, pyrago gaudavo visi, kas tik ateidavo. Pranas Petravičius, taip pat smulkus, nusigyvenęs bajorėlis, kurio visas pasididžiavimas buvo kareivinės kelnės su raudona siūlele šonuose, priimdavo visa, ką kas atveždavo,

o ypač dosnieji Dobkevičiai. Kelių moterėlių padedamas jis ir virdavo, ir dalindavo, ir mokydavo niekam nepasakoti, neparodyti tos sandoros skrynios, kuri tokia brangi buvo laukus ir namus pametusiems maldininkams — Švenčiausiojo saugotojams.

— Ir aš jau ėsti noriu, — balsu tarė Šarauskas.

— Pakentėkim, vyrai, — atsigręžė Andriejauskas į altorių ir matydamas, kaip linguoja, banguoja nuogos ir skarotos galvos, įpuolė į ekstazę. Žiūrėjo į jį Braslauskas, Laurynas, Šarauskas, Stonkus, žiūrėjo visi, kurie drauge su juo buvo sudarę pirmojo mūšio stipriausį būrį, o jis nė lūpų nepakrutino. „Tiek čia galvų, tiek širdžių, tiek geležinių kumščių, o kai atjos stražnikai, kazokai, ar neliksim mes tik keli? Ar nesuriš mūsų kaip avelių ir ar nenuveš per miestą, per laukus į grotuotais langais namą, kur neišgirsi malonaus žodelio? Ar nebadys tos moterėlės mus pirštais? Ar nelaidys akmenimis?"

— Feliks, žiūrėk, būrelis žmonių vėl ateina. Ot, anie viską ir pasakys, — timptelėjo už rankovės Andriejauską Laurynas.

Andriejauskas atsikvošėjo, ir staiga jam pasirodė, kad iš to būrelio moterų, dūstančių ir bėgančių į šventorių, išsiskyrė policmeisteris, atjoja stražnikai.

— Vyrai, štai ką aš sugalvojau. Prieš ciesoriaus portretą anie nepuls, ano šoblėm nekapos.

Kai tik Vichmanas į baznyčią, mes sutinkam aną su ciesoriaus portretu ir kryžium.

Bobinčiuj įsiviešpatavo tyla kaip numirėlio rūsy.

— Aš skaičiau, vyrai, kad per metiežą, kur tik su caro portretu pasirodydavo, kazokai suklaupdavo.

— Bet kur gausim caro portretą? — toj visiškoj tyloj tarė Ivanauskas, ir balsas nuaidėjo giliau į bažnyčią.

— Pas zakristijoną, pas zakristijoną! — sušuko moteriškas balsas prie klausyklos.

— Nešaukit, juk čia bažnyčia, — supyko Šarauskas.

— Tiesą ana sako, — nudžiugo Andriejauskas.

Ir vėl pirmoji eilė susispietė aplinkui į ratą, vėl karštai ėmė svarstyti, kaip gauti caro portretą ir kurioj vietoj jį laikyti, kad neįsigrūstų Vichmanas su žandarais ar gubernatorius su kazokais.

Vis karščiau besiginčijant, bažnyčioj takas darėsi vis didesnis ir didesnis. Sušilusi, uždususi įsiveržė į bažnyčią Teodora Zajauskaitė.

— Andriejauskai, — pripuolė ji prie Felikso.

— Kas, ar jau? — nusigando šis.

Rausvi, gaivūs Teodoros veidai kaip kapų rožė rytą nubalo, juodos, didelės akys, tokios paprastutės ir seseriškos, peržvelgė visus sermė-

grus. Kurį laiką stovėjo ji profiliu, ir Laurynas mate, kad šįkart ji savim nesigerti, tik kažką pasakyti bijosi, o vis dėlto yra tokia gražį, net už jo Viktutę gražesne. „O, kad aš būčiau geras dievadirbis, tai iš jos Panelę Švenčiausiąją išdrožčiau! Nuo galvos nuimčiau šią skarelę, uždėčiau karūną, plaukų nereikėtų juodinti, nes jie tokie juodi, net žvilga. Ak, melstųsi mano mama, melstųsi visi o aš tik žiūrėčiau ir žiūrėčiau!"

— Nieko, dar nieko nera, — pagaliau atsiduso Teodora. — Bet pas mano papūnį buvo kunigas Mažeika.

— Juk tavo papūnis susirgo.

— Tyčiom jis susirgo. Jį šauke į klebonija atiduoti raktelį nuo cimborijos.

— Dabar kunigas pats pasiėmė? — krustelėjo ūsus Brasiauskas.

— Taigi, taigi ...

— Bet, Andriejauskai, man papūnis štai ką liepė. Sako, laikykit caro portretą prie durų, žvakes uždekit.

— Nagi ir mes taip šnekam. Bet kur tas portretas?

— Aš ... gavau. Apredžiau ... Paimsiu dvi moterys. Jos per zakristiją atneš

XIX.

Kulnojo senis Polikarpas, dvilinkai linkdamas, drebėdamas, suskretęs.

Prieblandos šešėliai, nukritę, čeža lapai, plikuoja akmenėliai, ramiai, paslaptingai aukščiau galvos slenka pilki debesys, kuriuos vos vos bejžiūrėjo Polikarpo akys, jį gąsdino, jį dar labiau šaldino negu viduržiemio speigas. Nuo kalnelio į pakalnę ritosi senis vienų vienas, kaip amžinas žydas, galvote nesugalvodamas, kur jam teks nusikaršinti, amžinai užmerkti akis.

Tiek Polikarpas mokėjo pasakų, tiek stebuklų neregėtų girdėjo, viską sugebėjo kitiems išaiškinti, o pats savo likimo į saują nesuėmė, neišsibūre, neišsikalbėjo šilto užpekčio ir karštos bulvienės be melavimo, be išmaldos, be svirduliavimo po visą apskritį.

Dažniau pasėdėdavo senis bobinčiuje, pastovėdavo prie špitolės, prie klebonijos lango prieidavo, bet neilgai. Nematė jis tose vietose savo senatvei nei poilsio, nei nusiraminimo.

Bobinčiuje geda suvaldydavo Polikarpą atkišti ranką tokiam Rimkui, Laurynui, Šarauskui ar kitiems, kuriuos jis stebindavo visokiausiomis žiniomis, jo šmaikščioj galvelėj sufabrikuotomis. Neišdidu buvo prieš šituos žmones susilenkti trilinkam ir galutinai pasisakyti, kad jie buvo ir tebėra už ji gudresni. Špitolėje, anot davatkų, nebebuvę vietos, o klebonija tokių išminčių apie Rymą niekuomet dosnumu nestebindavo.

Jau ištisi metai Polikarpas sapnuoja didžiules žuvis, gražias kojas ir moteriškę juodais drabužiais. Neretai pasibaldo jo a. a. Praksėda ir vis moja pas save ranka. Suprakaitavęs, sušilęs pabunda Polikarpas kur daržinėj ar kamaroj, dar gaidžiams nenugiedojus, ir šaujasi poteriauti. Nebetoli, jau nebetoli drėgna žemelė, nenustoja jo kankinusi mintis, nors pamėlynavusios lūpos srėbte srebia „Tikiu į Dievą Tėvą“... Ir tuomet nutaria Polikarpas amžinai nebepasakoti apie Rymą, be reikalo neminėti Dievo vardo, net žemę susilenkęs pabučiuoja. Tačiau vos tik sapnai išnyksta, vos tik perkūnėlis dangaus plaktuku nebetauškina, jis vėl užsimiršta. Vėl eina per kaimus, seka pasakas ir prikaišioja, jei kuris nebeperka „agnosėlių“ arba netiki, kad jis yra buvęs Romoje.

Varpai gaudė garsus nutęsdami.

Polikarpas buvo alkanas. Jį rietė prie žemės, galva taip svaigo, kad, stabtelėjęs ir sunkiai sunkiai atsiduseęs, vos nesugriuvo.

— O kad tik šičia, neduok Pondieve, smerties negaučiau, — sušnibždo lūpos, baigusios poterius. — Kad bent pas dukrelę nuplumpyčiau...

Priešais jį styrėjo Jezerskio trobelė. Tai buvo mažytis, keturkampai sudėtas rąstų kūgelis be kamino, be langų. Du langeliai iš kampo kyšojo, bet ir tie skarmalais, kailinių rankovėmis užkaišioti.

Nudžiugo Polikarpas. Šitoj trobelėj jis buvo lankęsis prieš trejus metus. Sočiai pavalgydintas, apdovanotas auksinu, ilgai pasakojo Jezerskienei apie „Peklos knygas" ir Rymo stebuklus. Kruvinas ašaras moteris liejo ir maldavo parnešti kokių nors vaistų, kad vyras nustotų arielką gėręs. Dievu prisiekė senis, pažadėjo...

Prikiūtino, prisėlino prie Jezerskienės gyvenimo, bet šičia nė šuo nesulojo. Nebuvo ko sergėti, nė kuo šuns maitinti.

Pakrapštomis pasibeldęs, įsliūkino Polikarpas į vidų, bet viduj buvo tamsu.

— Tegul bus pagarbintas Jėzus Kristus.

— Ką gi čia Dievas taip vėlai nešioja? — paklausė girgždąs moteriškas balsas.

— Ak, tai dar gyva, Teresėle, tebesi?

— Ar ne Polikarpas?

— Tas pats, uogele. Nei šviesos neužsižiebi? Ar gazo pritrūkai, ar su Dievu geruoju?

— Jei Dievą, sako, mylėsi — velnias ragų neparodys. Sėsk, Polikarpėli, apsigraibyk. Sijoną užsimesiu ir lempą užžibinsiu.

— Duok, Dieve, Teresėle, tau sveikatą. O jau pailsau, o jau nusikurkštinau ... Vo Apolinaras ar miega?

— Nė nešnekėk. Kaip raišiojo velniam uodegas, taip tęberaišioja.

— Tai vis ta arielkėlė, sakai? Dideliai gaila. Juk kiekvienas žmogus prieš Dievo sūdą stosis. Gal, sakau, sierčikų neturi?

— Tuoj, tuoj rasiu.

Čirkštelėjo degtukas, blykstelėjo silpna, silpnutė šviesėlė. Atsisėdo Polikarpas kampelyje prie staklių ir žvalgėsi po trobą. Troboje buvo tamsu ir pilka, tartum dūmai iš pečiaus veržtųsi.

Jezerskienė basa nušlepavo į lovą, atsigulė ir dešine ranka sulingavo lopšį.

Net persigando Polikarpas. Nebe ta buvo Jezerskienė: veidai pageltę, išdžiūvę, beveik permatomi, plaukai susitaršę, rankos liesos kaip botkočiai. Tik akys, tokios didelės ir klaikios, rodos, žibėjo šviesiau už lempelę.

Ilgai nerado Polikarpas kalbos.

Kertėje prie šv. Jono paveikslo, kurį Polikarpas tik atmintinai pažino, stovėjo keturkampis stalas, ties juo palubėje ant nurūkusios vielos kabojo mažytė lempelė, iš kurios smilko juodi dūmai, tartum iš užburtos pypkės. Troba buvo šalta, drėgna, trėšuliais kvapą užimanti. Šalia nuogų, samanomis ir pajuodusiais rąstais atsikišusių sienų, tįsojo suolai, siauručiukai, netinką nei sėdėti, nei gulėti. Toliau, prie pat lubų,

kabojo pajuodėję šventieji paveikslai. Paskutinysis teismas, pulkas žalių velnių, lempelei šmėkščiojant, šokinėjo, lyg gyvi, ir Polikarpas, nebetekęs drąsos žvalgytis po kambarį, akis įrėmė į lopšį.

Lopšys girgždėjo, čirškavo svirplys, ant pečiaus garsiai puškavo vaikai.

Staiga pabudo aštuonerių metų mergaitė ir atsisėdo lovoje. Rankeles ant kelių nusvirdinusi, susimąsčiusi, lyg užburta, ji žiūrėjo į spinksinčią lempelę didžiulėmis, nenusakomos išraiškos pilnomis akimis. Jos išdžiūvusios rankelės virpėjo.

Visaip gyveno senis Polikarpas. Visokiausių trobelių yra matęs. Troško, mirė jo akyse kūdikiai ir suaugę žaliūkai vyrai, liepsnojo trobesiai, nors apie juos ir bėgiojo žmonės, trupindami šv. Agotos duoną. Du kartus jis matė danguje stebuklingus ženklus, krintančias ugnis, kurios, anot labai gudraus siuvėjo, esančios Dievo padų dulkės, bet niekuomet taip skaudžiai jo širdis nebuvo sudrebėjusi gailesčiu ir baime kaip šįkart. „Už kokią bausmę Dievo nėra šiuose namuose", pagalvojo Polikarpas, užmiršęs ir nuovargį, ir alkį. „Regis, ši moteriškė ir prie šliūbo priėjo, kaip visas svietas, ir darbininkė už tris... Gal trobos nepašventino? Velykinių neina? Ne. Namų nepašventinti, velykinės neprieiti permaža nuodėmė už tokias kančias", nutarė Polikarpas.

— Musėt, Apolinaras Kražiuos?

— Kas jį žino. Pusnedėlis namuos nesirodo. Buvo Kražiuos, sakė į Raseinius važiuosiąs kumelės pirkt.

— Žiemai?

— Et, jis vasarą parduoda, o žiemą perka, — tingiai kasydamasi galvą atsakinėjo moterišk̨e. — Taip ir vargsiu su vaiku visą amžių.

— Šalta pas tave.

— Prabočyk, Polikarpai, šį kartą. Štai maželis serga, dreba per naktis, o nė žabelio. Nebent žolėm teks kūrenti. Iš vyro jokio pasparo.

Mergaitė vėl atsigulė. Ji prisiglaudė prie motinos nugaros, apsikabino ją per kaklą ir užmerkė blakstienas.

— Matai, Polikarpai, netrukus jau teks duobkasius girdyti. Žadėjai man, žadėjai liekarstų atnešt.

— Nugi kad daug jų reikia. Nešiau, nešiau, Tarasėl, ir pritrūkau. Bet agnosėlių tikrai turiu. Šv. Simano, apaštalo, ir šv. Tarasėlės, tavo patronkos... Neseniai anuos pašventino ir peržegnojo.

— Kad nė agnosėliai nieko nemačija.

— Mačys, vaikel, mačys. Juk ir aš greit pagrabnykus girdysiu. Nemeluoju tau. Tik stiprią vierą reik turėt.

— Šimtą kartų keliais apie bažnyčią apėjau, visą Kražantę priverkiau, Jėzuso mūkelę iki juodumo nubučiavau, ar mačijo? Nuo anų metų

tebeturiu agnoselių ir tų žemių, o kas? Blogyn ir blogyn.

— Dideliai nerūgok, Tarasėl, dar blogesni laikai ateina.

— Ajau, nieko blagesnio būt negali.

— Vo kaip Jėzus Kristus kentėjo! Anam erškėčių karūną ant galvos dėjo, šoną perdūrė . .

— Kad man kas šoną perdurtų, dėkui pasakyčiau. Vieną kartą akis užmerkei, ir gana.

— Vardan Dievo Tėvo . . . Ir laučas taip šnekėjo, ir liokajus . . . Anuos į krūvą sutraukė.

— Nebliuzniju aš, Polikarpai, prieš Dievą, nesižegnok. Teisybę sakau. Keturiolikti metai su tuo pijoku gyvenu, visą mano kraują iščiulpė. Gerai žmonės sako, kad pijoką pamačius ir saulelė slepiasi . . .

— Dideliai gaila, kad jo namuos nėra. Pasakyčiau: per velu, Apolinarai, bus žegnotis, kai velnias dūšią neš.

— Ir kunigas kalbėjo, ir staršina grūmojo, o jis nieko. Primuša mane, primėlynuoja, kad nė vaikai nebepažįsta. Sakau, ir Dievas . . . Kam per daug, tai per daug užkrauna. Kaip kokį mūrą ant pečių. O kam nė biskio, tai nė biskelio. Štai, šneka žmonės, kad toji mergė Pūdymaitė, už Karniuko ištekėjusi, ant rankų nešiojama, kaip gėlė prie krūtinės segama. Už ką jai Dievas tokį raškažį davė?

— Toks tamsus vakaras, Tarasėl, nebliuznyk. Dievas žino, ką daro.

— Not tavo betariant... Tur būt permiegoti norėsi?

— Taigi, naktelė... Ir pailsęs esu, ir nevalgęs. Tik, mat, dar noriu pasakyt, Tarasėl. Blogai, tai blogai tau, vargšele, vo greit visiems bus strošna. Strošną naujieną tau išdėsiu.

— Ką gi?

— Jau Kražių bažnyčią ciesorius atima. Burliokams aną atiduoda.

— Nenupliaupk, — dar baisiau sužibo Jezerskienės akys.

— Tur būt dvi nedėlias iš lovos nebuvai išlipusi, jei nieko nežinai? Jau kunigai šventoriuje pamokslą sakė, kad žmonės iš bažnyčios išeitų ir leistų išnešt Švenčiausią. Neleido. Spraunikas atvyko, gubernatorius su dronckom atbildėjo, ir kazokai Varniuos muštrus daro. Su geležiniais smaigalais atjos ir badys krikščionis.

— Vardan Dievo Tėvo...

— Vo tatai, Tarasėl. Sukapos Dievo mūkas, išneš Švenčiausį, kaip Kęstaičiuos. Kur mes, vargšai, be bažnyčios pasidėsim?

Jezerskienė žiūrėjo į seni nutirpusi.

— Pilna svieto subėgo į bažnyčią. Daugiau kaip nedėlią anie meldžiasi ir dieną naktį neišeina. Visi sodžiai, visi, kas tik gyvas, jei negali iš namų išeiti, duoda apierą tiem, kurie bažnyčią sergsti. Apieravoja, kiek gali. Kas sviesto spotkelę, kas vištelę, o kas ir cielą aviną. Kuknia ant šventoriaus įtaisyta.

— Mergaite vakar pas susiedus buvo, grįžus pasakojo: Apolinaras girtas tauzijęs. Maniau, kad baikos.

— Voja, voja, Tarasėl. Ne baikos, o šventa teisybė. Jau ir Ryme popiežius žino. Kardinolai surašinėja visas pavardes tų, kurie bažnyčioj meldžias ir kurie almužnos nesigaili. O Dievas, manai, nemato? Dievas viską mato. Veizėk, koks aš šiandien nuskaręs. Ponas Dabkevičius man buvo burnusą apieravojęs. Eidavau, kaip vyskupas, visi man kepures keldavo. Bet nuėjau ant šventoriaus ir apieravojau savo burnusą šventai bažnyčiai. Juk, Tarasėl, ką pas Dievą padėsi, visuomet rasi.

— Kas to nežino . . .

— O moterys pluk, o neš, nė vienam sodžiuj gaidžių nebėr. Visus gaidelius, Tarasėl, sunešė, sučvertavojo. Mėselė gardi, bet aniem, kurie bažnyčią saugo, reikia. Anie galvą guldo, tai mum nėra ko gailėti. Tu gal nežinai. Kai Kristaus grabą saugojo, tai jiems tik migdolus duodavo valgyti. O juk buvo netikėliai. Mes apieravojom krikščionim, savo susiedam. Nepaskūpėk ir tu, Tarasėl. Vargše esi, žinau, bet Dievas iš vargšo meiliau griveną priima, negu iš bagočiaus rublį.

— Žinia . . . Visi to pinigo meilija.

Nepasijuto senis Polikarpas išsišnekėjęs, išsigraudinęs. Jo akyse vėl šmėkščiojo ne prasti žmonės, bet kardinolai, auksinės gatvės ir šven-

tieji. Iš lūpų biro žodžiai, sukti kaip apivarai ir melagingi. Jis dar pats nesuvokė, ką darys su išprašyta auka, bet jautė, kad ši žibančiomis akimis, nemigo naktų nukamuota, girtuoklio vyro atitrankyta moteriškė jau pati svarsto, ką paaukoti, kokį kąsnelį nuo burnos nutraukti.

— Gal nuo bagotesnių, sakau. Aš nė kruopelės nebeturiu, Polikarpai. Ir tau tik sūrio grumulėlį galiu pasiūlyti.

— Man, Tarasėl, ką duosi, tai bus gerai. Tik Pondievo neužmiršk. Jei kaip vienas stosim, vienas kitam pamačysim, neatims ciesorius bažnyčios. Paveizės Dievas, kad mes jį mylim, ir mus pašėnavos. Juk pernai, Tarasėl, aš Ryme buvau. Ten prie popiežiaus durų yra tokia didelė tablyčia auksinėm litarom. „Nesigailėk Dievui nei avies, nei kūdikio, nei vištelės, nei paskutinės grivenos". Tu Dievui, Dievas tau. Taip ten, Tarasėl, parašyta. Visi šitą tablyčią perskaito ir kas kitaip padaro, prieš smertį gailisi. O puikiausias kardinolas šitaip kalbėjo: „Ant žemės ne gyvenimas, bet ašaros. Kuo daugiau žemėj verksi, tuo linksmiau danguje bus". Ar tu rokuoji, kad man raškažna gyvent? Kiek privargsti, kiek pripakūtavoji, o ar daug kas gerą žodelį pasako? Ubagu, melagiu išvadina, šunis pakuso. Štai, ir dabar dar skvernai nudraskyti. Bet man niekis. Mano širdis džiaugiasi. Aš gerai žinau, kad ir pats Dievas ubagu pasivertęs po svietą vandravoja. Oi, oi! Apsilpo

galva, dideliai apsilpo. Jei netingi, duok to sūrelio. Kad dantų ir neturiu, vis... Bent pilvą apmonysiu.

Jezerskienė striktelėjo ant aslos lengvutė, net lova nebrakštelėjo, ir vienmarškinė nušvytravo į kamarą.

Smarkiai stumtelėtas lopšys judėjo, brūžindamasis į kampus, ir skaudžiai užgavo mergaitės ranką. Ji pabudo, pašoko, „mama" sušuko.

Jezerskienė pirma klyktelėjo „o Jėzau Marija", paskui nusispiovus „Škac, biaurybe", negirdėjo dukters. Ji ilgai kažko krapštėsi, dandalavo tuščias puodynes, murmėjo.

Polikarpas siurbte nusiurbė mergaitę akimis. Keisti jaunystės prisiminimai sugraudino jo širdį.

„Vargsta mažuolėlė, papūnio pijokėlio laukia. Retai kada lašinių spirgelį sučiulpia. O ir daugiau dar ant pečiaus dūsauja. Visiems bloga kaip išmestiems kačiukams. Bent permiegoti turi ant ko. Bent šiaudelių. O kur man dėtis? Arielkos per nemierą negėriau. Nesakydavo man: „Polikarpai, užsimerk, karčiamėlė arti, Mauša barzdą kyščioja". O kaip vargstu. Dvare baudžiauninkais mano tėveliai vargą tempė. Nelaukdavau aš papūnio, nes čia į vieną palivarką, čia į kitą išveždavo. Dėdę a. a. į strielbą buvo išmainęs. Mane mamaitėlė bulveles kasdama pagimdė. „Oi, jūs bulvelės, bulvelės", verkdavo senutė, kai aš jau kepurę nulaikyda-

vau. „Vargšams baudžiauninkeliams Dievas jus išmislijo. Kuo mitintumės, jei ne bulveles". Caras manifestą išdavė. Štai, ir Jezerskienė gyvenimėlį turi, vaikus bent ant pečiaus gali gimdyti. Papasakočiau tai mergičkėlei. gal graudžiau apsiverktų, negu sušalus gulėdama".

Apniko Polikarpą mintys, kaip uodai. Kandžiojo jo širdį, virkdė akis, tik ašaros nebelašėjo. Sukepo, suakmenėjo graudžios ašarėlės per žmones beeinant. Nenugirdo nė kada Jezerskienė iš kamaros grįžo. Tik pajuto beturįs sūrio gabalėlį rankoje, tik išgirdo suklykus lopšyje mažytę, šaukiančią motinos krūtinės.

— Bene miegi, Polikarpai?

— Ar man sakai? — staiga net pakilo nuo suolo senis.

— O kam gi? Pasimesk gūnelę prie pečiaus. Lovos neturiu.

— Gerai man, volungėle. Ot, taip dideliai užsimislijau, į tavo Onę bežiūrėdamas. Juk toks anos vardas? Matai, prisiminiau savo kūdikystę ir vos neapsiašarojau. Blogiau mūsų baudžiauninkam buvo negu dabar tau. Tarasėl. Savo palocių neturėjom. Kada užsigeidė ponas, tada kaulus bambino.

— Eik jau. Duona buvo gatava, niekas nerūpėjo, tik Dievui malda. Dabar turi žmogus žemės — katino kapelį ir nebežinai, kaip išsiverst.

— Kai tu kalbi, Tarasėl, tai taip ir limpa. Jei dar kartą į Rymą nusikapstysiu, už tave prie Tėvo Popiežiaus žodžio nepagailėsiu ...

Jezerskienė kreivai šyptelėjo. Graudingas pasidarė jos veidas kaip kančios kertėje, rausvais pumpurėliais nukaišytos, dulkių nusėdėtos. Skausmas, pašaipa ir abejonė blykstelėjo jos akyse. Pastebėjo senis ir vėl nušalo. Akmenėliu virto sūris burnoje.

— Nesišidyk iš manęs, Tarasėl. Nenumanai, ką tau Pondievs naktį siunčia. Tikrai žinau, kad drebėjai viena, trobos kerteles nužegnojai. Kabo štai nečystos dvasios, žaliai numaliavotos. Šaiposi, bezliepyčios, ir gundo tave prieš Dievą pabliuznyti. Dideliai bijojai viena, galiu persižegnot. Ot, atėjau pas tave, ir tau geriau. O kodėl aš pas kitą negalėjau nueiti? Viešpaties valia nežinoma. Prieš nedėlią ar matei ant dangaus kryžių?

— Negąsdink, Polikarpai, nemačiau.

— Koks čia gąsdinimas. O aš regėjau ir visam svietui rodžiau. Toks, žinotum, kryžius, pilnas liepsnos. O ant ano Jėzusėlis prikaltas, galvelę palenkęs... Aš tik klupt ant žemės ir bijau griešnas akeles pakelti. Kai išdrįsau, veizdu, o Jėzus Marija, ugnies stulpas ritasi ir ritasi į Peterburko pusę. Ar žinai, kur Peterburkas yr? Ką tu, vargšele, žinosi. Peterburke aš pas vieną jenerolą liokajum slūžijau. Iš kibirų vyną gerdavo ir mėtydavo bumaškas su Ekaterinos Didžiosios abrozdais kaip bulvių skutenas. Tai ot, ugnies kryžius. Vot ir neščėstis, moterėl. Bažnyčią atima.

— Šarauskienė, sako, regėjusi. Aš tik jauna būdama kapuos esu mačiusi baltą nabašninką.

— Kiek aš esu nabašninkų matęs. Pakavojo kartą vieną poną... Į grabą sudėjo šobles, ant galvos užvožė auksinę kepurę, medalius prisiuvo prie krūtinės, ir įmūrijo jį į koplyčią. Nugi joju arklius, o ponas iš koplyčios tik kilst, kilst ir eina šoblėm pasiramsčiuodamas, iš nosies taip ir švilkščia žarijos. Ano liokajus ant kalakuto paskui joja. Ačiū Viešpačiui, moterėl, kad škaplierius ant kaklo turėjau: nusikabinau anuos, į visus keturis kraštus peržegnojau, ir ponas su liokajum pelenais pavirto. Taigi, svieto pabaiga ant nosies. Atvažiuos Liucipierius su pečiais, išsipildys Mikaldos pranašavimai.

— Gana, Polikarpai, aš bijau.

— Melskis, nebijosi. Jei agnosėlius ant kaklo tebeturi, niekas tau nestrošna. Gali pats Liucipierius apie tavo lovą sukinėtis, lenciūgais žvanginti, o tu tik melskis, tik bučiuok agnosėlius ir pilk anam į akis šventosios Rymo žemės. Dideliai mačija. Manai, ir man širdis nevirpa? Bet visko prisizopastiju, nesišaipau iš šventų daiktų, Dievui službą nešu.

— Kas tau sakė, kad aš juokiuos? — išsigando Jezerskienė. — Tebeturiu ir agnosėlius. Juk sakiau, ant lango sudėti. Tik tas žemes vaikai išbarstė... Apolinaras sakė, kad tu čia pat žemių pasikasąs...

— Ot, pijokas! Ot bedūšnykas! — net sudrebėjo Polikarpas, ir likęs sūrio gabalėlis nukrito ant aslos.

— O tas Laurynas, tai pilvu juokias. Sako, savo amžiuj Rymo nesąs matęs. Aš, Polikarpėli, vis tiek tikiu. Jei turėtum kokį prašmatnesnį agnosėlį, ir dabar pirkčiau.

Į suskilusį langelį ėmė parbenti lietus. Valandėlę buvo tylu. Perėjo jiedviem šiurpas nugaromis, tartum į langą barbentų prisikėlęs numirėlis.

— Ko, Polikarpai, pas dukterį neapsigyveni? — visomis jėgomis stengdamasi pakreipti kalbą kita linkme, tyliai prašneko Jezerskienė.— Vis šviesiau nukarštum.

— Manai, manęs ten su trūbom laukia? O jei ir užkeltų ant pečiaus ar daržinėj paguldytų, tuoj numirčiau. Po svietą vandravojant ir paukšteliai gražiau čiulb, ir širdis dar krūtinę šildo.

Ilgai dūsavęs, tyliau ir švelniau senis tarė:

— Sakei, agnosėlių reikia? Turiu aš čia už pamušalo užsisiuvęs vieną kapšiuką. Šitie tai šv. Didziono. Dešimt metų atpuskų, jei prie brostvos prisikabinusi kasdien nešiosi. Šventas Didzionas sergsti nuo razbaininkų ir blogų žmonių. Anas ir vaikus gydo, ir pijokus sutramdo. Gal, sakau, Apolinarui mačytų?

— O po kam?

— Penkios kapeikos už vieną.

— Brangu, Polikarpėli.

— Dvi, Tarasėl, tau duosiu. Tik ot žemių jau nebeturiu. Per sunku man. Pernai Ryme puoliau prie popiežiaus palociaus gonkų, vo žemės visos buvo susemtos. Paliokai strošniai buvo užpuolę. Daug, sako, ten griešnų žmonių privisę.

Ant pečiaus pabudo vaikai. Už lango ėmė smarkauti lietus. Langeliai virpėjo, zyzė, kaip musės į voratinklį patekusios, pro kertinį, skudurais apkaišiotą, pūstelėjo vėjas taip smarkiai, kad net lempelę užgesino.

Nutilo Polikarpas, nutilo vaikai ir Jezerskienė.

Tamsa, drėgmė, tebecirpčiojąs svirplys, Dievo kančia, prilipus prie sušlapusios palangės, žaliai dažyti velniai, paskutinysis pasaulio teismas staiga įgavo kitokių spalvų, kitokios gyvybės.

Merkėsi Jezerskienė, net galvą užsiklojo suplyšusia, iš juostelių suausta antklode, bet juodais, rausvais, mėlynais burbuliukais maigėsi kažkokie ugniniai kryžiai, vaikščiojo numirėliai, čia vėl šv. Tėvas su kardinolais į aukso knygą rašė Kražių bažnyčios gynėjų ir aukotojų vardus.

— Ak, tas ubagas! Prinešė čia man į trobą visokių dvasių, — piktai galvojo moteriškė, bet žegnojos ir žegnojos be perstojo.

Polikarpas gūnios nesurado. Atsigulė prie pečiaus, koks buvo atėjęs, galvą priglaudė prie

slenksčio. Ir jo akyse sujudėjo paskutiniojo teismo paveikslas.

— Tai, Tarasėl, rytoj kokios vištelės nepasigailėk apierai, — sumurmėjo snausdamas ir tuoj užmigo.

Jezerskienė meldėsi iki gaidžių. Gaidžiams sugiedojus, ji kas akimirka pakildavo prie langelio — bene grįžta Apolinaras.

Apolinaras negrįžo. Tuomet ji verkė, verkė, kol pabudo Polikarpas.

XIX.

— Tegul bus pagarbintas Jėzus Kristus, — kyštelėjo Polikarpas galvą į senio Urbono trobelę.

— Per amžių amžius, — nustebo Urbonienė, žema, stora moteriškė gerokai pražilusiais plaukais. — Iš kur tą vištą tempi?

— Apiera, Rozaliut.

— Veizėk, ir vardą atsimeni.

— Kas, ar aš?

— Tik su tavim, regis, ir kalbu.

— Nagi ar ne aš jums pasakojau apie Tvardauską velniams dūšią pardavusį, kai kalvelę statėt? Kūjo negirdėti dangsint. Tur but, vyro namie neturi?

— Sėsk, susimildamas, ir paleisk vištelę. Matai, akeles aptraukė.

Žvilgterėjo Polikarpas į vištą, pakuteno pagurklį. Vištelė gailiai knirktelėjo, pasipurtė, bet gyvybės joje beliko du lašai.

— Nesurišiu, manau, tai išspruks ir pabėgs kaip kurapka. Tatai pačiam Dievui atiduota.

Čia pat priemenėj atsisėdo Polikarpas į kėdę, kurios nugaroj buvo išpiauta žvaigždė, ir šalia kojų pasidėjo vištą. Vištelė purstelėjo kojomis, kelis kartus žioptelėjo.

— Ak, bedūšis! Paleisk, palesinsiu. Kad ir žydui parduosi, vis tik Dievo sutvėrimas.

— Kaip aš galiu parduot, — rūsčiai pažvelgė Polikarpas į išraudusį Urbonienės veidą. — Sakau, kad čia Kražių bažnyčiai apieravota.

— Koks durnius ją tau davė?

— Jezerskienė.

— Ar to valkatos pati?

— Ana, Rozaliuk. Paskutinę vištelę atidavė. Nepaskūpuok ir tu. Gal nenueini bažnyčios saugot, su ruskiais kovot, tai bent apierą.

— Aaa! Tai tu bažnyčios sargybai neši?

— Naje, naje, volungėle.

Urbonienė pasikrapštė žilę ir vėl užsigobusi skarelę atsisėdo ant slenksčio.

Į priemenę įbėgo du paršeliai murzinais snukiais ir gyvomis, kūdikiškomis akimis. Uodegaites vizgindami, šniukštinėjo jie palei kibirus, kriuksėjo linksmai, nerūpestingai, į šeimininkę žiūrėdami, o Polikarpas sagsė juos akimis net apsilaižydamas.

— Nugi papasakok, kas Kražiuos dedas? Tik nemeluok, susimildamas, nekenčiu melagių.

— Šimtą metų išgyvenau nemelavęs, ko man prieš smertį, — dilbtelėjo akimis, kaip nenunokusiomis slyvomis senis ir vėl nukrypo į paršelius.

— Suvažiavo džekonai, ispravninkai, ciesorius atsiuntė gvardijos pulką. Visi anie kaip bitės prie medaus puol bažnytėlę. Jau vieną varpą nuėmė, tik kitų moterys neduoda. Sukibo anos į varpus ir šaukia „retavokit". Gvardija supyko, anas nor pikom pasiekt, bet negali. Ciesorius įsakė moterų ir vaikų nebadyt, tik vyrus.

— O Jėzau Marija! Nagi ir mano senis šiandien išbėgo.

— Dievui ant garbės, Rozaliuk. Tegu bėga, tik valgyt reikėjo įdėt. Kas kartą ten nueina, greit negrįžta. Lenciūgais vaisko apstoję aplinkui, įleist įleidžia, o išleist ir kruvinom ašarom neišprašysi.

Staiga nušiurpo Urbonienės veidai, akimis įsismeigė į Polikarpo veidą, kaktą suraukė.

— Girdėjau aš apie tave. Jėzus Marija, tik nemeluok! Jei ciesorius tiek vaisko prisiuntė, tai ko čia galvą kišt? Eitų namo ir gana. Iki šiol medinėj meldėmės, melstumės ir toliau.

— Tai galva! Kartą ciesoriui pasiduosi — vėl baudžiava bus. Jei tavo vyras bus nukūtavotas, vaikai geriau gyvens.

— Šnekėk!

— O mane pasiuntė apierų rinkt. Kas griviną, kas kitą, kas lašinių bryzelį... Į kuknią viskas eina. Tu, Rozaliuk galėtum šitą paršelį...

— Per akis tau!

— Vanas, Pondievui tau paršelio gaila?

— Nemonyk akių: Dievas nevalgo. Nuneši ir parduosi žydui.

— Ar jau žydai kiaulieną ėdą?

— Pats suėsi. Ukš laukan, biurybės!

Pašoko Urbonienė, suplasnojo sijonais, sutrypė kojomis. Paršeliai pasišokinėdami išbėgo į kiemą, o Urbonienė nė sėsti nebesitaikė.

Tokios veislinės, tokios gražios kiaulės, šitie du paršeliai. Verčiau ji leistų vieną akį išdurti, negu paršelių netektų.

— Jei žinočiau, kad tave siuntė, auksiną duočiau.

Polikarpas lengviau atsiduso. Jis žiūrėjo dabar į atpalaiduotą Jezerskienės vištą, kuri lesė kampe virtų bulvių trupinius ir purtėsi, purtėsi be perstojo. „Žydas ją kaip smauglys tikrai surytų", striktelėjo Polikarpui į galvą nedora mintis. „Ir porą grivinų sumokėtų. O už dvi grivinas kiek dešros, kiek riestainių?!"

O seniai Polikarpas dešros bebuvo valgęs. Bulvienėlėmis, sūrelių graužtukais, parudijusiu spirgučiu palaikydavo jis savo gyvybę jau nebe pirmieji metai. Galvelė paseno, nebesumeta gražių pasakų, nebesuaudžia lakių minčių, graudžių paveikslų. Apie Rymą, apie popiežių ir šventuosius nebegodžiai žmonės klausos. Jiems tatai paprasta, rodos, pačiuose Kražiuose matyta.

— Kad, sako, ciesorius žadėjo bažnytėlę palikt...

— Nueik ir pamatysi.

— Nueičiau, nubėgčiau, bet gi viena likau. Tėvas nakčia išėjo, sesuo rytą. Jokios žinelės. Dar gyvenimą kas padegs.

— Tai paršelio taip ir neapieravoji?

Ilgai Urbonienė žiūrėjo pro langą į bėgiojančius paršelius, pagaliau atsiduso ir lyg nusikaltėlė pasakė:

— Negaliu, Polikarpai. Auksiną duosiu. Valgyt, girdėjau, jiems ponai atveža, o nuo manęs nupirk tabokos. Jei senį mano pamatysi, duok ir jam. Rūkorius nesvietiškas.

Išsitraukė iš klostėto sijono parūdijusį skarmalėlį, atrišo kampą ir padavė Polikarpui tris variokus po penkias kapeikas.

— Nepamesk ir nepratriunyk. Neduok, Viešpatie, pragertum, prakeikčiau. Tokia bėda su kapeika.

— Tūkstančius kišenėse vartydavau, ir tai... Dėl tos grivinos ji mane muštravos.

— Ne, nepyk. O kai vyrus į Sibiriją išveš, ką mes darysim?

Staiga dingo Urbonienei veido raudonumas, prigeso pašaipingos akys, lūpos sutrūkčiojo, lyg už ausų patampyto kūdikio. Pravirko.

— Nueik, ubagėl, dar pas susiedus. Galėtų kas ir su arkliu atvažiuot, jei nebijotų. Duonos įdėtume, miltų... Negi Dievas esi, kad ta viena vištele manai tokį svietą prisotinti.

Polikarpas pasidarė keistai rūstus, santūrus. Čiuptelėjo jis vištą viena ranka už kojų, kita už

sparnų. Sugavęs ją, tartum laukinį paukštį vėl pasikišo po pažastim ir nukiūtino, nukiūtino.

Apėjo Polikarpas dar dvi, tris trobas. Visur pasakojo, kas jam į galvą įkrito. Gąsdino suaugusius, vaikus, piešė kruviniausius paveikslus. Kad ir niurnėdami, kad ir pečiais traukydami, pagaliau jam įtikėdavo. Aukų davė, ir patys, kas dar galėjo, bėgo į Kražius altoriaus gelbėti, už bažnyčią galvą dėti.

Saulė jau nuožulniai bėrė spindulius, tamsūs debesys iš vakarų rinkosi, pranašavo lietų.

Polikarpas kinknojo į kuprą susimetęs ir labiau, negu aną kartą, žaibams blykstelėjus, susimąstęs. Atiduoti aukas ar ne? Jei parduotų vištelę, jei visas grivinas sau po pamušalais pasisiūtų ar po kelmeliu pasikastų, tai mirus bent grabas. Paskambintų varpai Polikarpui, kunigas jo duobę pašventintų, moterėlės „Angelas Dievo" atgiedotų. Juk keturis rublius dvidešimt kapeikų surinko. Bet Dievas viską mato. Jis net žinojo, kiek Polikarpas surinks. Kas iš to, kad varpai gaus, kad kunigas duobę šventins, jei Dievas jo vėlės nepriims? Tiek jau nuodėmių, o dar vieną užsitraukti, ir pačią mirštamiausią!

Žvangėjo Polikarpo kišenėje pinigas, lipo prie pirštų suprakaitavęs, sušilęs, o širdis gundėsi, o ji kovojo,, tartum ta vištelė ir variokai jo milijonai būtų.

Kai kada jis vien už „agnosėlius" daugiau surinkdavo, bet anie laikai nebegrįžta. Mėgdavo senis ir odinius batus nusipirkti, ir raudonos, putojančios giros išgerti, ir alaus butelį išlenkti. Kaip lengvai ateidavo pinigai, taip dar lengviau jie ir nubėgdavo nelyginant upeliai pavasarį. Gal paskutinį kartą žvanga prie jo šono pinigai!

Miestelį pasiekęs, Polikarpas sulėtino žingsnius. Jis nieko nežinojo nei apie kazokus, nei apie gvardiją, nei apie atimtus varpus, tačiau bepasakodamas vos pats neįtikėjo. Žvalgėsi atidžiai. Tylu. Kažkur tarškėjo vežimas, žvinguliavo arklys, kosėjo dusulingas žydas.

„Gal ciesorius išklausė", džiugiai pagalvojo Polikarpas. „Gal savo sūnų ar kokį jenerolą atsiuntė ir uždraudė žmones kankint?"

Miesteliu cipnodamas, vėl stabtelėjo Polikarpas ties pirmąja žydo krautuve. Višta lyg tyčia ėmė tąsytis, kojomis šonus draskyti.

— Nenori, padla, kad tave metiežnikai suvaldytų! Žydui parduosiu.

Žemas, apšepęs, jermulką ant pakaušio užsismaukęs žydas išlindo iš kiemo. Jis žiūrėjo į Polikarpą abejingomis, pavargusiomis akimis, o Polikarpas į jį.

— Kiek už tą vištą prašai?

— Rublį.

— Mišiugina. Dešimt kapeikų duosiu. O gal nudvėsus?

„Dešimt kapeikų“, galvojo stovėdamas Polikarpas, „o vištа tikrai vieni kaulai. Parduosiu ir kilbasos suvalgysiu. Ką aš šiandien valgiau? Nieko“.

— Niu, imk pinigus, — ėjo prie jo žydas pirštus atstatęs vištos pasparniams čiupinėti.

— O kazokų ar yr? — staiga paklausė Polikarpas, stengdamasis saldžią pagundą nugalėti.

— Tuoj bus, tuoj. Atims iš tavęs vištą, ir dešimt kapeikų neturėsi.

— Atims?! Kad tu nesulauktum!

Bėgte nubėgo Polikarpas nuo žydo ir Valančiaus gatvės viduriu nustylinėjo tiesiog prie bažnyčios.

Šventoriuje buvo kur-ne-kur moterėlė, bet bažnyčia pilna. Prie didžiųjų durų bobinčiuje stovėjo eilė stiprių vyrų, o už jų baltavo skarelės, pilkavo pasišiaušę, ant akių nudribę vyrų plaukai. Pirmutinis stovėjo žemo ūgio, bet vikrus, kresnas Jasiulaitis, balta komža apsivilkęs, laikė rankose kryžių.

Prieš tuos vyrus, prieš tą kryžių stovėjo Šiluvos dekanas kunigas Jastrzemskis, Kelmės klebonas Jaugelis ir kažkoks rusas su blizgančiais antpečiais. Nusigando Polikarpas savo pasakas iš tikrųjų pamatęs. Atsiduseęs, mintimi persižegnojo, nes persižegnoti ranka jam kliudė kirkčiojanti vištа. Smalsumas paėmė viršų. Pamūriais jis įėjo į šventorių ir užlindęs už šv. Roko

statulėlės apmirė. Iškrito višta iš po pažasties, persivertė kūliais ir pakilusi, pasipurčiusi bėgo iš šventoriaus, nes pas Urbonienę palesinta nebebuvo surišta.

Karingai, rodos, žiūrėjo juoda šv. Benedikto statula į kunigus ir Polikarpą, o Scholastika tokiu verksmingu, tokiu iškentėtu veidu žvelgė toli į miestelį, tartum daugiau maldininkų laukdama.

— Brangūs kražiečiai!— kalbėjo bosu stambus dekanas, tik šį kartą išblyškęs, kaip miltais nubertas. — Ciesorius per mūsų mylimus vyskupus jums liepia išeiti iš bažnyčios, o mums išnešti Švenčiausiąjį. Neužtraukit, brangūs katalikai, ant savęs valdžios rykštės už nepaklusnumą. Esame, kad klausytume savo vyskupų ir ciesoriaus. Antrą kartą jums kalbu. Anuokart šitiek daug jūsų nebuvo, gal ne visi atmenat. Dabar girdit. Pažįstat mane. Matot, kad aš esu kunigas, dekanas . . .

Dekanas sunkiai atsiduso, grybštelėjo už galvos, kuri svaigo, lyg nuo trijų nemigo naktų, ir vėl kalbėjo:

— Dievas priims jūsų nuoširdžias maldas ir senojoj bažnytėlėj. Išeikite, paklausykite manęs ir leiskite mums išnešti Švenčiausiąjį. Neišniekinkime šventovės.

— Pasigailėkite, kražiečiai, ir mūsų, ir savo vaikų. Supyks ciesorius, užsirūstins vyskupai.

Neškite kryžių į bažnyčią, — pradėjo virpančiu balsu ir kunigas Jaugelis.

Minutę, dvi viešpatavo tyla. Antpečiuotas valdžios atstovas kažką tarėsi su kunigais.

— Neatiduosim bažnyčios!!!—sušuko Adolfas Ivanauskas.

— Neatiduosim!

— Neleisim išnešt Švenčiausiojo!

— Ar kunigam taip pridera! — nuaidėjo bažnyčioj, net langai sudrebėjo.

— Neįleiskit jų į bažnyčią!

— Neduosim uždaryt. Bažnyčia mūsų!

Kunigai pasitraukė nusiminę, dar daugiau nubalę.

— Ciesoriaus, prabaštėliai, eitumėt prašyt, kad bažnyčios neuždarytų, o ne mus graudenti! — visus perrėkė Feliksas Andriejauskas. — Mirsim čia, prie šio kryžiaus, bet nepasiduosim. Mūsų teisybė.

— Vyrai, o vėzdus, o akmenis rinkim! — išėjo į priekį Laurynas ir pakėlė aukštyn kumščius. — Niekur nėra tokio prisakymo, kad bažnyčią atimtų!

— Parodykit ciesoriaus parašą!

Bažnyčioj ūžė, trypė. Iš tolo pasirodė kažkokie paveikslai, sužibo žvakės, sugaudė giesmės.

Druktenis stovėjo su kryžium, kaip akmeninė statula, ir smarkiau krutino žandikaulius. Tik

kryžius, kuriuo jis nuo mažens tikėjo, sulaikė jį nuo šūkių, nuo skaudžių žodžių.

Polikarpas klausėsi, o širdis plakė, o mušė, krūtinėj žadą užimdama.

— Į Rymą eisiu! Popiežiui papasakosiu!— sušuko baisiai spiegiančiai, kad net kunigai krūptelėjo.

— Polikarpai, — pribėgo prie jo Braslauskienė Julė, lyg iš žemės išdygusi.

— Jėzų pardavė, Judošiai! Dūkiam!! Dūkiam!!

Kaip girtas, susmuko Polikarpas ant žemės. Iš suplyšusios kišenės pabiro variokai, sidabriniai, bet rankoj vieną pinigą tebelaikė suspaudęs kaip replėmis. Tai buvo Jezerskienės grivina.

XX

Kad ir liūdnos, kad ir skaudžios buvo dienos, bet bėgo greitai, tartum per vestuves.

Žmonės apsvarstė caro įsakymus, kunigų pasielgimus, šimteriopai apgalvojo kaip gintis, jei įsiverš kazokai, tarp savęs arčiau susipažino, pasišnekėjo apie savo namus, šeimas, visą gyvenimą.

O tas gyvenimas, kaip pelenų sauja, iš kurio nei duonos iškepsi, nei ugnies kitą kartą nepakursi.

Padejuodavo, nusišluostydavo ašaras moterys, širdį kaip piautuvą kitas kitam parodydavo ir vyrai. Kaimo skurdžiai ir buvusieji dvaro bernai nieko kito neturėjo kaip molio ar smėlio kalnelius. Po dešimtinę, po penkias, daugiausia po dešimtį gavę iš dvarininkų, jie matydavo tik saulę tekant ir leidžiantis, daugiau nieko. Kol dar buvo išsisklaidę po kelias parapijas, vis tikėdavos, kad Jonas ar Petras, Nikodimas ar Jokūbas gražiau gyvenąs, kad dar tokios gerovės reikią

siekti, nes jis esąs už Nemakščių, už Kelmės, už Šiaulių. O subėgę į bažnyčią, per keturias savaites kasdien vienas su kitu susidurdami, jie pasijuto tartum į vieną kapšelį sumesti varnokai, vieno svorio ir vienos vertės. Žvangėk nežvangėjęs, blizgėk neblizgėjęs, o liksi tokios vertės, koks skaičius monetoje įkaltas.

Laukė nesulaukė gubernatoriaus, o tik kunigų. Daugumas dėl to ir nusivylė, ir nudžiugo. Kaskart daugiau tuštėjo bažnyčia, iš toliau atkeliavusieji grįžo bulvių kasti, žiūrėti namų. Tik arčiau gyveną, kad vakarais ir grįždavo pernakvoti, šio to apie namus apsisukti, dieną vėl ateidavo. Tik jų eilės nebebuvo tokios pilnos ir tankios.

— Sutramdė tuos nevidonus ciesorius, — jau garsiau čiauškėjo moterėlės, pamaldžias akis vis dažniau pakeldamos į aprūkusius šventuosius, širdyse dėkodamos, kad ir vyrai liko namie, ir bažnytėlė mūrinė liks jų.

Laurynas, ištisą dešimt dienų nebuvęs nė karto namuose, ėjo, galvą į šoną palenkęs.

Kiaurą naktį buvo liję. Dangus apsiniaukęs, šniokščiąs vakarų vėjas tamsino jo sielą. Visa, ką jis per tą laiką patyrė, pamatė, nepažabojamu viesulu blaškėsi jo širdy. Kas? Nesuvaldomas pyktis? Kad tas pyktis būtų peilis, kalavijas, tai Laurynas ištrauktų jį ir stipria, raumeninga ranka pakeltų. O jei tas nerimas, tas kaž-

kas, ko jis dar neįstengia suprasti, būtų totorius ar bent Klingenbergas, tai Laurynas pultų jį ir sukapotų į nesuskaitomas dalis.

Likučiai vasarojaus sulyti. Bulvės lauke. Trobelė neparemta, nepakelta, naujos grindys neįdėtos. Viktutė viena plušo, dirbo už du, strėnas pasirovė, vaiką nuklykdino, ir dėl ko? Dėl ponų jenerolų užmačių.

Netoli namų ėmė lynoti. Laurynas pagreitino žingsnius. Dar priemenėj pasitiko jį Viktutė, išraudusi, iškaitusi, bet vieną ūsą išsisuodinusi.

— Lauruk ...

— O tu kaip čia? Nusipraustum bent, — švelniai susijuokė Laurynas, gnybtelėjęs jai į petį.

— O kas? — susigėdo Viktutė.

— Eikš, parodysiu, bezdžionkėle tu.

Nusivedė ją į vidų, pasodino prie lango, o ji vis purtėsi, vis raudo ir ranka braukė per kaktą.

— Ne čia, kvailele, ne čia, — kyštelėjo Laurynas jai apgramdytą, sutrūkusį veidrodėlį.

— Matai? Jei dar vieną ūsą nusiteptum, tai būtų didesni už mano ...

— Eik sau, eik, — pliaukštelėjo vyrui per ranką ir skarelės kampu greit suodžių ūselį nusišluostė. — Beskuo nė nepabučiavai ...

Troboje buvo karšta, trošku kaip pirty. Laurynas priėjo prie lopšio, pasilenkė. Miegojo jo sūnus suprakaitavęs, sušilęs, tartum taukuotas.

— Ale prisikūrenai. Muset, maudysi mane?

— Taigi... Blynus baigiu kepti. Jau visos neša, šiandien būčiau ir aš atėjus.

— Į Kražius?

— Kaipgi. Pasakyk, Laureli, kas ten girdėt? Rimkiene buvo atbėgusi, sakė, kad to gubernatoriaus nei buvo, nei bus. Esą, tik džekonai suvažiavę.

— Tu klausk mane, aš tave. Makalynė kažkokia. Isprauninkas, sako, tik vieną kartą prie bažnyčios buvęs priėjęs, o kunigai jau dukart iš bažnyčios prašę išeit.

— Rimkienė sakė, kad ir Švenčiausiąjį norėję išnešt?

— Prie durų buvau, nemačiau, tik Žūtautas aiškino, kad svetimas kunigas norėjo su mūsų Švenčiausiuoju išeit.

— Vo, vaikel, ar tau nieko nenusitropijo? — kyštelėjo galvą nuo pečiaus motina.

— Nieko, mamaite. Kaip sveika?

— Taigi, Pondievo meldžiau, meldžiau ir išmeldžiau. Bet jau grabą, Laurynėli, tu man daryk. Strošną šiandien sapną mačiau...

Laurynas palingavo galvą, nostelejo ranka ir dar arčiau prie Viktutės prisėdo.

— Kiek čia tų blynų prikepei? Bent man duok.

— Gausi tuojau. Kad tu nieko nepapasakoji.

Gnybtelėjo Laurynas į žandą. pabučiavo į vieną, į kitą akį ir žiūrejo į ją šmaikščiai žaižaruojančiomis akimis. „Ne, ne Teodora gražesnė. Nepamainyčiau aš savo balandėlės į Zajauskaitę! Juokias, tartum širdį kutena. O anoji kai pasižiūri, taip ir nulinksta rankos kaip prieš didelę ponią".

Pavakarieniavo skaniai, riebiai, sočiai, kaip Velykų pirmą dieną.

Viktutė vis taikstėsi paklausti, ar rytoj eisiąs į Kražius, o jei eis, paprašyti, kad paliktų namie ir bent rugių kiek spragilais pradaužytų ar bulves padėtų kasti. „Jau šalnos artinasi o keturi pūrai bulvių, perpus supiaustytų, kaip kiaušiniai atsargiai sudėliotų pasėlio, taip gražiai nuaugo", galvojo Viktutė, bet prasitarti nedrįso. Jiedvi vieno pūro sėją nusikasė. Uršulė arė, o ji bulves rinko, kai Uršulė pavargdavo, pati žagrę laikė. Arklys neklauso, neina vaga, arklas lenda ne tiek į žemę, kiek piausto bulves. Baisu ir Laurynui pasisakyti, kad pusę bulvių sugadino, supiaustė.

— Kur Uršė? — pagaliau paklausė Laurynas.

— Rodos, pas Andriejauskienę išėjo naujienų.

Nuovargis, riebus valgis merkė Lauryno akis. Šio to klausinėjamas atsakinėjo pusiaužodžiais ir pagaliau nuėjo į lovą.

Saldžiai ištįso sąnariai, prie galvos lipte prilipo pagalvis. Dar nė karto gyvenime nebuvo jam lova tokia meili ir šilta. Net šyptelėjo pamąstęs, kad Andriejauskas, Rimkus, Šemetulskis, Ivanauskas pabažnyčiais gulinėja, tebesnaudžia bobinčiuje, aklų elgetų vietoje. „Apgavo, tai apgavo", galvojo visai snausdamas. „O gal ruskiai išsigando? Gal žmones engti valia, o bažnyčių uždarinėti negalima?"

Nepraėjo pusvalandis, o į Karniaus trobą prigūžėjo moterų, tartum į krikštynas. Dievą pagarbinusios, sustojo jos vidury aslos, rankas ant pilvų sunėrusios, baltų skarelių snapus atkišusios ir tokios nusiminusios, tokios nedrąsios lyg žiemai užsilikusios gervės.

— Tavo pats sugrįžo?

— Antai miega.

— Ar sveikas?

— Sveikas, — šyptelėjo Viktutė.

— Vo, sako, jau pats ciesorius su nagaika atvažiavęs. Jėzus Marija, nei išeit negalima, — netvėrė Rimkienės veidas rūpesčiu. — Kitų štai ir pareina, ir pasikalba, o manasis, kaip nutrūko sprandą, taip ir nutrūko.

— Sėskit, moterėlės, prašom.

Kojomis čiužinėdamos, dūsaudamos, susėdo jos išilgai suolą ir vėl sunėrė rankas. Viktutė ėmė iš pečiaus bulvinius blynus, gramdė kopūstlapius ir dėjo ant stalo, rankoves pasiraitojusi,

vikri kaip nestainininkė. Skanus kvapas mušė visoms į nosį, erzino gomurį.

— Ar jau bankietą kokį čia ruošiat? — nebeiškentė viena moterėlė.

— Taigi, prikepiau ... sakau, nešiu vyrams.

— Dar jiems mažai, — šnekėjo ta pati moteriškė. — Sako, ne tik lašinių, kilbasų, bet ir keptų žąsų privežę. Jezerskienė, girdėjau, tam padaužai paskutinę vištelę atidavusi, o jis žydam pardavęs. Ir arielkos, sako, ten jiem duodą.

— Vo dėl to ir knapso, ar reik ar nereik, kad tik nedirbtų. Užvakar mano degloji puto, puto ir būt nudvėsusi, jei ne dalgis. Pripuoliau pati ... Paskui tas vienakis Rimbikas skūrą nulupo. Vakar buvau į Kražius nuėjusi pas savąjį: kur tau! „Tegu stimpa", šaukė, „kas nori, o aš ciesoriaus atsakymo laukiu".

— Su tokiais paršais ciesorius užsiims, — visą laiką tylėjusi bamtelėjo kraštutinioji.

— Duokit susiedui miegot, nesibalsinkit, — sudraudė Rimkienė.

Viktutė nesileido į kalbas. Ji piaustė apskritus, priplotus gabalėlius ir sau viena galvojo blogai padariusi, kad pavėlavo. Rytą blynai bus šalti. Jei šiandien, Uršulė būtų nunešusi.

— Ką gi, Karnien, tavo vyras porino?—kibo su savo kalba piktoji moteriškė.

— Nugi nieko. Parėjo pavargęs ir štai atsigulė.

— Tai laikai atėjo, — atsiduso Rimkienė. — Švieto pabaiga. Dar šidinomės iš to ubagelio Polikarpo. O jis nekartą sake . . .

— Ir knygose yra parašyta. Andriejauskiene dar pavasarį šnekėjo, kad Mikaldos pranašavimai išsipildysią.

— Ką ta galvotinė!

Laurynas sujudėjo, atsigręžė ant kito šono ir, kažką sumurmėjęs, kilstelejo ranką, atvėrė akis. Visų moterų akys įsmigo į jį, o jis ilgai negalėjo suprasti kur esąs. Tik pamatęs lopšį, Viktutę, tebepiaustančią blynus, atsikvošėjo.

— Maniau, kad bobinčiuj užmigau.

— Sveikas, susiede. Mūsų vyrus palikai, o pats pas pačią? — šyptelėjo Rimkienė.

— O Antans ar neparėjo?

— Sakau, kad ne. Dusyk buvau jo parsivadinti — neina. Sako, ponai jus ten gerai maitiną?

— Amaru jie mitina. Ponia Dobkevičienė tai dukart pati buvo atvažiavusi, o trečią — savo berną atsiuntė.

— Nagi Šemeta, dešimt avinų naktį atvežęs?

— Jei bent katinų, — piktai nusijuokė Laurynas. — Žadėjo, šaukė, garsinosi, o kai reik, bijosi ir pasirodyti. Kai lonkose tai jie sėdi.

— Ponai vis ponai. Negi eis bobinčiuj miegot.

— Jų niekas ir neprašo, tegu tik nesigarsina.

Iki vėlyvo vakaro klausinėjo moterys Lauryną ir kaip, ir kas, ir kodėl, o jis atsakinėjo, atsakinėjo, kol vėl ėmė snausti.

— Moterys, žinokit, kai tik išgirsit varpus skambinant, tai visos ir bėkit į bažnyčią. Tuomet jau kazokai bus atjoję.

Staiga sulojo šuo. Į trobą uždususi įbėgo Felicija.

— Ar Laurynas namie?

— Namie. O ko tu tokia persimainius?

— Lauryn! — pribėgo Felicija prie lovos.

Laurynas sviediniu iššoko ant aslos.

— Kas, po biesų?

Felicija žvalgėsi.

— Lauryn, aš iš ponų girdėjau, kad tave į turmą išveš. Antrukart isprauninkas atvažiuoja su žandarais ir stražnikais. Kas neklausys, neis iš bažnyčios, į tą tiesiog šaus.

— Ko tu, sesel, drebi? Visų neiššaudys.

— Galinčius, matai! Nė vienas nesidaužė po kaimus, tik judu su Andriejausku. Judu pirmuosius ir nušaus.

— Fele! — nubalo Viktorija, ir jai peilis iškrito tarp kojų.

— Fele, Fele! Matai, kad atbėgau uždususi. Ponia liepė pranešti: slėpkitės!

Baltesnis už naujus marškinius stovėjo Laurynas nekrustelėdamas, tik akimis vedžiojo nuo lopšio prie Viktorijos.

— Dėl ko jie mane nušaus? Blūdiji, — tyliai prasitarė, bet rankos suvirpo, akys išsiplėtė.

— Džekonas prašė, kunigas prašė, staršina. Isprauninkas jau buvo atvažiavęs, o jie savo ir savo. Paguldysit galveles.

Senė motina pravirko pirmoji. Paskui Viktorija, Felicija ir visos moterys.

— Nežliumbkit! — karštai suriko Laurynas. — Kol visus iššaudys, ir aniems galas ateis!

Nutilo moterys, bet šniurkštė, akis, nosis šluostėsi.

Stovėjo Laurynas, žandikaulius spaudydamas, akis nusmeigęs toli, toli, tartum jis ne troboj būtų, bet stovėtų ant aukšto kalno ir matytų kartuves.

— Purve gyvenam, purve braidžiojam, tegu šaudo, — pašnibždomis nutęsė moterėlė, kurios karvė krito. Nė viena jai neatsakė. Tik senės motinos atdūsis nuo pečiaus nesąmoningai jai pritarė.

Palengva kažkoks dusulingas oro virpėjimas veržėsi į trobą. Moterys nutirpo. Lauryno sielą sukrėtusi skaudi žinia jau rimo. Virpėdamas jis įsisiurbė pro langą į rudens tamsą ausim ir klauso.

Gaudė varpai.

Patirpo jo keliai, pašalo pirštų galai. Su kiekvienu širdies sutvaksėjimu jis girdėjo varpus garsiau ir garsiau.

Išgirdo varpus ir moterys.

Virpėdamas jis įsisiurbė pro langą į rudens tamsą ausim ir klauso

Viktorija nubalo, net jos lūpos numėlynavo. Maldaujančiomis akimis ji sužiuro čia į Lauryną, čia į miegantį sūnų, sieloje kilo audra. Gaila jai buvo bažnyčios, bet dar gailiau Lauryno, kūdikio ir to gražaus gyvenimo, kurį juodu ne iš knygų skaitė, ne Elzbietos pasveikinti sukūre. Rodos, primanytų, sušuktų ką nors, kad įstengtų perrėkti varpų gaudesį. Viešpatie! Kas gi ji prieš Dievą? Dulkė. Neišdrįstų gal iš to padaryti, nepajėgtų, bet amžinai Dievui būtų dėkinga, jei šį kartą jis apkurtintų Lauryną ir neišleistų jo tokio išbalusio, tokio susitelkusio ir pasiryžusio į tamsią rudens naktį.

— Atidarykit langą! — garsiai tarė Laurynas ir mostelėjo ranka į dešinįjį langą.

— Užkaltas jis, Lauruti.

— Girdit? Varpai!

— Varpai, — garsiai pravirko visos moterys.

— Viktut!

Klykte klykdama pribėgo prie jo Viktorija ir sukniubo į krūtinę.

— Lauruti, ir aš su tavim, ir aš!

— Paduok mano batus!

— Lauryn ... vaikas, — įsiterpė Felicija.

— Kad man nė žodžio! Greičiau batus!

Išbalusios, verkiančios išbėgo moterys viena po kitos, o Viktutė užsikniaubė lopšį ir taip garsiai sukniūkštėjo, kad pabudo berniukas ir ta pačia gaida ėmė verkti. Pro petį ji matė į aslą

įspaustas didelės, basas Lauryno kojas, nes jis pats išbėgo į kamarą.

O varpai gaudė, o varpai šnekėjo tokia aiškia, tokia graudžia kalba:

Bėkite! Bėkite! Bėkite!

Patižusiais keleliais, lyjant, potamsiu, pritvinkusiu dangum šmėkščiojo šešėliai. Vieni leidos nuo kalnelių kaip strėlos, kiti roplojo kulvertomis.

Paskui dusdami, skubėdami ėjo Laurynas su Viktorija. Abu galvojo apie savo sūnų, paliktą su mirštančia motina, bet spranginanti baimė, plieninis pasiryžimas pamatyti, kas ten įvyks, ir nepasiduoti, nors ir gyvus sukapotų, išbraukė iš atminties sūnų ir senutę.

O varpai netilo, o jų garsas vis artėjo.

Už nugaros subildėjo vežimas. Instinktyviai susikabino abu ir prisiglaudė prie išsišakojusio karklyno.

Grįžo iš užsienių Renadzkis.

Palengvėl, be energijos pravažiavo pro juos klebonas Renadzkis. Šokinėjo ant papėdės vežėjas, kratėsi klebonas, ir abu buvo liūdni, lyg į motinos laidotuves skubėtų.

— Klebonas grįžta, — sušnibždėjo Viktutei į ausį, širdyje lengvumą pajutęs.

Įvykių iškamuotas, parapijonių apkalbėtas Renadzkis buvo išsiprašęs pasigydyti į užsienius ir manė, kad vėlų rudenį caro įsakymas bus išpildytas ir jis nusiplaus rankas.

Pro bažnyčią važiuojant arkliai stabtelėjo.

Žibėjo žvakės, iš bažnyčios plito giesmė, maišėsi žmonės šventoriuje ir čia pat, miestelyje.

Dar neviskas baigta.

Taip, neviskas. Tatai sužinojo jis dar Kelmėje. Kalbėjosi Kelmės klebonijoj trys kunigai: Renadzkis, Jastremskis ir Jaugelis.

Dekanas norėjo išnešti Švenčiausiąjį iš bažnyčios, kražiečiai jam neleido.

Prašė skirstytis — nepaklausė.

O caro reikia klausyti. Jis gali įsakyti atimti visas bažnyčias, katalikų tikėjimą visoj imperijoj dar žiauriau persekioti.

Šiluvos, Kelmės kunigai įpareigojo patį Renadzkį Šenčiausiąjį išnešti.

Arkliai truktelėjo, smulkia ristele bėgo į kleboniją. O klebonui taip sunku, o jam taip skaudžiai širdį spaudžia. Jis pats lyg žandaras turi stoti prieš tikinčiuosius.

O jeigu tikintieji jo nepaklausys?

Viešpatie! Kokia sunki našta užkrito ant jo pečių, koks skaudus sopulis pervėrė jo širdį!

Kas Dievo — Dievui, kas ciesoriaus — ciesoriui.

Ne visuomet aiški ši tiesa.

Kražiečių byloj nei jis, nei kiti kunigai negali išspręsti, kas čia Dievo, kas ciesoriaus.

Gal ir galėtų, bet jų rankos tokios baltos, ir taisyklių tiek daug.

Arkliai stabtelėjo, sužvingo. o varpai vis gaudžia. Baisiai šįkart skamba klebonui varpai. Ko gi juodi šešėliai slankioja aplink kleboniją? Ko bėgo būrelis Valančiaus gatve, jį grįžtant pamatę?

Dėl jo šie varpai gaudžia.

Varpai gaudžia, graudžiu balsu garsindami, kad grįžo klebonas ir reikia visiems, visiems rinktis į bažnyčią Švenčiausiojo sergėti.

Taip jam aiškino Šiluvos dekanas, bet jis ir be aiškinimo supranta.

Nebemyli, nebepasitiki jie kunigais!

Žengiančiam per slenkstį į savo kambarius klebonui nukrito dvi didelės ašaros.

XXI

Bažnyčia vėl buvo tiek pilna, kad žmonės ne atsiklaupti nebegalėjo.

Laurynas su Viktorija prisigrūdo prie zakristijos ir stovėjo greta.

Greta stovėjo Rimkus su žmona, o šalia jų Jezerskienė.

Degė bažnyčioj žvakės.

Kunigai iš klebonijos lango stebėjo nušvitusius bažnyčios langus. Nei gubernatorius, nei isprauninkas nesirodė. Niekas net nežinojo, ar jie yra miestelyje ar ne.

Penktą ryto, vos vos pabalo dangaus pakraščiai, iš klebonijos išėjo kunigas Mažeika. Kad ir šimtą žingsnių, bet jis žengė sunkiai, o širdis daužėsi krūtinėje.

Kiek daug, neaprašomai daug jis per šiuos pastaruosius metus pergyveno!

Tris kartus mėgino slaptai išnešti Švenčiausiąjį bet nepavyko. Dabar eina ketvirtą kartą. Grįžęs klebonas pradžioj gražiuoju paskui griež-

tai įsakė išpildyti vyskupo ir caro įsakymą. Jis vikaras. Jis pirmasis eina į ugnį.

Jei dabar nusižeminęs ir sugraudinta širdim kunigas Mažeika eitų išpažinties, turėtų pasisakyti, kad neperseniai pats savo ranka buvo parašęs vyskupui raštą, kad negali be valdžios paramos įsakymo išpildyti. Nespėjo dar, rodos, rašalas nudžiūti, o jau iš konsistorijos atėjo kitas raštas, įsakąs žūt būt Švenčiausiąjį išnešti.

Neseniai, pamaldas belaikant, nuo altoriaus moteriškė čiupo raktelį nuo cimborijos, ir jo širdis aiktelėjo. „Štai", pagalvojo jis, prie altoriaus stovėdamas, „ir mane parapijonys saugo".

Oras buvo drėgnas, smilko lietutis, šaltis lindo į kaulus. O jis jautė, o jis suprato, kad ne tiek oras, kiek savijauta šaldo jo kūną, kad, rodos, net rankos sustyrusios. „Vyrai, ciesoriaus į autą neperdirbsit", neseniai pasakė jis Andriejauskui, bet nei šitokiais žodžiais, nei švelniu lakštutės čiulbėjimu, nors jis ir būtų sugebėjęs, matė, kad kražiečių neperkalbės, neįtikins.

Prie zakristijos durų priėjęs, Mažeika ilgai stovėjo ir klausėsi. Bažnyčioj buvo tylu kaip tylus rytas. Vadinas, žmonės išsiskirstė. Pasiųstasis liokajus, po bažnyčią ir šventorių slankiojęs visą pusnaktį, teisybę sakė. Bet kada ir kur jie išsivaikščiojo? Juk suplaukę buvo mažiausiai šeši šimtai žmonių.

Čiuptelėjo užpakalinę kišenę, išsitraukė vitraktį ir kreivai šyptelėjo. Einu į bažnyčią kaip

vagis. „Viešpatie, Tu vienas matai mano širdį, Tu vienas supranti, kas mane stumia išnešti iš šventų namų Tavo kūną ir kraują!"

Zakristijos raktai buvo dingę. Tai jis žinojo iš zakristijono Zajausko, kuris vis dar tebeserga. Kaipgi įeiti į vidų?

Įsirėmė Mažeika į šonus, pasisvėrė ant kairiosios kojos ir atsigręžė į kleboniją. Tamsu. Iki vidurnakčio klebono kambary buvo šviesa. Ar jis klūpojo prieš Nukryžiuotąjį, ar rašė vyskupui pranešimą, vikaras nežino. Bet jis pats kaip negyvas išmiegojo nuo pietų iki vidurnakčio.

Pro mėnulį praplaukė didžiulis debesis, lietutis nustojo lašėti. Išsikišo viena kita žvaigždė, sumirgėjo linksmai kaip ką tik pabudęs kūdikis. Ak, ten, ant tų žvaigždelių, jeigu tik Dievas laiko tokius pat žmones kaip mus, gal ramiau.

Mažeika stipriai trenkė ir pasibeldė į zakristijos duris. Duslus aidas nuaidėjo per bažnyčią, ir jis dabar tikrai suprato, kad žmonių nebėr.

Pasibeldė antrukart.

— Atidarykit! — šūktelėjo kunigas Mažeika iš desperacijos, instinktyviai tikėdamas, kad bažnyčioj kas nors vis dėlto yra, nors ir, be to, jis jau buvo įspėtas, kad ant vargonų, po klausyklomis keletas drąsesniųjų esą pasislėpusių.

Trakštelėjo durys ir atsivėrė. Mažeika sustojo tarpdury, bijodamas į vidų eiti. Nelauktas, netikėtas už jo nugaros išdygo stražnikas Jezerskis.

— Eikit, kunige. Aš valdžios vardu jus saugosiu.

— Ak, nereikia. Aš be jūsų apsieisiu.

— Dėkokit, kunige, ir eikit. Valdžia žino, ką daro.

Mažeika įėjo į zakristiją mažyčiais, smulkiais žingsniais, nors visuomet vaikščiodavo plačiais ir drąsiais. Keletas moterėlių klūpojo ties grotelėmis. Visos suvargusios, pašiurpusios. Jis norėjo kažką sakyti, bet burna tartum rakinte užsirakino. Tamsi bažnyčia visai aptemo. Jis drąsiai ir greit priėjo prie altoriaus ir užmiršo priklaupti. Moterys sujudo, susišnibždėjo.

— Matot, jau prieš altorių nebesiklaupia,— pusbalsiai tarė Klapatauskienė į kampą susirangiusiai Bieloglovaitei.

— Negi jis mišias laikys?

— Moterys, moterys! Bėkite pas vyrus, pasakykite, — piktai sušnibždo Martinkiene ir pakilusi nuo grotelių žvirbliu išskrido į bobinčių.

Bobinčiuje buvo Šemetulskis, Rimkus, Rozminas, Laurynas ir Šarauskas. Pašoko, nusigando lyg Dievo grabą pramiegoję, budėtojai ir prisėlino aplink suolus pro šoninius altorius prie didžiojo altoriaus.

Staiga sukilo ir kiti. Lipo nuo vargonų, kūprino iš šventoriaus. Sugirgždėjo didžiosios durys, šalto oro srovė pūstelėjo iki pat didžiojo altoriaus, bet Mažeika nieko negirdėjo, nematė. Virpančiomis rankomis kaišiojo jis vitraktį į cimboriją, bet jam nesisekė: ranka vis slydo žemyn, kakta čia raudo, čia balo, kaip nuo keliolikos taurių vyšninės.

— Švenčiausiąjį jis nori išnešti, — išsigandusiu balsu šnibždėjo Bieloglovaitė ir visa virpėjo — Jėzau Marija, gelbėkit!

— Tyliau, tyliau, — malšino ją Rimkus.

— Aš mačiau stražniką. Juk aš tą begėdį įleidau, — tarė Šarauskienė. — Bėkit daugiau vyrų pašaukti.

— Nekudakinkit, moterėlės, tylėkit,—šnibždėjo Andriejauskas. — Jau pasakyta, pasakyta, atbėgs visi.

— Ar jūs tik matot? Antai jis nebuvo toks išbalęs. Dantimis tratina ir nieko nebegirdi. Argi jis išdrįs Švenčiausiąjį Sakramentą tokiomis drebančiomis rankomis imti?

Zakristijoj susirinko apie dvidešimt žmonių, prie suolų klūpojo apie trisdešimt, o prie altoriaus buvo suklaupusios tiktai moterys.

Visas jėgas sutelkęs, įgrūdo kunigas vitraktį į šoną ir išlaužė dureles.

Moterys aiktelėjo.

Rankomis griebęs pušką, lyg degančią žariją, kunigas atsigręžė, bet akių nepakėlė. Nulei-

dęs jas žemyn, jis pustekinis nulipo nuo laiptelių ir pasuko į zakristiją.

Tylios, baisiais, net pamėlynavusiais veidais, apstojo jį moterys. Visos jos, rodos, norėjo šaukti, klykti ir iš paskutiniųjų laikesi, bijojo akis įrėmusios į pušką.

Kunigas sustojo ir išbalęs, kaip iš marmuro iškaltas, pakėlęs ties veidu pušką, žiūrėjo į ją keistomis, baisiomis akimis.

Niekuomet savo gyvenime kražiečiai nebuvo matę tokio suvargusio, tokio pasenusio ir skausmingo, o drauge ir baisiai šiurpulingo veido. Vyrai jau norėjo keltis, bėgti prie kunigo, bet šitą veidą pamatę žiūrėjo į jį akis išplėtę, tartum ant dangaus matytų tikrą liepsnojantį kryžių.

Staiga, kaip susitarusios moterys suklaupė ant kelių ir visos pragydo karščiausią giesmę „Prieš taip didį Sakramentą". Ne šnabždesiu, ne pro nosį sklindančiu, bet tyru, nuoširdžiu garsu skardėjo moterų balsai, kurie užkrėtė ir vyrus.

Kunigas atsiduso ir žengė pirmyn du žingsnius.

— Kunigėli, nenešk! — puolė jam po kojų Bieloglovaitė.

— Nenešk!

— Palik Švenčiausiąjį!

— Negūbyk mūsų, kunige! — nuaidėjo iš visų kampų, rodos, vėl pilna bažnyčia būtų.

Mažeika sudrebėjo, vėl sustojo. Puška virpėjo rankose, ir jo pasmakris šokinėjo. Suvir-

pejo lūpos, kažką suśnibždėjo, bet niekas nesuprato to šnabždesio. Jam po kojų kriste krito Klapatauskienė, Martinkienė, Rimkienė, Andriejauskienė, o Šarauskiene apkabino kojas ir suspaudė jas kaip replėmis. Jautė kunigas karštą į kojas alsavimą, matė moterų klaikius ir drauge baisius veidus, bet jo gyslos visame kūne išsitempė, ir per širdį tartum kas kančiuku pliaukštelėjo, nuėjo ir pykčio, ir baimės banga. Smarkiai ištraukė jis vieną koją iš Šarauskienės ir nusigręžęs begte bėgo pro kitas duris.

Ir tose kitose duryse įvyko tai, ko niekas nesitikėjo.

Prie tų durų klūpojo Viktute, Stonkiene, Jezerskienė ir dar septynios moterys nuo Kelmės ir Vidukles. Jos taip pat puolė ant kelių ir, pakelusios akis į Švenčiausiąjį, atstate į kunigą rankas.

— Viešpatie, neapleisk mūsų!

— Kunige, neišnešk Švenčiausiojo!

Ne voverėmis, ne paukšteliais, ne kurapkėlėmis subego nuo anų durų moterys prie kunigo. Tai buvo vilkės, jau užmiršusios, kur besančios, vilkės alkanos, ginančios savo vilkiukus.

— Nepasiduokit, moterys! — suskambejo Lauryno balsas. — Neišleiskit!

— Tik, Jėzus Marija, Švenčiausiojo nepalieskit, — atsiliepė ir Rimkus.

Pirmoji puole Martinkiene. Ji nutraukė kunigui kamžą ir pirštais, išdžiūvusiais kaip vana-

go įsikabino kunigui į pečius. Antra Klapatauskienė, trečia Bieloglovaitė. Baisiai iškrypusiu veidu ir klaikiomis akimis žiūrėdama į pušką, Braslauskienė įsikibo kunigui į žilus plaukus.

Kunigo veidas buvo molio spalvos. Jis susilenkė, sutraškino dantimis, bet iš vietos nebestengė pajudėti.

— Padėk Švenčiausiąjį!

— Įdėk į altorių! — pribėgo ir Rimkus su Laurynu.

Mažeika tylėjo.

Laurynas norėjo čiupti kunigą pusiau, bet susivaldė ir žiūrėjo į jo veidą, laikydamas sugniaužtus kumščius, norėdamas rasti nors vieną bruožėlį seniau buvusio kunigo, jo užsakus pagarsinusio. Nebebuvo to kunigo: piktas ir išsigandęs, lyg vilkų apniktas jis, rodos, mylėjo visus, kai pakeldavo akis į pušką, stipriai kumščiuose sugniaužtą, ir neapkentė, kai akimis žvalgėsi po moteris ir vyrus.

— Kunige, nunešk Švenčiausiąjį į altorių! — pats nepasijuto širdingai taręs Laurynas, nes jam jo pagailo.

Mažeika papurtė galvą.

— Nepurtyk galvos, bet kalbėk!

— Negali jis kalbėt, kai Švenčiausiąjį laiko. Meskit jį ant žemės! Muškit! — šaukė Martinkienė spiegiančiu balsu. — Jis nebe kunigas, pikta dvasia jį apsėdo.

Ir kunigą prilenkė prie žemės. Daužomas, draskomas, už plaukų pešiojamas, jis padėjo Švenčiausiąjį ant slenksčio ir pats pasipurtė, suriko:

— Gelbėkit!

Du vyrai ir šešios moterys ratu apklaupė pušką, ir drebėdami, virpedami žiūrejo į ją, tokią gražią, žibančią, užvalkalėliu apdengtą.

Pro duris įbėgo stražnikas. Vyrai, akimis susimerkę, čiupo jį už krūtinės, stūmė pro duris į šventorių, o šventoriuje, rodos, vėzdai, akmenys, plytos patys lėkė jam į kuprą. Su perskelta galva, sukruvintas stražnikas pabėgo.

O Mažeika gynėsi. Gynėsi nuo moterų, vyrų, bet jį parsimetė ant grindų, rankšluosčiu surišo rankas ir mušė, ir draske, ir spiaudė jam į veidą.

Kaip pikčiausias piktadarys, jis raitėsi po grindis su sudraskytu veidu, murzinas, o ašaros taip ir lašėjo per veidus.

— Užmušt jį!

— Sudraskykit! — nešaukė, bet šnypštė pamėlynavusios moterys ir į skutus sudraskė jo bažnytinius drabužius.

Jėga ištrūkęs, tekinas parbėgo kunigas Mažeika į kleboniją ir virtęs į lovą verke nesavu balsu.

— Už ką man ta kančia? — šaukė jis raminančiam klebonui. — Nebeisiu daugiau į bažnyčią, nė kunigu nebebūsiu!

Audra praėjo.

Širdys plakė smarkiai, bet proto jau nebetemdė.

Kraujas ėmė tekėti ramiau gyslomis.

Iš akių pasislėpė vilkų žvilgsniai, iš pasąmonės bėgo budelis, nukryžiavęs Kristų.

Tik niekam nežinant vėl suskambo varpai.

Į bažnyčią grūdosi žmonės, bėgo, tartum jie čia pat aplinkui būtų miegoję.

Nugalėjusios kunigą, moterys dar tebesidairė klaikiomis akimis, tartum regėjusios baisiausį sapną.

Puška tebestovėjo ant slenksčio.

Susigrūdo žmonės, keliais prišliaužė, o Rokas Šarauskas skardžiu balsu pirmas užgiedojo „Šventas Dieve".

— Šventas Dieve, Šventas macnas, šventas nesmertelnas, — pagavo moterys, vyrai, ir visa bažnyčia suliūliavo, suaidėjo.

Dievo kūnas ir kraujas buvo visų akyse, žėrėjo, auksu spinduliavo gražiau negu pirmiesiems apaštalams iš dangaus nulijusi Šventoji Dvasia.

— Pasigailėk mūsų, — dar garsiau veržėsi iš visų krūtinių, o Viktutė net ašaromis apsipylė. Ot, čia pat ji gulėjo kryžium, kur dabar puška, ir jos Dievas pasigailėjo.

Nutilo giesmė. Visa bažnyčia garsiai alsavo, nė vienas nepakilo.

Į visų galvas įstrigo mintis, kasgi dabar įdės Švenčiausiąjį į altorių? O Rokas Šarauskas galvojo už visus. Paimsiu pušką nuogomis rankomis — rankas sutrauks. Reikia suimti švariu, šilkiniu drabužiu ir būti po išpažinties.

Prieš du mėnesius Šarauskas priėmė Švenčiausiąjį. Žaibo blykstelėjimu pergalvojo savo nuodėmes: nė vienos neprisiminė.

Saldu jam būtų įnešti pušką, įdėti į cimboriją, nes jaunystėje tarnavo mišioms ir žino kaip, bet kur gauti baltas pirštinaites?

Atsistojo ir stovėjo jis vienas. Visi sužiuro į jį, tartum supratę, kas dedasi jo galvoje.

Karnienės gražus šalikas. Bet ne. Nuodėminga būdama ištekėjo. Štai, dar vienos moterėlės šilkinė skarelė. Ne. Į jos tvartą svetimas paršelis neseniai buvo įbėgęs.

Šalia grotelių, į Švenčiausiąjį atsigręžus, klūpojo Teodora Zajauskaitė ir karštai meldėsi. Naujintėlaitis šalikas sviro per pečius, o akys tokios nekaltos, maldoj paskendusios. Ot, šita mergaitė...

— Žmonės! Kuris įnešim Švenčiausiąjį? — rodos, tyliai prašneko Šarauskas, bet visi sujudėjo, sukruto.

— Tu, — kažkas atsiliepė iš zakristijos.

— Sakot, aš? Vardan Dievo Tėvo ir Sūnaus ir Dvasios Šentosios. Amen, — persižegnojo Šarauskas balsu. Jį pasekė visa bažnyčia.

Šarauskas atsiklaupe tiesė virpančias rankas į puš-ką ir išbalo kaip numirėlis.

Iškilmingu veidu, pabalęs, kiek persigandęs prieš Dievo galybę, Šarauskas atsiklaupė ant kelių, pabučiavo žemę ir pakilęs priėjo tiesiai prie Zajauskaitės. Sužiuro, nustebo moterys nesuprasdamos, ką tai reiškia. O senis pasilenkė prie merginos, atrišo jos šaliką ir, susisukęs juo rankas, priėjo prie puškos.

— Jėzus Marija, — balsu atsiduso Martinkienė.

Šarauskas atsiklaupė, tiese virpančias rankas į pušką ir išbalo kaip numirėlis. Šarauskienė žiūrėjo į savo vyrą beprotiškomis akimis, aiktelėjo. Sujudėjo, subangavo bažnyčia, visi grūdosi prie altoriaus. Bet Šarauskas pagaliau išdrįso. Jis paėmė į rankas pušką, pakilo ir palengvėle, aplink klūpojusių vyrų ir moterų lydimas, nuėjo pro vartelius.

Lipant laipteliais, visi matė, kaip virpėjo jo kojos. Jis vos nesusmuko.

Įdėjo pušką į cimboriją, atitraukė rankas, ir tartum nebežinodamas ką veikti, tartum netikėdamas, kad jis tai galėjo atlikti, žnekte žnektelėjo ant kelių. Šalikas nusviro ant patiesalo, ir jis jo nebepajėgė pakelti.

— Uždaryk dureles, dureles, — nekantriai šnibždėjo moterys, bet prabėgo dešimt, penkiolika minučių, kol Šarauskas sujudėjo ir pakilo.

Spaudė dureles vieną, kitą kartą, bet jos nevisai užsidarė, tebeliko kiek praviros.

Pasilenkęs, paėmęs Teodoros šaliką, jis nulipo toks ramus ir baltas, tartum pirmasis kankinys, ką tik nuo prirakintos sienos paleistas.

Teodora švitėjo. Ji, rodos, keleriais metais dar pajaunėjo ir dabar žydėjo pirmąjį kartą.

Patiesė ant pečių Šarauskas jos šaliką ir atsiklaupęs skardžiu, džiugiu balsu užtraukė:

— Tegul bus pagarbintas Švenčiausias Sakramentas...

— Tikras Kūnas ir Kraujas Viešpaties mūsų Jėzaus Kristaus... — pritarė moterys, pritarė visa bažnyčia.

Jei šiuo momentu būtų sujoję tūkstančiai kazokų, jei būtų armotomis šaudę, bažnyčioj niekas nebūtų išgirdęs. Visi klūpą bažnyčioje buvo nebe žmonės, bet viena ištisa giesmė, nusilenkimas Dievo galybei ir meilei

XXII.

Atėjo lapkričio dešimtoji.

Gubernatorius Klingenbergas apsistojo Šiauliuose ir laukė žinių iš Kražių. Tikrų žinių dar nebuvo, tik atgarsiai, kad kražiečiai nieku būdu nepasiduosią, iš bažnyčios geruoju neisią, pasiekė ne tik Klingenbergą, bet ir jojo artimuosius.

Šiauliuose pašnibždomis kalbėjo, kad to meto lietuvių inteligentai ir bajorai buvę išleidę atsišaukimus, ragindami kražiečius kovoti su rusais ne tik dėl bažnyčios, bet ir dėl laisvės. Šis žodis, lenkų socialdemokratų, rusų dekabristų liaudininkų paskleistas, prigijo Lietuvos inteligentų širdyse, o jie mesdavo jį ne tik į savo sluoksnius, bet ir į ūkininkų, darbininkų lūšneles ir protą. Žodis laisvė, garsioji Lietuvos praeitis per tuos žmones buvo persimetusi į „Varpą" ir kitus lietuviškus laikraščius. kurie, kad ir nerado Kražių apylinkėse šiltos ir amžinos gūžtos, nes maža kas apie „Varpą" ten buvo girdėjęs, bet

vis delto „Kelkite, kelkite, kelkite" vieną kitą kaimietį jau anksčiau buvo pasiekęs.

Klingenbergas kilimo vokietis, bet buvo seniau priėmęs pravoslaviją. Prie Vilniaus generalgubernatoriaus Totlebeno jis tarnavo prokuroro padėjėju, vėliau buvo Vilniaus policmeisteris. Kai generalgubernatorių Kochanovą dėl jo liberalinių pažiūrų ir neryžtingumo atleido, Klingenbergą pakėlė į Kauno vicegubernatorius. Jis nepasižymėjo administraciniais gabumais, bet buvo paslaugus, parodė visišką paklusnumą, nekentė katalikų ir iš viso vadinamųjų kitataučių.

Trumpai tarnavęs vicegubernatorium, Klingenbergas sugebėjo būti paskirtas tikruoju Kauno gubernatorium. Buvęs prieš jį gubernatorius Melnickis pasitraukė dėl Kęstaičių įvykių. Pakeltas į tikrojo tarėjo rangą, Klingenbergas perėmė gubernatūrą, tą dieną pažymėdamas pagarsėjusiu balium.

Kražių bažnyčią uždarydamas savo jėgomis, nesišaukiant kazokų, Klingenbergas svajojo nuo pat pirmosios gubernatoriavimo dienos. Tai buvo ne tik jo asmeninio pykčio objektas, bet noras pasitarnauti ir tikrasis valdžios politikos nujautimas.

Anais laikais rusų valdžia, ypač tam tikri šovinistai valdininkai, puikiai numanė, kad užgniaužti pabudusią tautinę gyvybę galima tik išrovus tikėjimą. Rusų valdžia čia vienoj, čia

kitoj vietoj jau buvo padaryusi bandymų ir, nors tie bandymai nedavė lauktų pasėkų, vis dėlto buvo proga savo veiklą parodyti valdžiai tinkama prasme ir, be abejo, pateisinti milžiniškas išlaidas. Spaudos draudimas, rusų raidės perbėgo per Lietuvą kaip alkanas vilkas, nepateisinęs savęs, o tik davęs gerų vaisių pavergtam ir jau kurį laiką bemiegančiam kraštui.

Kūną ir sielą nukamuotas lietuvis ir žemaitis puolė prie uždrausto vaisiaus ir, prasitrynęs akis, pamate, nustebo, kad jis kadaise yra valdęs žemes nuo Baltijos iki Juodųjų jūrų. Jis pajuto sieloj skaudų ir drauge saldų dunktelėjimą, sužinojo, kad jo seneliai, proseneliai nebuvo keičiami į šunis, o kaip riteriai kovojo su didžiausiomis Europos galybėmis. Šitos žinios, ta garsi žemaičių, lietuvių istorija knygelėmis, laikraščiais pasiekė jį nakties tamsoje ir prie skalos, prie žibalinės lempelės nuščiuvo kaip gaisras.

Ir visi, kas tik tą gaisrą vaizdavos, kas bent širdies kampeliu jį pajuto — matė gražesnius vaizdus, negu iš tikrųjų buvo. Su spauda, su tokia istorijos vaivorykšte gubernatoriai, isprauninkai bei žandarai nejstengė sėkmingai kovoti. Dusdami, degtine užgerdami nepasisekimus, vaikė atbundantį vergą po raistus, po miškus ir, atėmę knygų ryšulėlį, siuntė aukštesniajai valdžiai pasigirdami, manydami, kad šitame ryšulėlyje sugavo jėgą, kuri ir gaisrais, ir ne-

matomu, neapčiuopiamu Dievu vaikščioja po Lietuvą.

Generalgubernatorius Orževskis, buvęs lenkas, perkrikštas, taip pat stengėsi užgniaužti atgimusį, su ryšulėliu besibastantį lietuvį. Metęs savo tėvų tikėjimą, jis nekentė katalikybės ir visomis išgalėmis darė karjerą. Karjera jam sekėsi, nes jis buvo vidaus reikalų ministerio draugas. 1882 metais buvo Policijos Departamento viršininkas, nes prieš tai, būdamas Varšuvos žandarmerijos viršininkas, pasižymėjo ištikimybe patiems juodašimtiškiausiems rusų sluoksniams. Kad ir žemo ūgio, bet vyriškas, gražus, jis patiko moterims, mokėjo elegancijos toną laikyti aukštesniosiose moterų draugijėlėse ir visuomet laiku nujausdavo, kada reikia keisti nuomonę.

Kad galėtų galutinai ir tikrai ištirti žmonių nuotaiką ir ją pranešti gubernatoriui, apskrities viršininkas (isprauninkas) Vichmanas, gubernatoriaus įsakytas, dar kartą atvyko į Kražius keturias dienas anksčiau už Klingenbergą.

Paskyręs bažnyčiai uždaryti galutinį terminą lapkričio 10 dieną (senojo stiliaus), gubernatorius Klingenbergas buvo įsakyme pabrėžęs, kad tos dienos išvakarėse susirinktų Vichmano vadovaujami septyni policijos valdininkai, penkiasdešimt raitų stražnikų ir dvylika žandarmerijos puskarininkių. Varniuose, už tridešimt verstų nuo Kražių, stovėjo trečiasis kazokų pul-

kas. Šitam pulkui buvo įsakyta, kad davus žinią trys šimtai raitų kazokų būtų pasiruošę išžygiuoti į Kražius. Dar iš Kauno neišvažiavęs, gubernatorius Klingenbergas gavo iš Raseinių isprauninko dvi telegramas, kad Kražių bažnyčioj nuolat būdį apie 50 vyrų ir moterų, o miestely iš apylinkės prisirinkusių esą apie tris šimtus. Klingenbergas dėl tų žinių nerimavo, stačiai pyko. Jis sakė negalįs suprasti, kaip paprasti, bemoksliai „mužikai" drįsta priešintis caro įsakymui. Savo pareigūnams karčiai prikaišiojo, kad jie nemoką laiku griežtai ir energingai pasielgti, nesuprantą žmonių psichologijos.

„Be naujų antpečių, be iškilminių veidų niekuomet „mužikams" negalima pasirodyti", kalbėjo jis pyktaudamas Šiauliuose ir, jei ne noras viską paslėpti, gal būt Klingenbergas ir daugiau būtų piktų žodžių pašvaistęs.

Šiauliuose Klingenbergas taip pat gavo telegramą. Paaiškėjo, kad žmonės, apie jo atvykimą sužinoję, telkiąsi į Kražius, o bažnyčia esanti pilnutelaitė. Ši žinia visai suerzino gubernatorių. Lapkričio devintą jis išvyko iš Šiaulių. Kelmėje jį pasitiko policijos komisaras Hofmanas ir pranešė, kad Kražiuose neramu.

— Nuraminsim! — piktai atsakė Klingenbergas.

— Žydai viską praneša, — pridūrė Hofmanas.

Klingenbergas susimąstė, nieko neatsakęs.

Tuo momentu isprauninko siųstas policijos pareigūnas Ivašencevas atpūškėjo į Kelmę ir atraportavo gubernatoriui, kad į bažnyčią susirinkę apie keturis šimtus žmonių. Klingenbergui dingo mintis pačiam savo jėgomis bažnyčią uždaryti. Nebedelsdamas jis pasiuntė Varnių kazokų vadui telegramą, įsakydamas lapkričio 10 dieną aštuntą ryto kazokams būtinai būti Kražiuose.

— Prokletyje žmudziaky*), — kartojo Klingenbergas, kasydamas juodas, purias žandenas.

Šalo. Ryto žvarbus vėjas nugulė, pūga nuščiuvo. Tik biro smulkios snaigės ir netirpo ant žemės, nes ratais išvažinėti keliai, apartos rugienos buvo sušalusios į juodą kaulą.

Po pietų, prietamsy Klingenbergas važiavo į Kražius, lydimas žandarmerijos pulkininko Žalkevičiaus, Kauno gubernijos valdybos patarėjo Kožino, policijos bei žandarmerijos pareigūnų ir Kelmės klebono Jaugelio, kuriam drauge vykti įsakė pats gubernatorius. Privažiuodami nuo bažnyčios pusės Kražių miestelį, jie pamatė jau girdėtą reginį. Bažnyčia buvo atvira ir apšviesta. Rodos, dūmais aprūkusios, mirgėjo žvakės taip gražiai ir graudingai, kad gubernatorius įsakė bent kiek stabtelėti.

– Negi visą laiką jie taip dieną naktį ir meldžiasi? — užkalbino Klingenbergas Jaugelį.

*) Prakeiktieji žemaičiai.

— Tris mėnesius... visą naktį, — atsakė kunigas susijaudinęs.

— Ne malda, kunige, juos į bažnyčią suvedė. Mes turim kitokių žinių!

Aplink šventorių buvo tuščia ir ramu. Tylūs, tartum nuliūdę žiūrėjo į bažnyčią ir visi kiti gubernatoriaus palydovai. Ryškiai švietė mėnulis, bėrė sidabrinius spindulius pilnomis saujomis, tartum geras senelis vaikams šypseną. Takas į bažnyčią ir net visas šventorius buvo taip aiškiai nušviestas, kad kiekvieną mirkčiojančią žvakę buvo galima suskaityti, stebėti pelę, bėgančią šventorium.

— Gražus vakaras, — atsiduso pulkininkas Žalkevičius ir pakėlė akis į dangų.

Viena po kitos mirgėjo žvaigždės.

— Vakaras, tiesa, puikus, — tarė Klingenbergas. — O vis dėlto, jei tie žmudziakai nepaklausys, nagaikų teks įkrėsti.

— Gal, pone gubernatoriau, aš pirma nueisiu į bažnyčią? — ramiai paklausė pulkininkas.

— Sugraudint, prašau. Matyt, pulkininkas poetinę sielą turit. Gal geriau įtikinsite.

Staiga jie pamatė bažnyčios pasieniu bėgantį žmogų. Šešėlis švystelėjo greit ir dingo bažnyčios angoje.

— Ar pastebėjot? — piktai šyptelėjo Klingenbergas. — Matyt, jie puikiai susiorganizavę, net sargybą yra išstatę. Tas šešėlis, aišku, prakalbės ir praneš, kad aš atvykau.

Visi tylėjo.

Klingenbergas apsistojo Kražių valsčiaus valdybos namuose. Jis darėsi niūresnis ir piktesnis. Jis tartum nujautė, kad ne viskas jam taip sklandžiai pasiseks, kaip buvo galvojęs. Būdamas prokuroro padėjėjas ir šiaip trindamasis apie valdinius, keturkampius stalus, Klingenbergas puikiai žinojo, kad lietuviai inteligentai seniai leidžia rusų imperijoj uždraustus laikraščius, knygas ir kelia tautą iš miego, kursto separatinį judėjimą. Įvairiausios priemonės, spaudos draudimas ir smarkios bausmės už laikraščių platinimą šito judėjimo neužgniaužė. Ir ne kartą Klingenbergas jau buvo prasitaręs anksčiau, jog, ačiū Dievui, kad ne visi lietuviai, žemaičiai moką raštą. Nors jie, palyginti su lenkais, esą paklusnesni ir greičiau linkę garbinti carą, vis dėlto, jei mokėtų skaityti, sunkiau su jais būtų.

Klingenbergui bemąstant, atvyko Šiluvos dekanas kanauninkas Jastremskis.

— Pavėlavot, kunige, — piktai pastebėjo Klingenbergas.

— Pas ligonį buvau išvažiavęs, atsiprašau.

Nieko nebesakęs, gubernatorius paprašė kanauninką sėsti ir pakilo vaikščioti. Rankas užnugaryj sunėręs, galvą kiek palenkęs į priekį, jis kokį pusvalandį žingsniavo, ne tik nė žodžio netardamas, bet ir akių nė į vieną nepakreipdamas.

Pristavas Ivanovas su kitais pareigūnais buvo nuėję į bažnyčią apsižvalgyti, patikrinti žmo-

nių nuotaikos. Jie ilgai negrįžo. Klingenbergas ūmai stabtelėjo ir, sužiuręs į žandarmerijos rotmistrą Semionovą, tarė:

— Perilgai jie negrįžta.

— Pone gubernatoriau, ir aš norėčiau į bažnyčią nueiti, — tarė Semionovas.

— Gerai. Nueikit ir praneškit jiems, kad atvykau su jais gražiuoju kalbėti.

Semionovas išėjo.

— O jūs, ponai kunigai, vyksit drauge su manim ir žmonėms žemaitiškai išaiškinsit.

— Mūsų kalbos neturi pasisekimo, — atsakė dekanas Jastremskis.

— Tokiu būdu tamstos blogi mokytojai...

Akinių pridengtos, bėgiojo piktos gubernatoriaus akys nuo vieno kunigo prie kito, bet jis dar vengė juos įžeisti. Mat, seniai generalgubernatorius Orževskis ir Kauno gubernatorius Klingenbergas tikėjo, kad kunigai slapta maištininkus palaiko, tik viešai dedasi norį caro įsakymus pildyti. Ne kartą tatai Klingenbergas buvo priminęs. Tik po kunigo Mažeikos tragedijos, kuri jam raportu buvo pranešta visai nesušvelninta, šiek tiek suminkštėjo širdis ir atsirado abejonės. Dėl to, metęs sakinį, jis tučtuojau susilaikė ir ėmė pasakoti anekdotą, kaip armėnas susiginčijo su popu.

Už langų švaisčiojo žmonių šešėliai. Dangus kaskart šviesėjo, žvaigždės žibėjo ryškiau už auksą ir gubernatoriaus sagas.

Valsčiaus būstinę ėmė siausti mistinė nuotaika. Klingenbergas, baigęs anekdotą, iš paniūrų dilbtelėdavo pro langą, matė šešėlius, matė dangaus pakraštį. Šiurpus jausmas perbėgo jo sielos pakampiu. Kunigai tyli, pareigūnai nekalbūs ir per daug rūko.

Argi nė vienas man nepritaria? — pagalvojo Klingenbergas. Argi ir man teks atsistatydinti, kaip Mielnickui dėl Kęstaičių?

Rotmistrui Semionovui ne kartą teko gaudyti knygnešius, tardyti ir bent apytikriai žemaičius pažinti. Iš prityrimo žinojo, kad tai atkaklūs, bet simpatingi ir vargingai gyveną žmonės. Eidamas į bažnyčią, jis instinktyviai nujautė, kad ten nepamatys baisių metiežnikų, nesutiks pikto urzgėjimo ir kad nė vienas kumštis nepakils prie jo veido. Žmonės kovoja už savo tikybą, už bažnyčią, ir kuriems galams, mąstė jis, ta niekuo ypatingu nepagarsėjusi bažnytėlė reikalinga Rusijai. Tai paprasta administracijos užgaida, ir daugiau nieko.

Jis pats iš mažens buvo religingas, o suaugęs kad ir pasišaipydavo iš popų, su kuriais ne kartą tekdavo jam praleisti klaikias girtas naktis, tikėjo Dievą ir lankydavo cerkvę, nuoširdžiai joje melsdamasis. Juodašimčių rusų akyse katalikybė buvo lenkiškumo įrankis, kataliką vadindavo „poliaku“, tačiau Semionovo pažiūrose nei „poliak“, nei „katolik“ nekenkė Rusijai. Tiesa, šitų svarbių problemų jis nė

nesprendė. Tikro ruso širdis neturėjo užuojautos kruvinai skriaudai. Nekartą savų rusų draugėje jis pasijuokdavo, kad panašūs Orževskiai, Klingenbergai, Vichmanai, Hofmanai — tai tikrieji „prachvostai"*), tikrieji „niemcy"**), „innorodcai"***), žalingai proteguojami skriaudžią vargšus žmones, siekdami ne ko kito, tik valdžios viršūnių.

Bažnyčia tebebuvo apšviesta, o viduj ramu. Tik plikos vyrų galvos, moteriškių skarelės judėjo, mirguliavo, tarytum čia laukiama Dievo prisikėlimo.

Bobinčiuje Semionovas stabtelėjo ir žvalgėsi atidžiai, keistai plakančia širdim, nes katalikų bažnyčioje buvo pirmą kartą gyvenime. Gražiai jam atrodė susmaigstytos į dvi eiles vėliavos, klausykla ir altoriai tokie šviesūs ir savotiškai gyvi. Jis tučtuojau palygino cerkvės šventuosius su šiais ir pastebėjo milžinišką skirtumą. Per daug aukso apkrauti, smailiomis veido linijomis, evangeliniais posakiais apraizgyti cerkvių šventieji atrodė perdaug senoviški, be gyvybės. Kražių bažnyčios altorius, kurį jis ryškiai matė paskendusį žvakių liepsnose, jam padarė tokį įspūdį, rodos, Panelė Švenčiausioji, žengianti į dangų, tai kažkas neseniai matyta, bet drauge ir nepaliečiamai šventa.

*) Šunuodegiai.
**) Vokiečiai.
***) Kitataučiai.

Rotmistrą Semionovą žmonės pastebėjo ir subangavę, sujudėję ėjo prie durų. Pribėgo prie jo Martinkienė, Klapatauskienė, Šarauskienė, Bieloglovaitė, toliau, už nugaros, stovėjo Viktutė. Prisiartino ir vyrai: pablyškęs, pablogęs, bet energingai nusiteikusiu veidu Antanas Rimkus, Adolfas Ivanauskas, Laurynas, Šemetulskis, Rimgaila ir kiti. Išsirikiavo visi ir tylėjo, lyg stebėdami, ar čia draugas jų, ar priešas.

Semionovas susigraudino. „Moterėlės, senukai sermėgiai (jam visi atrodė pasenę) meldžiasi Dievui, o mes juos turime iš bažnyčios išmėtyti", galvojo jis žvalgydamasis. „Ką gi jie bloga daro?"

Įėjęs į vidurį bažnyčios, rotmistras priklaupė prieš altorių ir stačiatikiškai persižegnojo. Suklaupė ir visi žmonės, karštai melsdamiesi, staiga nušvitusiais veidais. Rimgaila šnibždėjo vyrams, kad tai bus ne kas kitas, o caro pasiuntinys, giminaitis, pats atvykęs pažiūrėti, kaip laikosi kražiečiai.

— Vyrai, melskitės, melskitės, — šnibždėjo Rimgaila aplink klūpantiems į ausis ir pats karštai mušėsi į krūtinę.

Rimgailos patikinimas, kad čia caro giminaitis, giliu šnibždesiu perbėgo visą bažnyčią. Moterys pakėlė galvas, ištempė kaklus vyrai, ir visi žiūrėjo į rotmistrą ir nusprendė, kad tai būsiąs tikrasis išganytojas. Tokie blizgą jiems rodėsi antpečiai, tokie malonūs pajuodėję, blogai išskusti veidai.

— Anas bus tikras jenerolas, — balsu prašneko Šarauskas.

— Caro giminaičiai dar lopšy jenerolai būna. Jis, tur būt, dukart jenerolas, — atsiliepė Rimgaila.

Vos rotmistras pakilo, prie jo pripuolė Bieloglovaitė, Martinkienė ir puolė bučiuoti viena ranką, kita petį.

— Babuški*), ką jūs, ką jūs,—jaudinosi Semionovas ir nepasijuto apsuptas didelio vyrų ir moterų rato.

— Pagelbėkit mums, — vos neverkdamas balsu prakalbo Rimgaila. — Pasakykite ciesoriui, kad mes aną dideliai mylim ir maldaujam, kad ans bažnyčios neuždarytų.

— Ir caras jus myli. Tik jo įsakymų reikia klausyti, — kiek galėdamas, ramiai prakalbo Semionovas.

— Vo bažnyčia mūsų, — karštai šūktelėjo Rimkus žemaitiškai.

— Aš ne visus suprantu. Kas nors kalbėkit rusiškai, — akyliau sužiuro į Rimkų Semionovas.

— Jis sako, — prakalbo Ivanauskas, — kad bažnyčia mūsų. Jei rusams reikia cerkvės, mes galim pastatyt.

— Caro reikia klausyti, — kiek kiečiau prasitarė Semionovas. — Jo įsakymas yra šventas.

*) Bobelės.

Jei jūs gubernatoriaus paklausysit ir iš bažnyčios geruoju išeisit, tai aš pats tarpininkausiu, kad caras susimiltų ir bažnyčią vėl leistų atidaryti. Suprantat?

Visi tylėjo.

— Ponas kunigaikšti, dabar už mus užtark! — puolė į kojas Bieloglovaitė.

— Moterys, ką jūs darot! Aš gi nesu caras. Jei jo imperatorinė didenybė man įsakytų į ugnį pulti, aš turėčiau įsakymą pildyti. Sakau, išeikit geruoju, o jo imperatorinė didenybė paskui jūsų prašymą išklausys.

Moterys ėmė verkti. Vis daugiau vyrų telkėsi apie rotmistrą ir gražiuoju prašė jį užtarti ir neleisti bažnyčios uždaryti.

— Aš nieko negaliu padaryti, nieko, — skaudžiu balsu tikino Semionovas kražiečius. — Tuoj ateis pas jus gubernatorius, ir jūs jo paklausykit. Atminkit mano žodį — daugiau laimėsit.

Grįžo Semionovas į valsčiaus valdybos namus skaudžiai prislėgtas, bet tvirtai tikįs, kad kražiečiai jokio maišto nekels. Klingenbergas jo laukė. Grįžę pristavas Ivanovas, Švarovas ir žandarmerijos vachmistras Krestnikovas gubernatorių tikino, kad žmonės bažnyčioje laikosi ramiai ir jo įsakymus išpildys. Isprauninkas Vichmanas atraportavo, kad pusė žmonių iš bažnyčios išsikraustė, bet palikę, apie du šimtus asmenų, yra užkietėję užsispyrėliai ir pareiškę nepasiduosią.

— Jei mes bažnyčią uždarysim tuojau, žygis gali baigtis riestai, — baigė Vichmanas, drąsiai žiūrėdamas Klingenbergui į akis.

— O kokia jūsų, pone rotmistre, nuomonė? — kreipėsi gubernatorius į Semionovą.

— Bažnyčioje, mano manymu, aš mačiau ramiausius ir padoriausius žmones. Man rankas, kojas bučiavo... Esu tikras, kad jei dabar visi nuvyksim su tamsta, pone gubernatoriau, tai žmonės geruoju išsiskirstys.

Gubernatorius Klingenbergas kietai kramtė lūpą ir piktomis žiūrėjo į Vichmaną.

— Jei pasirodys, kad kazokai be reikalo buvo iškviesti, tai visa atsakomybė kris ant tamstos, — piktai tarė gubernatorius.

— Pone gubernatoriau, aš kalbu, ką žinau. Tikėkit manimi, kad žmonės įpykę ir kažkeno kurstomi, jie geruoju nepasiduos.

— Pamatysim!

Gubernatorius vis dar delsė, vis nenorėjo, kad jam dalyvaujant bažnyčia būtų uždaryta su kazokų pagalba. Jis svajojo pabrėžti savo asmens orumą, parodyti drąsą prieš nepatenkintą, nerimstančią minią ir sugebėjimą ją nuraminti ir pasiduoti jo imperatorinės didenybės valiai. Imperijos valdžios viršūnėse toks žygis geriau atestuotų jo administracinius gabumus.

Ilgai sėdėjęs, pasirėmęs galvą, gubernatorius Klingenbergas nutarė tą pačią naktį, nelaukdamas kazokų, bažnyčią uždaryti.

— Įsakykit stražnikams ir žandarams, kad susitvarkytų ginklus! — skardžiai taręs, pakilo nuo stalo Drauge pakilo ir kunigai.

— Kai bus duota komanda, elgtis griežtai, tik tiesiog į žmogų nešauti! — pasakė gubernatorius, išėjęs į kiemą, išsirikiavusiai sargybai.

— Tak točno!*).

— O kunigai pasakys žemaitiškai, ką aš liepsiu!

Kunigai pabalo ir sužiuro viens į kitą.

*) Taip tikrai.

XXIII.

— Dabar, vyrai, tai turėkimės, — balsu tarė bobinčiuje Laurynas. — Šitas pulkininkas ar jenerolas ateis su vaisku!

— Gubernatorių atsives!

— Kazokai, sako, jau atjoja!

— Nepasiduokim, — perrėkė visus Rimkus. — Už šventą vierą, už bažnyčią nepabijokim nė smerties!

Žmonės grūdosi prie bobinčiaus, tartum prie altoriaus Komunijos priimti.

Kilo triukšmas. Šią minutę visi užmiršo esą bažnyčioje, sergėję Švenčiausiąjį. Kraujas tvino gyslose, akyse žėrėjo fanatiškas pyktis.

— Bėkit pas kunigus! Pasakykit, kad jau paskutinė valandėlė! Tegul ateina klebonas! — šaukė keletas balsų.

— Nereikia kunigų! Jie bijo!

— Rinkit akmenis ir vėzdus! Duosim anam!

— Neškit ciesoriaus abrozdą!

— O Jėzus Marija!

Feliksas Andriejauskas išėjo į priekį. Šįkart jis buvo toks išbalęs, kad, rodos, užtektų neatsargesnio kumštelėjimo, ir jis virstų ant grindų negyvas.

— Feliksai, ką dabar darome, — čiuptelėjo jam už rankovės Jokūbas Žutautas, storas, stambus vyras. — Aš rokuoju, kalbėkim gražiuoju.

— Nutilkit, nusiraminkit, skardžiu balsu prašneko Andriejauskas. — Nezaunykit, juk Dievo namuose esam!

Nutilo.

— Paskutinį gal kartą išklausykit manęs. Šį vakarą tikrai atvažiavo gubernatorius ir kiti ciesoriaus tarnai. Ne pyragų anie mums atvežė, bet aštrių šioblių, nepaglostyti ateis į bažnyčią! Lokys šok, gaurai dulk.

Moterys grūdosi prie kalbėtojo su tokia jėga, kad jis vos spėjo atsiremti į Nukryžiuotąjį. Suskaudo po paširdžia. Tačiau Jėzaus palinkusi, kruvina galva, kurią jis jauste pajuto, nustelbė skausmą. Andriejauskas pasijuto tartum, įkvėptas. Galingu balsu jis tęsė:

— Palikom laukus neartus, Dievo dovana ne vis. aruoduos. Žiemos sulaukėm bažnytėlę besergėdami. Gyvulių, vaikų jau trečias mėnuo nematėm. Prisiekėm Dievui ginti jo namus, giesmes giedodami. Ar dabar, šį vakarą, mes pasiduosim?

— Nepasiduosime!

— Dievas mums padės!

— Tegul parodys ciesoriaus parašą!

— Neišeisime iš bažnyčios, tegul sukapos vietoje!!

Sušuko visi, kas tik gyvas, ir stiprus garsas nuaidėjo toli už šventoriaus.

— Brangūs žemaičiai, — vėl išsiskyrė iš visų Andriejausko balsas. — Neišeisim iš bažnyčios! Vieni palikom. Iš niekur pagalbos nesulaukėm. Ponai liko ponais, kunigai išsislapstė. Dievas mato visų darbus ir sąžines. Jis paskutiniojo sūdo dienoj teis visus. Avinais, miltais, vištelėmis, spirgėmis, duonos bakanėliais ne visi atsipirks. Juk ir Kainas dėjo aviną ant laužo, bet Dievas mieliau priėmė Abelio auką. Dėl ko? Žinot, kad Abelio auka buvo nuoširdi, jis aukojo geriausią bandos avelę. Mes, brangūs žemaičiai, aukojam Dievui savo turtą, namiškius, mes aukojam savo gyvybę! Nenusigąskim! Be aukų nėra laimės!

Andriejauskas puolė į ekstazę. Jo balsas skambėjo garsiau ir širdingiau, negu kunigo per pamokslą. Ir klausė jo visi lyg vyskupo.

— Anąkart aš jums kalbėjau apie mūsų senovę, bet ne viską pasakiau. Šią valandą nebetversiu. Jei jūs mane ir vieną paliksit, tai aš nuogom rankom kibsiu gubernatoriui į pečius ir į bažnyčią neleisiu. Mirsiu!

— Visi už tave! — sušuko Rimkus.

— Nepaliksim! — pritarė Laurynas.

— Nedrebėk, Feliks, kulnims išlėks!

— Raštą mums uždraudė. Tegul, sako, ruskis, ta Lietuva bus tamsi ir juoda! Kitas svietas drukavoja knygas, gazietas, o mes negalim. Į Sibiriją, į tamsią ir šaltą pasvietę išveža žmogelį, kuris iš Prūsų knygelių atneša. Ar tai tokia teisybė? Pas mus Kražiuos labai mažai tų gražių knygelių atneša, nes mes nė skaityti visi nemokam. Laikė mus ponai bajorai kaip gyvulius. Kitur žmonės jau apsišvietę. Anie žino, kokią neščėstį ruskiai mūsų tėvynei daro! Šventa bažnyčia mūsų motina, Panelė Švenčiausia mūsų patronka. Jei atims bažnyčią, jei išniekins Švenčiausiąjį, mes liksime visai tamsūs, visiškai našlaičiai. Kas bijo, tegul tuojau išeina iš bažnyčios, o kas myli Dievą, kas stoja kaip mūras už mūsų tikėjimą — lieka su mumis. Nebėr daug laiko. Visi pulkim prie darbo, kaip kalbėjom!

Iš bažnyčios nepabėgo nė vienas.

Visi puolėsi atlikti tai, kaip kiekvienas buvo susitarę.

Caro ir carienės portretai buvo naujai dirbtinėmis gėlėmis papuošti. Stiprūs rankšluosčiai susukti ir suraišioti. Kryžius Jasulaičio rankose. Pulkas moterų ir vyrų suklaupė ties abejomis zakristijų durimis ir užgiedojo giesmę.

Visos žvakės iki vienos uždegtos mirgėjo ir taip nušvietė bažnyčią, kad buvo ryškiai galima matyti kiekvieną veido bruožą.

Laurynas su keletu vyrų išslinko pro zakristijos duris ir rinko akmenis į krūveles, laužė tvoras, nešė basligalius . . .

— Tegul anie šneka, tegul anie verkia ar laukia caro pečenties, o akmenų vis tiek reikės — kalbėjo Laurynas savo draugams.

Gubernatorius Klingenbergas atėjo prie šventoriaus.

Paskui jį jojo penkiasdešimt raitos sargybos, drauge ėjo du kunigai, rotmistras Semionovas, pulkininkas Žukevičius, patarėjas Rodinas, policmeistras Vichmanas ir kiti.

Klingenbergas su Vichmanu jautėsi prislėgti ir pikti.

Prie šventoriaus vartų stabtelėję, jie išgirdo garsias giesmes ir apšviestą bažnyčią. Klingenbergas atsigręžė į savo palydovus ir įsakė jiems per visą šventorių išsirikiuoti, kad kartais už šventoriaus pasislėpę žmonės jo neužpultų iš pasalų.

Šventorius buvo tuščias.

Sargyba išsirikiavo.

Bažnyčios angoj stovėjo minia žmonių. Minios priešaky Jokūbas Žutautas dešinėj ir Jonas Videikis kairėj paauksuotuose rėmuose laikė caro ir carienės portretus. Tiedu vyrai buvo pasirišę ilgą, baltą drobulę, kuri dengdama Žutauto dešinįjį petį, driekėsi ligi Videikio, šiam kairįjį petį gobdama. Abiejų veidai buvo ramūs, bet išbalę ir susijaudinę. Portretus iš pagarbos laikė ne nuogomis rankomis, bet balta drobule suėmę. Iš abiejų šalių po šešetą vaikų laikė degančias žvakes, o Jesulaitis stovėjo prieky, apsirengęs kamža, viršuj portretų stipriai laikydamas kryžių.

Klingenbergas rūsčiai žiūrėjo į Jesulaitį laikant kryžių . . .

Vakare, danguje mirkčiojant žvakėms, mėnuliui beriant sidabrinę šviesą, bažnyčios angoje susitelkusiems žmonėms ir caro atstovams šis vaizdas darė nepaprastą įspūdį.

Rotmistras Semionovas pats nepasijuto persižegnojęs.

Klingenbergas rūsčiai žiūrėjo į Jesulaitį laikant kryžių, bet prieš caro portretą nusilenkė ir nusiėmė kepurę. Kepures nusiėmė ir visi kiti gubernatorių lydėję.

Valandėlė, kita, trečia tylos.

Pagaliau, gubernatorius prisiartino prie bažnyčios angos stovinčių žmonių ir rusiškai tarė:

— Jo didenybės caro įsakymu pranešu, kad atvykau uždaryti bažnyčios. Netikiu, kad jūs, būdami caro ištikimi valdiniai, mėgintumėt priešintis jo imperatorinės didenybės vardui. Prašau geruoju visus išeiti iš bažnyčios ir leisti kunigams išnešti Švenčiausiąjį.

Žmonės tylėjo.

— Be reikalo čia rodote jo didenybės caro ir carienės portretus. Ne paveikslus reikia laikyti rankose, bet gerbti caro vardą. Taigi, dar kartą sakau: tučtuojau išeikite iš bažnyčios!

— Mes neišeisim, — garsiai suriko Rimkus, — mes laukiam ciesoriaus atsakymo.

— Kas drįsta priešintis? — pašėlusiai sušuko Klingenbergas.

— Nepasiduosim, neišeisim!

(Tęsinys antrame tome).